Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रसतरङ्गिणी

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पात्विति पाः संतनुतं धमं सुमासि पुत्ति वच्य करुनितहूरीकरसे नरु

लक्ष्मी यन्निम्रयद्दलालुभ्यनविषयांतरं सेवां रस कुर्वन्प्रवणन। वहनन्सिंहावतारे हिरण्यकशिपुं उन्मीलनत्ये उग्रोग्ररूपेण दृष्टमया॥ कुर्वभिः देवैरपि दूरदेशमेव लब्धस्थितैः लक्ष्मा
धानेपायवि अस्त्री मुरलीर्ने तोदृष्ट्वा सा यतोऽधोऽनपुराणादीप्रसिद्धं। एवं तावतारशृंगाररसः समावेधितः॥ निगममुपहरन् निगमं वेदं उपहरन् मत्स्यरूपेण शंखासुरं परिमथ्य ब्रह्माण पन्नवैलोक्य
नाथनापितेर्यकुसारुप्यमिति विकृताकारं धारित्वात् हास्यः सूचितः। उनः कीदृक् यज्ञसूत्रं शोचयन्। यज्ञोपयोगे नानतत्वः पगुयागे उपयुक्तः॥ महावरशोकश इदाश्र्विप्रकटयन्॥

भानुदत्तनिष्ठमानसप्रसक्तविषयाय

उपहरन्नुद्धिः१

उपहरन्निति पाठे वेदस्य कर्त्तारस्त्रैपानुनिभं दुभिशाच्वरा इति

सत्यक्षणपेनेव वेदाः कुर्व नर

सकलेश्वरस्याधर्मो धर्मरहितस्य शोका भावे पिलोकहिसा। ये नाहगहर्श्रिमतंपु क्रमितिधेयः सूत्र

१. त

२

संत्रिसमहतं

कांतारं वनं दुर्गमं मित्यमरः ३

तन्नामकस्थानाय नीसरूपाक्षरः

कुल सुअजनसि संबध्याति ४

श्रीगणेशाय नमः॥ लक्ष्मीमालोक्य लुभ्यन्निगममुपरमन्शोचयन्यज्ञसूत्रं नक्षत्रेशोऽग्निसिप्रस्य न्मसितिदश
मुखं वीक्ष्य रोमांचमश्रुवन् हन्नाहैयं गवीनं चकितमथ यमरन्त्रेऽस्तरक्तैर्दिगंतान् सिंचन्दंतेन भूमिं तिलमिव तुल
यन्पातु मा पीतवासाः॥१॥ भेरन्याः सानुकांतारज्ञातव्याः शैत्यकारिणी क्रियते भानुना भूरि रसोरसतरंगिणी
॥२॥ वाणीकमलिनी भानोरेषा रसतरंगिणी हंसाः कृतधियस्तत्र पुंक्रमं त्र प्रतीयताम्॥३॥ गिरां देवि तरंगिण्या
वारुयः स्फुरंतारलान् यद्विध्यति लोकानामाविलो निरलोरसः॥४॥ हेतोः पूर्ववर्तित्वनियमादत्र पूर्वं मे
वतेस्तोपन्यासः समुचितास्तु हेतवो भावादयः तेन रसात्पूर्वं भावोदय एव निरूप्यते रसानुकूलो विकारो

शृंगारादेः१ हेतुताः स्थायिभावादिः१ रसोऽलौकिकचमत्कारकारिरसः

वाम्नावतारः पुनः कीदृशं शोचयन् गोपालो हितं प्रसि यथासरागोशाल सिः समवेरोमानुभावं प्रकटयता सत्रगोत्व रोराइरसवताच्छिता

यमः

लो

पुनः किं विस्मितस्य पामे दशमुखं वीक्ष्य रोमांचमश्रुवना अत्र उत्साहानुभावप्रकटनेनात्मा रूपणावीरः सूचितः पुनः कीदृशं गवीनं हत्वा चकितं यथा स्यात्तथा उपसरन्... शोदामा... तोउध्यतीति मन्वापसाय यन्नस्रम
विस्मिये ने इतिषुसेस्ताहुधा भयानकाद्रुक्तः पुनः कीदृक्शरक्तैर्दिगंतान्सिंचन्॥ अत्र कारुण्यतारौद्रीभत्सउक्तः पुनः कीदृक्तेन भूमिं तिलमिव तिलपरिमितमिव तुलयन्धारयन् अत्रेवाराहावतारे पंचवाणा
द्वेद्यादिवत्सुनपथाभव कोटिपरिमिताभूमिं दंष्ट्राधतासतीति तिलपरिमिताभातीति विस्मयव्यंजनतयाऽद्भुतरसः सूचितः१ अत्र ग्रंथे कृतांजलां श्रांधिहाय दुग्धसारं ग्रहणवत् उत्कार्षेर
धर्मपः१ पतन्नुपसारले न लोकाना मा लोका ना ना रस मंथा मै सो रोसि का नाकु कोशा ना कुतर्क कर्म सो त्याप जेनकलु खो रसः सूना साद

कृतीवताय मीतिविषयका... निमला हत्पालत्की भविष्यति२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सजातीयविजातीयस्वात्मभावे सर्थः ४ तिरस्कर्तुमशक्यः यथापानकरसे वंश्ररसो । मन्त्रादिरसेन
भि भरप्रजे पुष्पितदीपत्वे नान्यादीनां भानं तद्वत् ४

एकतरपक्षपातिनी युक्तिर्विनिगमना ३ । ननु लक्ष्यव्यवस्थितेर्लक्षणानुरोधस्य विनिगमकत्वमस्तु इत्यत आह लक्षणेति लक्ष्यव्यवस्थितेरभावादित्यर्थः ३

एकत्रैव मुख्यत्वं स्वाभाविकं प्रयोगं कर्तुं पक्षान्तरस्य बाधनी युक्तिमुखे ३ आन्तरः शारीरश्च आन्तरो द्विविधः १ स्वात्मभावस्य २
अन्यत्र वृत्तिः अर्थः ३ अप्रसाम... ३ वाचकं विनेत्यर्थः मनोविकारे देहविकारे च २

भावः । विकारो रत्याद्यो भावः । विकारस्तु द्विविधः । स्थायिभावो व्यभिचारिभावश्चेति । शारीरस्तु सात्त्विक
भावः । यत्तु मनोविकारो भावस्तथा च देहविकारस्य कदाचिद्भावपदप्रयोगो गौण इति । नन्वेतत्तुल्यवदुभयत्र
भावपदप्रयोगे गौणत्वे विनिगन्तुमशक्यत्वात् । लक्षणानुरोधेन लक्ष्यव्यवस्थितेः । इतरभावस्यात्मभावत्वा
पनायकत्वे सति सजातीयविजातीयभावानभिभाव्यः प्रथमे परानभिभाव्यो मनोविकारो वा सकल
प्रधानो मनोविकार इति वा स्थायीभावः । नैवान्यभावेऽतिव्याप्तिः । तस्यैतरैर्भावैस्स्वात्मभावत्वापना
यकत्वाभावात् । चरमशमपर्यन्तस्थायित्वादस्य स्थायित्वव्यपदेशः । ... भरतः । रति
हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा । जुगुप्साविस्मयश्चेति स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः । तत्रेष्टवस्तु
समीहाजनिता मनोविकृतिः रतिः परिपूर्णा रतिः । सा च कश्चिद्दर्शनेन कश्चित्कुवाणेन कश्चित्स्मरणेन का

ननु सजातीयविजातीयभावेऽव्यवच्छिन्ना चित्तवृत्तिविशेषः स्थायी विशेषणं कृतमाह १ वे व्यभिचारभावस्य ४
पिभावस्यान्तर विनाशित्वेन कथं स्थायित्वमित्यत आह चर ३ इष्टवस्तुमनोज्ञकूलो ऽर्थः तद्विषयिणी समीहा दिक्षु मम भवेद् इत्याकारे च्छा
मेति ३ तत्तत्स्थावस्थाकालस्य चरमसमयः तथा चरतत्स्वरूपे जनिता प्रेमाख्य मनोविकृतिः रतिपरिपूर्णा उत्सवमानदशापन्ना रतिः
वासनात्मतया ऽवस्थानात् स्थानात् स्थायित्वं ३ रतिपदव्यवहार्या यथाभूता नायिका नायिकयोरन्यतररति नायकरति
राभासतापत्तेः २ हा २

तुल्यवदिति तुल्येनेति भावः
उभयत्र आन्तरे शारीरे च ॥ २

सजातीयाः स्थायीत्वेन
... विजातीया व्यभिचारिभा
वा ... रतिरित्युक्तम् ... तिमा
निस्पर्धः ४ २

आन्तरे शारीरे च २
स्थायिभावलक्षणमाह ३
इतरभावाः संचारिणः ते
षामात्मभावत्वं नुपनयति
...
... सात्त्विकभावेषु ५
इतोऽपि तुल्यलक्षणमाह
सकलेति ५
तत्र मुक्तासुविधासु भरतः
भरतसंमतिः ३
तेषु स्थायिभावेषु २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

×पद्यातावत्पर्यंतंतादृशान्नेत्र
×मुगेनकरोमिनकुर्यांताव
×त्किं यावत्पर्यंतंनिमेषोदया
×न्नंनिमेषोदयपर्यं रिमि
×तंकालंव्याप्य स्मासैगं
×ध्यंनप्रापिताइत्यन्वयः३

रा·ते·
३

नाघारमेति॥ करोमीत्युत्तमपुरुषमत्वादहमितिध्यारोप्यं॥ अहमघारमेयावत्सायककोटिपातिनरिपुस्माणालमौलिस्खलत्स्रज्ञीमाल्यपतत्परागपटलैः मेदिनीनामेदिनी तावत्किंचित्यारत्नभासिलोचनयुगेनिमेषोदयान्नकरोमि।त्यन्वयः॥ सायककोटिभिः पातिताः स्वरिपवस्तेषां मौलिभ्यः स्खलन्ति यानि माल्यानि तेषां पतता पराग:।तेषां परलानितैः मेदिनीस्थानिमेदिनीमहीसमरः॥ आमोदः॥ सागन्धोत इतीन॥तावत्कालंनिमेषोदयानकिंचित्स्वस्यापरत्नभासतेतत्तारत्नभासिलोचनयुगेनेत्र युगेनकरोमि॥ कीदृशः।अहंकार्मुकलताविन्यस्तहस्तांबुजः। कार्मुकमेवलतातुमाधाकर्षणत्वात्तस्यांविन्यस्तहस्तांबुजयेन॥ अत्रकिंचिद्धारत्नेतियदसामर्थ्यादपरत्नोइ कुधामीत्याकारकप्रतीतिनिसिद्धकोधत्वरूपाखंडोपाधिमान् २ मूर्छमानेसर्पः आदिनानिंदाद्वेपादिग्रहः १ हर्षाकारचित्तवृत्तिविधृष्टकः १ अंकुरितः १

तावभूव शंभो: ३ करुणाकुचलितेनपूर्णता ॐवज्रादिकृतः श्रमोदपतिकुलः परिमितोमनोविका रः क्रोधः॥ श्रमोदशतिकुलेनिविशेषणानदेशमुखदेवचेनापिमानितपरामस्यवीररसेनातिव्या प्तिः॥ दृष्टापरशुरामस्वाका॥ नाघारमकरोमिकार्मुकलताविन्यस्तहस्तांबुजः किंचित्तारत्न भासिलोचनयुगेतावन्निमेषोदयान् यावत्सायककोटिपातितरिपुस्माणालमौलिस्खलत्स्र ज्ञीमाल्यपतत्परागपटलैर्नामोदिनीमेदिनी ॥४॥ किंचित्तारत्नलादपूर्णता॥ शौर्यदानदयान् तमरूतामनोविकारः परिपूर्णं उत्साहः॥ वीरस्तुयुद्धवीरदानवीरदयावीरभेदास्त्रिधा॥ युद्ध स्योत्साहोयथा॥ सेनामसहदयनेप्रतिदिनगुणयन्चापचमत्कारयन्नेत्रयामिमुखोभविष्य तिजगद्धिजावणोरावणः ३ स्युत्साहविचारमूढहृदयोदेवारघ्राणपतिजाविन्यासविधिंविने

सेनामिति।रघुनाथः रघूनांपतिः पातमानेत्वादेवा ज्याविन्यासविधिंदिनेव॥ वाणामनेविशेषोवानविन्यस्यति॥ कौ। इति उत्साहविचारमूढहृदयः उत्साहमपूर्वविचारमदहृदय ग्रयंभावः। रोइक्रोधस्यस्थायिता॥ वीरेउत्साहस्य। तत्रोत्साहान्नूवंक्रोधयामत्वातविचारप्रवृत्तेनिनकार्यज्याविन्यासविधिंनप्रिधानविन्यासात्तजायते॥ तदनंतरंदशमुखोरामन श्रवणात् उत्साहोदयमात्रमितिगुरुतोत्साहोदाहरणताप्रकृतु॥ युतएवरौद्रवीरयोः क्रोधसभवयिश्रामोरुविवेकाभ्यामनयोर्विवेकइतिवदंति॥ इतीतिकिंजगद्धिजावणाः रावणः नेत्रस्यामिमुखोभविष्यतीति। जगद्धिजावयति। पीडयतितिजगद्धिजावणः॥ किंकुर्वन् सेनामसहदयन् पुनः किं। प्रतिदिनगुणयन् रोपयन् तेनौवर्ईयन्॥ चापधनुःचमत्का रयन्रणत्कारयन्नितिभावः अत्रविचारे॥ अविचारावक्रोधमपूर्वस्थितमान॥ एवमेव। ततः तदनंतरंउत्साहमात्रोदयातनाहरस्वरूपमुक्तोउत्सा

×मारुतोद्धटाभिवासंमेलनम२
×न्यासंयोज्यकरोतिमाक
×र्षयन्२ विरचविक्लाव कः१

स्मरतापश्यानंतुस्वस्वत्व×
परिस्यागपूर्वकपरस्व×
त्वोत्पादकइदंतुभ्यंनम×
मेसाकारस्त्यागविशेषः५

राम:
३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ग्यादर्शेति॥ भृगुनंदनः एतत्सर्वं मिस्त्रे कथयन्‌ रत्नवान्‌॥ इति कृत्वा वयं जानीमः॥ एवं कथं भृगुनंदनः प्रायशः महीमिव एतत्‌ यदि लेनदृष्टवान्‌। भृगुनंदनः भृगुवंशशोभावत्त्वात्‌ भृगुनंदनः एततरेना कृतिवंध शशांक मंडला दिभिः त्वे यावत्‌ कायकथंकथ इति वितर्कमाह। तत्र निर्णयं करोति किं वः। एवं जानीमः इति महीयसा। इश्यातु या नाव्यत दृष्टं दृष्ट्वेतत्‌ तादृत्त्वे मे वस्यात्‌। इति कस्मै प्रयोजनाय किं वत्तु इत्यत आह। आदर्शाय शशांकमंडलं यदि पश्यामः शताररितनस्यात्‌। किं कलंकेन आदर्शतास्यात्‌ इति भावः। पुनः कीदृशाह। हर्ग्याय हेमावलम्बशान्तत्वात्‌ एवित्रत्वात्‌॥ तस्मै हेमतलाय इति भावः। पुनः कस्मै किं इत्यत आह। दीपाय युतिमणिमिति। द्युमणिः सूर्यः। अदर्शमेने हेतुमाह। दिस्ताय स्त्राविनत्पमादसृति मुत्पादयन्तं॥

देवि शिशोर्भान्त्वा लौमने न्यस्यति ॥५॥ अत्र विवारदपूर्णता॥ रत्नवीरे त्वां होदयत्वा॥ आदर्शाय शशांक मण्डलमिदं हर्म्याय हेमावलं दीपाय द्युमणिं महीमिव कथं नोभिस्तवेदत्रवान्‌ । दिग्ध्वाय स्नावितभ्रमोदसलिलया कीर्णे नैत्रांबुजे जानीमो भृगुनन्दनः स्तदखिलं नपायपोदृष्टवान्‌ ॥६॥ प्लावित नन्तु ग्लानित मिवपूर्णता॥ रत्नवीरे त्वां होदयत्वा॥ दुस्तारसंसारपयोधिपारप्रकारमाला वयतां जनानां समुत्थितावस्मिन्‌ कैटभारेः कृपांकुरः कौस्तुभ कैतवेन ॥७॥ अंकुरोपन्यासाद्‌ दपूर्णता॥ अपराधितिरस्कृतविकृतमसत्त्वादिजनितां परिपूर्णां मनोविकारमयं ॥ यथा॥ तौ सत्पपक्षपवनेोपसेवितेवीस्य वीक्ष्य वदनं दनेपुरः भीतभीत इव तत्र कालियो मंदमंदमपसर्पतु मुद्यतः ॥८॥ इत्येवन्यासात्‌ दपूर्णता॥ शैलपददर्शनस्मरणजनितां मनोविकृतिं परिपूर्णां जुगुप्सा॥ यथा॥ शार्दूलशावके

४९पं ... २।१।५।७।न.-ई:२

त्रात्‌?

दुस्तरेति॥ कैटभारेः वक्षसि कृपांकुरः कौस्तुभ कैतवेन समुत्थितः॥ तत्र हेतुमाह॥ कीदृशस्य कैटभारेः जनानां दुस्तारसंसारपयोधिपारप्रकारमालावयेन दुस्तरः तत्तुमगाक्यः यः संसारपयोधिः तस्य पारः पारतीरं उभावधिरिति यावत्‌ तस्य प्रकारगवेषयतः॥ तथाप्त्वा सत्त्योपायस्याभावात्‌॥ अरहमतः संसारतारकं इति कृपांकुरइवस्वीय कौस्तुभं तारं ति॥ कालियः मंदमंदमपसर्तुंतत्र उद्यतः अभवदिति शेषः। किंकृत्वा यदुनंदनपुरः तार्क्ष्यपक्षपवनोपसेवितं वीक्ष्य। तार्क्ष्य पक्षसेवामपक्तनापसेवितं। यद्यपि गोकुलेऽनुवसतो भगवतः गरुडरूपवाहकर्यं वर्णनं वा तद्यापि भगवतः सुमतत्सन्निधानं अस्मादवकारा एव वर्णितं॥ अचिंत्यशक्तिमत्त्वात्‌ अदृश्यरूपेण वा गरुडस्य तावस्थानं॥ अतएव स्वापमानस्य तत्‌ सेवितेनः आश्वासनभीतभीतइवेत्युक्तं॥ स्वरूपदर्शनेतु॥ स्यात्‌ पूर्णमेव भयं भवेदिति भावः॥ क्रूरप्रकृतित्वात्‌ वा भयलग्न इति भावः: ३

४ स्यादर्शतीति। स्यादर्शाय मुखा
४ वलोकनं कर्तुं दर्पणमवा ५प
४ धार्दर्शनी कृत्य मुखावलोक
४ नाय इदं पश्यति इदं पश्यमा
४ मंडलीया नुकायहर्म्याय हेमु
४ कनका वलंबी पार्थ दृत्पमणि
४ दृत्पं नदत्तवानू कथमही
४ मिव पथाभूमिं दत्तवान्‌ तर्षे
४ वेत्सर्वं इति वयं जानीमः कथ
४ मित्यत आह। दिग्ध्वादातु
४ मिच्छातं पापल्लवाखस्य
४ या परिरंभेताय: पुमोक: स्त्रा
४ नंदाकार वितर्कं तिविशेषः
४ तेन यस्सलिलं स्मुनया स्मृते
४ नयासे नेत्रांबुजेयस्येति हे
४ तु विशेषणं तादृशो भृगुने
४ दनः तत्‌ सर्वखिलं यद्‌ मंडलं
४ प्रभृति शशिदशमः नपोग
४ तावच्छि स्मले नलेन दृष्टवा
४ नीर्द्वितीय त्वस्ति तिकृपं विविक्ति तिभा
४ वः २

तमूलिलं इत्यादि। दिग्ध्वायत्र
विनयतेयमादसलिलं स्नानं
हाष्पुते नया कीर्णेनेत्रांबुजे
यशा॥

मुहूतामसलकपृष्ठपंकज
लधिः नस्यपारप्राप्ति साध
नजनानां श्रीलोचयतः कै
टभारेः वक्षसि कैः सुभं
स्य या जे नकृपांकुरः समु
त्थितः सम्यकं पूज्या अतेषु
अपराधं जनित नत्वे सतिति
कृतरव अवरणविकृतसत्त्व
दर्शनजनितः ५
वीप्यायाती तस्याति शया
नः वीतपते ३
शार्दूलशावकैः वटवृक्ष
शार्दूलयमाने यथास्यात्‌ तथा
पापमानः माप्यमानो लांस
रंगाः मृगाभवत्‌ तादृशरो
गवति१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चमत्कारः कौतुकविषयीभूतं वस्तु२

भूषणपरिधानादिरूपशृंगारे आदिनोपलक्षितं दुर्ग्याादिपरिग्रहः४ विस्मयदर्शनात् ०विस्मया र.ते.स्या४

५

नापकस्य सर्वोत्प्रीति। वाक्स मं विनासायुरी

याइत्येति॥ रामचंद्रः भूभृति रामे चकार यया जुगुप्सा न च भारः कौतुकेभूभृति॥ शार्ङ्गलगात्र करचरणापघमानमारंगं गंगवति शार्ङ्गलताया ग्रामेयोरागकालेः चुट चट दिशि राधनु करग्रयथामानत्या पापघमानायेसारंगात्तेया रंगागेण नदति। पुष्क्षोवषयर्युः रिक्तानादुःखेववुःखमतिरेवनभवति। अन्न नतयेति। यद्यादिन्ब नउदयपति तजुगुप्सा नपलोति भावः॥२॥ वैषम्यमिति॥ तथाहि वाः ध्रुतिपंकजातवैषम्यः॥ आनंदनीरपुरु कृत्यति॥ प्रथमदर्शनोत्तर वन प्रत्यमवझते न व्रत यार्थे ज्ञानदा स्तुविवेकात्रातस्मितिभावः॥ सुवर्णकीर्तः अगस्त्विपः वैधर्म्यं पुलकरवदाक्ति॥ अचेतने पुलकाभावात्तते विवेक इति भावः॥ तस्याः पादारविंदस्थियः नूपुरपदरागमहस्माभेदसिजितमेववाक्तासिंजितस्यनूपुरणधनिरूपत्वात् ततो विवेक इति।रतः॥ यस्मात् विधेः शिल्प कि वर्णिताऽशल्पदीमाघ्नैवेति चमत्कारो गतयाभास इति ध्येय॥ ५

इत्युक्तिः इति प्रकाशनेऽकरसं पर्वतेनी स्पर्श

वैदेह्याः परिणयमानने मा रंगं गंगवति भूर्भृति रामचंद्रे वामे च कारनवभोरतया जुगुप्सादुःखेषु दुःखमति

रेव न दुःखिताना ॥ ८ ॥ नतयेत्तिपदादेपूर्णता॥ चमत्कारदर्शने स्मरणजनितोऽपरितुष्टमनोविका

रो विस्मयः॥ यथा॥ पुष्पधनं तप्रक्षे नेवीस्य कैवादेवानविस्मिता॥ नमेनेवतुगाविदोदधकोणपराक्रमः

१०॥ नमेनेव विस्मितपदादेपूर्णता॥ रंगारादौ चमत्कारदर्शनात्र मनोविकृतेरंगतया भासनेन तत्र शं

गारादयएव रसाः॥ अथास्येनप्रत्रभासतेतत्राद्भुत एव रसः॥ अंगतया यथा॥ वैषम्यं ध्रुतिपंकजात्स्य कर

यत्यानंदनीरदृशोः स्वर्णालंकरणास्तु नक्षिपुलकोवैधर्म्यमंगाश्रियः तस्यानूपुरपद्मरागमहसः पा

दारविंदाश्रयो भेदः सिंजितमेव वक्ति किमतः शिल्पं विधेर्वर्ण्यताम् ११॥ अथान्येन यथा॥ विनासायं

कोयं समुदयति सारंग सुभगः किरन्ज्योत्स्नाधारामुपधिधरणिताराधूपरिदृढः धनुर्धत्ते स्मारं तिरयति

सिता स्मरेसुधा पूष्प्पा पुरुदृढ

विनासायमिति॥ अयं सारंगसुभगः सायं विनातारापतिः क्वः॥ अधिष्ठरणिकः समुदयति॥ सारंगसौ गंधतेनसुभगः सुंदरः॥ सायंकाले चंद्रस्य समुदयः अयंतुतदभावेसमु देति इति प्रश्नः॥ वितर्को वा॥ धरणौ अंधाति॥ अधिधरणिवसुधायामित्यर्थः॥ किं कुर्वन् ज्योत्स्नाधाराः किरन्। ज्यो त्स्नायाश्चंद्रकान्तस्याः धाराः धाराः इस्मरमुत्तान्मुधान्यल्लज्जा त्वागाईतिगम्यते॥ अयं यः स्मारस्मरसंबंधं स्मारमदनसंबंधनुः॥ नूपुरागरूपधनं। अयञ्चत मनसा विद्युत् नानतरयतितद्दूरीकरोति। निरातंकतामः कलंकः अकलंकः स अपि यः केतुंस्तु गलं नरयति॥ २॥

(उदितो भवति)

मुकुटस्य सगे नमलपुगलं नेत्रयुगरूपं न भवति

॥ २॥ रामः गिरी सा संवकारन्तथा भजुगुप्सादृष्ट्या अपमर्थी सुरुत्स्वेति निर्दर्शनेनाह दुःखिताना पुंसा दुःखेषु दुःखमतिरेव प्रतिकूलवेदनीयत्वबुद्धिरेव न भवति किंतु यथा कथंचित्कालक्षेपमात्रमिति भावः१

वैषम्यमिति स्फुपः दृष्टोः सान्द्रानुभवस्य कमलानां भेदश्च कोपाप्पतिपुलकः रोमहर्षः सुवर्णभूषणात् भेदं व्यंजयति स्याः रमण्याः नेत्रस्त भासि अस्त्राता पाः अथ चरणकमलरक्तता पाः परस्य रवेलस्त एवंसिंजितमेववद रामतिमुत्पत्तविधातुरवाजेयुत्पत्तिकिं वर्णितां४ सापंसमयं विनार

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यमालं वेति॥ नियमतो रसिको रसेत्यसत्निरति कारणमित्यर्थः। उद्दीपनविभावस्यापि नियमतो आलंबनमिति भावः। योरसमिति। रसो दीपनकर्त्तारसोल्लासकत्वं॥ ३॥ ०॥
प्राणस्येति॥ सामम यया कापि सेवा॥ सेत्यनेन॥ बुद्धिविषयतया सिद्धवस्तुत्वातती न्यानीयमानस्यादि निर्देशनिते। धाका पीत्यस्य विषयमाह। प्राणस्य प्रतिमूर्तिः प्राणतुल्येत्यर्थः
कीदृशी। उत्पत्तिकायाः प्रत्यात्मा॥ उतिस्वरूपमित्यर्थः। उनः नयनयोः अधिदैवतं। एतन्माध्येया कापि भवतु तथापि सेवनात्यन्तमत्याउपमानमिति भावः॥ ४॥

रसनिष्ठव्यंग्यतायां चमत्कृसतिथापाधा | उपजीव्योपजीवकभावसंगत्या ... यथा मुसाधारण्येन सर्वे २

निर्भयः उपपत्तिः हेतुः ४

रयति विहारं नतमसां निरातंकः पंकरूहयुगलमं केन रयति १२॥ इति श्रीभानुदत्तविरचितायां रसतरंगिण्यां स्थायिभावनिरूपणं नाम प्रथमस्तरंगः॥ अथ द्वितीयो तरंगः॥ विशेषेण भावयंति उत्पा
दयंति ये रसान्ते विभावाः॥ ते च द्विविधाः आलंबनविभाव उद्दीपनविभावश्चेति यमालम्ब्य रस
उत्पद्यते स आलंबनविभावः योरसमुद्दीपयति स उद्दीपनविभावः॥ तत्रालंबनविभावो यथा॥ प्राण
स्य प्रतिमूर्त्तिः प्रत्यात्मा उत्पलनिकायाः अधिदैवतं नयनयोः सा मैया कापि सा सेव्या १॥ उद्दीप
नविभावः॥ तत्रेव रसः॥ ऋतुमाल्यालंकारैः प्रियजनगांधर्वकाव्यसेवाभिः उपवनगमनविहा
रैः शृंगाररसः समुद्भवति तत्र चंद्रचंदनादयः उद्दीपनीयाः॥ यथा॥ संध्या वारुणवरजवनिका कामिनी
प्रेमनाटकनांदी भ्रमरविरुतं मौरवः कोपि कालः तारापुष्पांजलिमिव किरन सूचयत्युष्णके

संध्येति॥ सुधादीधितिः सूत्रधारः पुष्पके तोर्नृत्यारंभं सूचयन प्रविशतिलोकलोचनगोचरतां प्रतिपद्यत इत्यर्थः। प्रवेशाय पूर्वं जवनिकायाः प्रेक्षितमत आह। संध्या
वारुणवरजवनिका संध्यया वारुणं रक्तं रजवनिका॥ कामिनी पूतप्रेमतः स्वनाय्य नर उत्कटनीयं वस्तु। ननु सूत्रधारस्य पुष्पांजलिनांदी मंगलार्थं नृत्यारंभे प्रकटनी
नीयेति तामाह। भ्रमरविरुतनांदी। भ्रमरतः संध्या समये भ्रमतः भ्रमरगतं पाविरतकूजितमित्यर्थः॥ सूत्रधारसमानधर्मः सारिष यद्यपेक्षितइतिनमाह। कोपि
कालइति॥ कौपीत्यनेन च शीरदयसमयउक्तः चशीदयस्यापि नृपतित्वात्कोपीत्युक्ता॥ नृत्यारंभे पुष्पांजलिविकिरणस्यावश्यकत्वात्। तदाह॥ तारापुष्पांजलिमिति। पुष्प

संयोगभवविरह म१ — स्वार्थः आवार्य इति यावत्१ मुनिर्विवः निर्भयं परिपूर्ण चंद्रोदयानुकूलशारद्वृक्षे १ रम्यस्वनसारं भं यंजयन्ती
लं१

प्रियजनः रसानुकूलार्थ
संपादकइत्यर्थः ३

उद्दीपनविभावस्योदाहरण

विहृताचारः करणं अभि
धानं शब्दोवेदाः

न रूपकं नीचं वस्तु
नसोपोद्देस्तुतिः १

यं जयंतियथा प्युतेरसे
सूत्यतेर्वाधातुः २

ममप्राणस्य प्रतिमूर्तिः
मपरस्व रूपं उत्पलनेत्रा
प्रकाः प्रति रूपं नयनयोः
अधिदैवतं पिध्यानदेव
तापरमांविनाममनेत्रयो
संध्यमेवेति भावः ममप्रा
णस्य रूपा का पि उत्पला
सा सैव नेत्री सूर्यैः ने
त्यर्थः ४

यथा संध्या समय रक्तवस्त्र
मिरस्कारिणी २

ताराः पुष्पांजलिमिव १
की मेघ चन्द्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

×सूत्रधारोनटःसुधादीधि
×तिसंज्ञः प्रविशति नाट्यम
×भिनीयदर्शयितुंसज्जो
×भवतुशभास्वन्नृत्यं
×प्राविद्धिजउदयतेइत्
×र्थः१ लोकलोचनगोचरो
×रतांप्रतिपद्यते ×१ ××××

केयूरमिति॥ केयूरंहस्तरयन्। मायाशिशुस्त्वां न त्यजति वालमुकुंदो मायाशिशुस्तस्यत्वायामूर्तिः मायाशिशुः माययासंमोहेकारादिस्तस्यत्वायाइतिरूपंइतेवा॥ केयूरंवा
कुम्भवलहस्तरयन्॥ नूपुरराइनदोभम्यानेकुर्वन्। मौलिंभ्रमयन्मौलिंमल्लकूपरितोभ्रमयन् न्याडविवरेयुंयन्नाविवरेतनपरितोआमूल॥ नेत्रौवत्सचपलयन्नृत्तेइप्रातेविवो
लयन्। अर्थान्नृत्यइतिध्येय॥ ३॥ त्वामितिः॥ हृत्स्मरण। त्वेनत्रैनिमीलयसि। मदीयमास्यनयस्यमिश्रयुक्तमेव॥ कयंयुक्तमिति॥ भुजगपाशनिबद्धःदेहायस्य॥ भुजंगो
हिभुजंगमइत्यमरः॥५॥ क्रोधुधर्षेति॥ एभ्यःरौद्रसंजायतेइत्यन्वयः एतेषांइत्याकांक्षायामाह॥ क्रोधुधरवर्षणाभिभावात् क्रोधुधकृतवाणीदि॥ वकुमसिमरः पिभवात्॥ वैकृतः

विपरीतालंकारैर्विकृता-
चाराभिधानवेषैश्च विकृतैरर्थविशेषैर्हसतीति रसः स्मृतो हास्यः शृंगारवैकृत्या रचय रुद्रहनीयाः॥

॥यथा॥ केयूरस्वर्णरयन नूपुरमथन्मौलिंविवरेपन्नागे नेत्रौवत्सचपलयन्नृत्यति मायाशिशुस्त्वां॥
करुणारसस्य विभावाः॥ नेत्रभरतः॥ इष्टजनस्य विनाशात् शापात् क्लेशात् व्यसनात् एतैरर्थविशे-
षैः करुणाख्यो रसः समुद्भवति॥ बंधुवधद्वारिद्र्याद्यप्रुहनीयाः॥ यथा॥ त्वां पश्यतो भुजगपाशनि-
बद्धदेहम् आपिसंपदृशोनवहिःप्रयाति नेत्रैर्निमीलयसि पश्यति नैव तावद्दास्यं पुरीगमितं ति-
लस्मरणयुक्तमेव॥ रौद्रविभावाः॥ नेत्रभरतः॥ क्रोधधर्षणाभिभवात् वैकृतवैषाद्वैरणोद्भवो सं-
ग्रामसंभवो रौद्रो रसः सदाप्यतेरौद्रः॥ वैरिदर्शनान्निर्भर्त्सनाद्यप्रुहनीयाः॥ यथा॥ नेत्वंतीति मिर

तत्वंतीइति॥ हेभार्गवएषातावकानिस्त्रिंशधारानिशाविजयते॥ कीतिमिरद्युतिनन्वंती॥ तिमिरवद्युतिः श्यामकांतिस्तांतन्वंती॥ शस्त्रैः श्यामैरितिशास्त्रकोशः श्यामता
वर्णनमिति कविसंप्रदायः॥ निशाकी। तिमिराणांद्युतिकांतितन्वंती॥ तन्वानाइतियुक्तमिति वैयाकरणाः॥ पुनः कीप्रत्यर्थिवकृत्ययाकृतवती॥ प्रत्यर्थिनांशत्रूणांव
क्रोमैन्यतस्यव्ययाकृतवती॥ निशाकी॥ प्रत्यर्थिवक्त्रं चक्रं चक्राकंताती यतस्यव्ययाविषागसभवबोधाकृतवती॥ एषाकी॥ पुष्कुदानिपक्षपक्षविरलकुंभोद्भकु
भस्थलभ्रष्टमौक्तिककैन वैनपरितस्ताराबल्लीवर्षती॥ पुष्कलाः ये विपक्षाः राज्ञस्तेषांयस्यः सान्यानितत्रविरलतयानिकुंभोद्भगणरस्त्रिवधाणकुभस्थलोनि
भार्गवंप्रतिमातापीत्तिः तन्वानेस्पिपासाधुः तनोतेस्वस्मयपरिरस्थात्॥ शास्त्रशान
चोउभयोरपिप्रसमात् विस्तारयति१ स्वंधकारकांति१ श्यामकांति, सूर्वकाले

र॰ते॰
५

×क्रोधुधंकुंतवाणादिलकु
×मसित्तेनाभिभावात् क्रो
×धातात्२ तस्मात् रुधिर
×निर्गमन कृतारयवेविकत
×[illegible]त्२ तस्मात् वैकृतः
×भेदःवाणकुंतादिकृतः
×विदारणं२५ ××××

मेदःनाराकुंतादिकृतःविदारणं
स्वड्गादिकृतसंग्रामसंभवेः ३

क्षा३ कपटवालः कृष्णः
च्छायांप्रतिम
पतितोस्य
बंधन४ र्ध स्ने क्रातेप राप्र

×हेलक्ष्मण नागपाशे×
×ननिबद्धदेहायस्य
×मादृशं त्वां ये नेत्रा
×मम प्रथापि यत्प्रा
×णाः गात्रं विहाय बहि
रौम प्रयांतिनंनिः
सरंति इति
५ हेतोः त्वं नेत्रे नि
मीलयसि मुद्रितेकरो
षि तावत् नि स्वयं मदी
यं मुखं नेव पश्यसि तत्
तस्तु कमेव४

कारः१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्री०॥ पृ॰ ऋतुवाः पिपसा शब्दयंते यां प्रस्ताः सेव्या निसहायाचो नेषां विदलेतान रूपकुंभी हुः हस्तीं द्रुः तेषां कुंभस्थले भ्योप्रस्पंति त्या मिमेरा क्तिकानि तेषां व्याजेन
लंकाधिप इति॥ रामः हनूमंतं इत्यालपयंतं स्मितेन उत्तरं चकार । पीप्रतीतिकिं । जंभारिदंभापहः लंकाधिपः सं यतीति कुनीय इति जंभारिरिंद्रस्तस्य दर्पः तं प्रयहंतीति जंभारि
दंभापहः एतावता वीर्यं वृत्तो उक्तः॥ स्मितेनोत्तरस्याचकारेत्यनेन उत्साहस्मु दृढत्वं ध्वनितं न ज्ञानं इति ध्वनितं च चेष्टेति । कोपि पृथु वा विनयं नहति पृण्यकारणाद्भिः॥ कोपि कृतमा
साधु वृथा चरति ॥ वा आग्रहेणानं दर्शति ॥ के थ्यतिथ्यां समागते सति सपथाप्रजा प्रत्यके रामाचः पत्न्यंयति ॥ धृतिष्विदर्शनमात्रात्मनो हि के उत्साहो दृश्य इति भावः॥ अतएव इत इति
उत्साहस्याध्यवसायानिस्वयः॥ कुत्रार्थे उत्साहः समुचितः इत्यादि हृदयः धर्वहि धृ कोधेन तत्ललनायानुकूल उत्साहो नवोदितिभावः॥ विविधादिति । दानवीर दयावीर युद्धवीरप्रमुख्तो

श्रुतिकृतवतीं प्रैत्यैर्यैवैकेयस्यां मेघाभार्गवजीवैकोविजयतेनिस्त्रैगंधैरेनिशाः युद्धकुष्ठविपक्षप
क्षेविदलनकुंभीद्रकुंभस्थलन्यस्यन्मौक्तिकनिकेतनवेनपरितस्तारावलीवर्तती॥
उत्साहाध्यवसायादविशीदितादविस्मयानुमानतान् विविधार्दर्पविशेषाद्वीरर
सोन्नामसंभवति॥ लंकाधिपः संयतीति शंकनीयो जंभारिदंभा
पहनीवीर्यः इत्यालपंतं हनुमतमेनं रामः स्मितेनोत्तरयांचकार॥
वेषुचाविनयंवदंतिकेविकृष्वैसाकेपिचरंतिवार्हवेणां अतिथौ समुपागते समुल्लके
पञ्चवर्पंतिकेपिसंतः॥ कथमविरलजागृड्डक्तिभाजो निशीयायातम
सिद्दुरवगाहे कारणेनावीक्षणीयाः इति किंमुसमुद्रचहीपलेखाभिरामद्युतिमुरसिमुरारिः

कथमविरलेति॥ मुरारिः इति कारणादुरसि कौस्तुभं संनभार॥ इत्यन्वयः॥ मुरारिः श्रीकृष्णः उरसि वक्षसि कौस्तुभं समुद्रसमुद्भूतं रत्नमुद्वंद्वं॥ मणिविशेषं नभार दधे॥ इतीति किं
अविरलजागृड्डक्तिभाजः॥ प्राणिनः निशीयायातमसि कथं वीक्षणीयाः अपेतिपाषः। अविरलानां जागृतिमत्स्ययाणां भक्तिस्ता नृते इति अविरलजागृड्डक्तिभाजः भक्तियुक्तो
लादेवविलोकनयोग्य तत्रेति रात्रौ अतमसि मायास्यैव ज्ञानेनसति कथं विलोकनीयाः॥ तथा वर्तितो लोकनापकाला भारस्य सा॥ कोदृशं कौस्तुभं समुद्रवदीपलेखा
भिरामद्युतिं॥ समुद्रस्य च नाशाभमाने दीपस्य रेखा श्रूणितद्वदभिरामा द्युतिर्यस्य तं मुकुन्द चानपतिपरायत्ता जनाय प्रकाशाव कुर्वारयाः॥२॥
अपेतिपोषः२ इति हेतोः किंपुर२ अविरलानां द्रुजागृतिस्पूर्वमाणायां भक्तिसद्भाजः२

उत्साहस्याध्यवसायः अभि
निवेशस्तस्मात्३
विनयः प्रणतिः धिक्तायाः४
अभिसारापुर्वा आतुजंल्पधनादिः५
स्मितेरीसापिनोत्साहःस्मा
तः५ वाक्यमेव वर्णनं रसयंति६

सकलपदार्थ विषयकदर्श
नासंभवे२

नतेनपदलवर्णती१

नारानुकूलीयेलोकेरानु च
उत्सिहामिवविधः२

सः२ धनविशेषात्२
विस्मयोद्भुत । दर्पेपारितैस्मः
भ्युदयति । मोहास्मिथ्याज्ञानात्
अभ्यानद्भुतगर्वस्थ्री मिथ्याज्ञा
नानां । वीररसविभावनत्वं नहृष्ट
चरं किंतु प्रान्वोप्राप्तिमात्रमपरत्या
त्३ जंभस्यैदस्यारिरिंद्र
स्तस्य दंभः पलपतितस्य अपहत्याहु
वीर्यमस्य४ बाद३
पर्णो३
सृजी

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ननु अनुभावस्यापि ज्ञाप्यमानत्वेन गमकत्वे स्वनिष्ठत्वे परनिष्ठत्वे न किंचिन्नियामकं स्यादित्यत आह अनुभावस्त्विति २

ननु ... पाणोष्वपस्तु दयावीरेण्यालंबनं॥ तद्ध प्राणिजातारूपाचान्यस्मिन्नदुः ... अभिभूते भवति॥ उत्साहस्तु दयावीरान्मात्स्वेष्टनः ... कथमुद्दीपनविभावः तस्या
न्यनिष्ठत्वादित्याशंक्य ... स्वनिष्ठ उत्साहः ... ज्ञायमान इति॥ तज्ज्ञानमुद्दीपकमिति॥ १॥ अनुभावस्त्विति॥ नायकादिपालत्वेन प्रतीयमा
नो रसस्तत्रानुमापकत्वात्॥ करासभुजस्पंदाद्यस्त्वेवं... ॥ वस्तुतः॥ ... धर्मपरिहारायपुरुषत्वेन नायकप्रज्ञापनतत्रानुभावः॥
साधारण्येन गृह्यंत इति सर्वत्र ज्ञानमेव प्रतीतावुपयुज्यत इति ध्येयं॥ २॥ ०॥ ०॥ ०॥ २॥ ०॥ ३॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥ ०॥

वीररसाधारत्वेन स्वनिष्ठत्वं ... अस्य स्थायिभावत्वादिसाधारणं   सुखी शोकः (अनुमापकः २

न किंचिन्नियामकं २
ज्ञाप्यत्वमनुत्साहत्वे वा २
अनुभावस्य २

कौतुमेसंबभारे। ननु स्वनिष्ठ उत्साहः कथमुद्दीपनविभावो भवेदिति चेन्न। मैवं उद्दीपनविभावो
नाम मानएवगमकः। न च स्वनिष्ठः परनिष्ठो वेति न कश्चिद्विशेषः। अनुभावस्तु स्वनिष्ठएव गम
कः। तस्यानुमापकत्वेन परसंहतत्वानियमादिति। ननु दयावीरः कथं करुणरसएव नान्तर्भवति
निरुपाधिकपरदुःखप्रहाणेच्छा दया। सा च करुणया विना न संभवतीति चेन्न। करुणरसस्य
स्थायिभावः शोकः। दयावीरस्य स्थायिभाव उत्साह इति स्थायिभेदेन भेदात्। ननु दयावीरे करु
णरसप्रतीतेः कागतिरिति चेन्न। सत्यं करुणया विना दयावीरस्यानुभवादिति तत्र करुणाया अ
नुभावकत्वादिति। भयानकरसविभावा ... ॥ विकृतस्वरसत्वदर्शनसंग्रामारण्यशून्य
गृहगमनानि। गुरुनृपयोरपराधात्कृतकः सः भयानको ज्ञेयः। घोटिकावधूबंधनप्रवणरमणानां

ननु दयावीरे करुणाया आवश्यकत्वात् करुण एव रसोऽयं भवत्विति शंकते॥ नन्विति॥ स्थायीभावभेदाद्दयावीरस्य करुणतो भेदः प्रतीयमानोऽपि करु
णो दयावीरांगत्वेन प्रतीयते न प्राधान्येनेति समाधत्ते॥ ३॥ विकृतस्येति॥ स्वरवत्सत्त्वाकारणात् कृतकः॥ कृत एव कृतकः भयानको ज्ञेयः इत्यन्वयः॥ एतस्मात्
तस्मात्॥ कस्मादित्यत आह॥ विकृतस्येत्यादि॥ विकृतः घोरः स्वरः॥ ... सत्त्वस्य ... दर्शनं॥ संग्रामस्य॥ अरण्यशून्यगृहगमने
प्रगमने॥ तस्मात् पुनः कस्मात्॥ गुरुनृपयोरपराधादिति॥ एतस्योपलक्षणत्वाद्भयादि ...॥ ०॥ २॥ ०॥ घोटीति लोके प्रसिद्धा। राजकीयजनकर्तृ

४ ज्ञाप्यमानस्यैव ज्ञानविषय
४ त्वेन स्वकारेण स्वरूपसद्य
४ वच्छेदकत्वं सामान्यतः उद्दीपन
४ विभावस्य ज्ञानमेव रसप्रयो
४ जकमित्याशयः तथा चोत्स
४ हविषयकज्ञानमेव वीररर
४ सोद्दीपकं स्वरूपसत्तु उत्सा
४ हस्तु स्थायिभावः १

र. तं.
६

रसः
६

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मर्थादिस्य हृदिस्य लीपजनावरोधपरि ॥ १

उद्यदिति ॥ स्फुरदित्यादिवल्लिः मायाहारिणा लोकितवान् ॥ कीदृक् वल्लिः उद्यदित्यादि ॥ उद्यति उदयं प्राप्नुवति कान्तिः कठोरा या केसरा यस्य पदपद्मस्य केसरं पुष्पस्य वेति ॥ पदस्येव पत्राता वर्जिता दलतः ॥ विगलितो भवतः ये पाण्डरा मधुलम्पटः प्रसवत्तिया वाविधुतः तासां दीधितयः किरणाः तैः काचनीकृता ॥ जगतिचन्द्रैः शेषभूमीधरस्य ये ॥ नूतनं ॥ पुनः कीः ॥ स्फूर्जदित्यादि ॥ स्फूर्जतः कठिनिनादा येषां ते एतादृशाः भिन्नैः अनेकैः वसुधामार्गप्रविष्टाः प्राग्दिक्जा नेषां प्रेदाशीर्वचनानि तैः प्रहर्षितस्वः सा वल्लि स्वेतिसमासतत्त्वेक पदमितिबोध्यं ॥ प्रथमातपाटमाह ॥ हरिरिति ॥ कल्पचिन्तानुसिद्धा वतारतया वाच्यस्ते ॥ तनु स्वया

दशनादयऊरुनीयाः ॥ ध्रुवा ॥ उद्यत्कान्तिकठोरकेसरदलत्पाण्डुरप्रसवत्तद्दीधितिकाञ्चनीकृतजगच्चन्द्रैः शेषभूमीधरः स्फूर्जत्कठिननादभिन्नवसुधामार्गप्रविष्टद्विजप्राशीर्वचनप्रहर्षितवल्लिर्मालोकमायाहारिः ॥ शीम न्नभिभावाः ॥ त दमरतं ॥ घनभिमतदर्शनेनचगंधरसस्पर्शशद्दोषेस्व उद्धजनेनवहुभिर्भावमन्त्ररसः समुद्भवति शद्दघवल्लनामस्मरणेवगादय ऊरुनीयाः ॥ ध्रुवा ॥ योधानामधरेरशोककुसुमैर्नेत्रैः सितैरंबुजैर्दन्तैः कुन्ददलैः करैः सरसिजैः वपाद्यपुष्पाञ्जलिं किल्लिकर्णयुगं विधायकरिणारक्तावसिक्तागकैः पेतानावटुभिः पुरः पुरभिदा नूनसमारभ्यते ॥ भृङ्गनविभावाः ॥ न चामरतः ॥ पूज्ञातिशयपाद्युपुक्तवाक्यशिल्पचकमरूपवतेत्सवर्दरैर्यरसोऽद्भुतोनामसंभवति ॥ माधवोर्दद्भालाय ऊरुनीया ॥ ध्रुवा ॥ उद्दामोद्दाममायस्त्रोतिम

कर्षितिवा यदि योधालोके प्रसिद्धः कुर्वन्ति चन्द्रकाः पार्श्वद्वयोग्रा यद्वयं योधानामिति पेतानां वटुभिः पुरभिदः पुरोनूनंसमारभ्यते ॥ इत्यन्वयः ॥ किं कृत्वा ॥ योधानामधरैः अशोककुसुमैः ॥ योधानां वीराणां अधरैः ओष्ठैः रक्तवर्णत्वात् तवपामास्येन रूपक ॥ पुनः नेत्रैः सितैरंबुजैः पुण्डरीकैः श्वेतात् ॥ योधानामेव ॥ तथा दन्तैः कुन्ददलैः तथा करैः हस्तैः सरसिजैः ॥ शोणकमलैः पुष्पाञ्जलिमयाद्य ॥ तथा किल्लिकर्णयुगं विधाय ॥ किल्लिमेव कर्णयुगं युग्मं कीदृक् वटुभिः ॥ करिणा रक्तावसिक्तैः रक्तैः अवसिक्तानि यानि ते ॥ संगीतनृत्यारंभे पुष्पाञ्जलिं विकीर्य रंगप्रवेश उक्तः इति तादृशेः कुसुमैः पुष्पाञ्जलिवर्णिता ॥ ४ ॥ ०॥ यलितं ॥ एतरथचियाधैः अद्भुतोनानरमः संभवतीत्यन्वयः ॥ इतः कः अतिशयायपुष्कपवाक्य ॥ अतिशयपुष्पाञ्जलिः शिल्पनिर्माणं च ॥ तथा दृक्कर्मकोपविपोषः

अर्पिता माद्या प्रतिपत्त्वमसस्यसदैत्यान्यपः २

मयाहरितिपाठे तु मयाहरि

तामनेः पालोकि दृष्टः लोके हरितिप्रेषः कीः उद्यत्कान्त्या कठोरकेसरदलत्ती पाण्डुरात् पत्रलीदिधिपुत तद्दीधितिभिः कांचनीकृतो प्रत्याजगतः समस्तगिरस्यावेनपुनः कीः मृसुगकठिनिनादेन भेदप्रा मोयेन स्याभूनेकमभि भार्गहारेः प्रविष्टानादिजा नांप्रैष्ठप्रीर्वचनैः हर्षप्रोपि तो वल्लिर्येनः यद्वा भिनादेन भिन्ना जातविवरः तती या भेदः तत्रामार्गेः नेक पुरुषितो वलियेन यथा भिन्ना भिन्नमार्ग या तासेक द्विजैः प्राशीर्वचनं क्रियते तथा मापहृदैः तादकं तथा निपूर्वकमाशीर्वचनेन तोता बलि हर्षितत्वता शापः स्वजनयवलिसभास्थितजनोनारे तदपावाक्यादिसंवदेः १

अथोदिजनानैर्बुद्धिं तापरिमहः ४

वनारसमये वल्लर्भावानां ॥ प्रकृमितु पेसित ॥ नरसिंह

दलनेनेगोप्याय अधिकारदर्पितवलेनम सायं प्रलिमयादैत्यमदा सिंहासनेः उग्रोऽग्ग्र सुष्माणरसस्यैवोपस्मारि हृदयमलः देवोनरहारि रसिंहः वः पुष्माकं प्र देहत्वविभवतुइत्यन्वयः १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सोऽक्षिपाडानि भारणाक्षिप्तभाव ४ २ मोहकमंत्राभिमंत्रित

दृष्ट्वा सोऽग्रतापस्त्वतस्यविक्करा: कराला: या: सटा: केसराणि तेषां कोटयस्ताभि: पाटितानां विदारितानां जलधराणां छत्राणि विधुतानि येषां निरगु: बहिर्याति से
नर्थ: ॥ वो मुनीति ॥ पंचव्याघ्रगुणा: प्राणा यस्य स: नरहरस्तथ: ॥ स एव मायिक: ॥ विहगानां पक्षिणां श्रेणी पंक्ति: तस्याः रव: शब्दस्य व्याजेन जीजी इति मायिकस्य शब्दानु
कृति स्ताकृत्वा नाराएव शुक्तिसंभवानि मौक्तिकानि वह्निना बहि: प्रकटयति ॥ किं कृत्वा यामेव प्रांगणादेवास्त त्रसं व्यायाम त्रएत्रा दत्वा किरणं केना उल्लेव स्तुपस्त्रव
विस्तीर्य ॥ किं कुर्वन् ॥ कार्मणपांशेना मोहकमंत्राणि ॥ मंत्रितपाशव: धातरूपे: पांशुभिर्धातभिस्त्रिजगतां नेत्राणि समोरयन् ॥ मोहिता इव सर्वे मायाकोर्पि

तमोरूपैर्पांशुभि: समस्ताभि: अभिप्र

दृष्टेनोदग्रनागानुभाव: सोयं देवो मुदे वो भवतु नरहरिस्तारितानां च षविस्त्व: येषां श्रोदश नाथोद्ध
विकैरसैराकौरिभि: पाटितान्तर्मन्त्राणिलग्नाध राणां वल्लिरिव निरगुर्विघृतांकेनवेन ॥ इत्यात्म
यथा ॥ योगिप्रियांगणसाद्भिसाध्याकिरणविस्तीर्य वेलाचल्लधौतै: कार्मणपांशुभिस्त्रिजग
तां नेत्राणि समोरयन् तारांशौक्तिकमौक्तिकानि विरगश्रेणीरवद्भमनाजीजीकृत्य बहि: क
रोति वदनात्पंचायुगो मायिक: ॥ इति श्रीभानुदत्तविरचितायां रसतरंगिण्यां विभावनिरूपणं नाम
प्रथमस्तरंग: ॥ अथानुभावा निरूप्यन्ते ॥ ये रसाननुभावयन्ति अनुभवगोचरतां नयन्ति ते
नुभावा: कटाक्षादय: ॥ कारणत्वेनानुभावकता कारणत्वं च कृत्वा योग्यव्यवछेदेन संबंधित्वं न
तु रसैक्यमनुभावापेक्षितं तेन रसव्याप्यभाव: परिणामरसस्य वा तरत्वात् तापकेन दि

फलं अनुमिति: तस्या: प्रयोग: प्रभावा: ॥ तथा व्यवच्छेदस्तु न संबंधित्वं ॥ नियता संबंधित्वमिति यावत् ॥ कटाक्षादिरूपकार्यदर्शनात् कारणस्य रसस्यानुमाने
उपनीतभानं अनियमतो भवतीति भाव: ॥ ॥ तदितं अपाबविरचयेन तेनाकपीउकृति कारणादिति भाव: ॥ ॥ स: क: इत्याकांक्षायामाह यद्यपीति ॥ ॥ अतिशये
नोद्दामा इति उद्दामोद्दामा: एकपदं हि रसत्वे प्रतियत्पाद्यं ॥ बोधयति ॥ मरुतः माधने नदमन्ना: येऽगतिनदा: प्रत्यापिचीरा: तेषां दलनेनाग्रत्योतमान: उरग्र: अति
शयित: प्रभाव: सामार्थ्यं यस्य   अनुभवविहितफलजनकत्वेन संबंधित्वं २

पांशुभि: २

पर्यपतीयानुत्तदर्शनाद्विस्मय: अत्रे देवोध्य ॥ आलंबनविभावा: उद्दीपनविभावा स्त्वनभावा: किंतु भावकारणानि भाव ॥ ३

स: यस्याधि प्रतापोग्रा: कराला: या: केसरावल्य: तासां अग्रै: विदारितानां मेघानां अग्राणि विधुतानि येन वीरो निरगु: इत्यनेनारसादेव भीषेता १

विषयतात्वरसानुभवप्रतिबंधी भूतावरण रासः ध्वंसः २

७

स्यापि भावस्य धर्मीधर्मि द्वयोत्कान्तरधर्मत्वात् परास्य धर्मिणोपरत्वस्य हत्वाते इत्याप कोपेत्यति भाव: १

आकाशोपरि प्रांगणसीम्नि ३

१० संध्याभ्रवत्कीलप्राचल्लस्विस्तीर्य

७

तारारूपमुक्तिसंबंधि मुक्ताफलानि ४ कामः इंदीवरमध्ये स्वकं चंचनवमल्लिका नीलासंवेध्ये पंचेषु स्वपाणस्पसावकाः ५

भवसरसंगस्या ६

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(किंचित्तवकृतांपुष्पिताग्रत्वपंक्तयोपेयेषु३ निरभिप्रायंमंदहासोपेयुताद्दृशौ॥वीक्षितैः अवलोकनैः२

इथच्छकितेति॥हे क्रूरहेमकलस्य विभावनात् ।इह पुनः किमाकांक्षसि क्रूरेकामिमनामर्ईकत्वात्॥ क्रूरेतिसंबोधनमुपायैः पुनः स्वाधीनताकृतयेव पुनः किमा
कांक्षसीत्यर्थः॥ तामेवप्रकटयति॥हे सुदति एतेरेव॥ अघजगन्नवकरक्रोडवर्त्तते॥ करक्रोडइत्यत्र मध्यमिव्यर्थः॥ नवरस्त्वचनैत॥ एतैः कैः प्रसितैः अवलोकनैः
अनःकी॥ आकूतस्मितैः आकूतंतस्मितंयत्र आकूतभावः॥ अनाकूतगाप्यभावः प्रकटभावइतियावत्॥ तदनुस्मितयत्रैः॥क्रीचित्॥ अनाकूतस्मितवीक्षितैरिसे
कमदमर्थः सएव॥ कीदृशास्मिदामूलस्य॥ अंतः पांगुल्लहेमकेतकदलडगणीदुरापश्चिवः॥ अंतःपांगुल्लंपांसुयुक्तंएतादृशंयत्तद्धेमकेतकदलंतस्यडगणीपुट

(अ अप्रोत्स्ववैः३

नेकर्येस्तानमित्यनुभावकस्यापेक्षणीयत्वात् नतु कटाक्षादयः कथमुद्दीपनविभावा नैभवं
ति इष्टकटाक्षादेः कामिनामनोविकारः परिपूर्णो भवति अतनुभवत्सिद्धत्वेनापने तु मशक्यत्वा
त् किंचपश्चात्त्वीन समतेरपि इत्थ छकितपुरुषस्मर्यं क्रियमिरनाकूतस्मितवीक्षितैरेवतत्वाघमु
दरिकरेकोड जगच्छत्रते अतः पांगुल्लहेमकदलडगणीदुरापश्चिपादौ मलस्यविभावनादिह
पुनः क्रूरकिमाकांक्षसि इत्यादयुक्तिवेत तत्र कटाक्षादीनां कारणत्वेनानुभावकत्वं विषय
त्वेनोद्दीपनविभावत्वं तथा चास्मिन् रसानुभावकरणत्वेन नायिकानोपत कटौ टादयोऽनु
भावाः नेवद्दृष्टिगोचरीभूताः कामिनोमनोविकारं कारयन्तो विषयत्वेनोद्दीपनविभावा इति [illegible]
[illegible]भावः॥ नायिकमानसारूप्यमानिकभेदाश्चतुर्धा नायिकाभुजे ते पादयः मानसाः कटो
कटाक्षादीनां भावोत्कर्षकत्वात्॥ उद्दीपनविभावत्वमेवयुक्तमित्याशंकनत्विति॥ इथनस्वत्वचकितावकीतायस्मि अंगुलियेवतेः॥ ॥हेतुत्वरूपं करण
त्वेनानुभावकताउत्कर्षकत्वानविषयत्वेनोद्दीपकतेतिधर्मभेदाद्यमपि समनतीत्याहसत्यमिति॥

नायिकाप्रनि२

×निरभिप्रायवीक्षणेनेदंयदि
×साभिप्रायं कुर्याः तर्हि न जाने
×किं कुर्या इति भावः४ ५५५५५
×अंतःपरागविशिष्ट पत्रहेम
×केतकदलं तस्यपुट केतं४
×एतीमध्ये तेदुर्लभ्याश्रीयस्य४
×क्रूरेति दृप्ये संबोधनं४
न२

नायिकादशयाश्रीयव्यमन
ाकेतकीदलडगणीतापि
शानमानमितिभावः३

कामिनिष्ठपरिपूर्णमनोविका
रस्फूर्तिकटाक्षादेरुद्दीपनत्व
स्यातिंतथः२

(परिशीलनात्४

परस्परं दृष्टिगोचरीभूतत्वेन४

नायिकानिरूपिताः३

ना[illegible]

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(श्रीहेमापकेदक्षिसतिष

चतुर्भुजत्वमाहार्यमिसेवच्यं॥ज्ञातमिति। ज्ञायमानमपतस्मरसवोधकत्व घोतनायः मुक्ताहारेति॥ यायमनयोर्मुक्ताहारः परिभवभयादेवदूरेन्य वारि॥ तया मौलौ मालातस्मादेव दूरेन्यवारि॥ कर्णयोः कर्णिकारपुष्पदूरेन्यवारि॥ तस्मादेव मुग्धुवो भूषणाय प्रातः श्रीहेमति॥ ज्ञातवीतपुच्छलकमलजडोरहसः करासानम प्रातः प्रातःकालसंपादयेश्वत्यः॥तेन प्रचलच्चलयकमलतम्यडोहः स्पर्शितउहसः समर्थः समर्थमपि वुस्पर्शीकरत्वात्॥ तन्मदगन्मिस्य चोलमनेप्राननाचद

नाट्यस्थाहार्याः॥१८॥ कुचकलसमुद्र्शनं आरंभादिदृष्टस्यैः॥२

तस्मिन्नपि रूपलीयेघ्ना हे तिपे॥ ष:

हृदयः नाघे चतुर्भुजत्वज्ञानेमाहार्यः सात्विकारोमा वाह्यः॥ [illegible] तः॥ नय नेवदनप्रसादैः स्मितमधुरवचोधृतिशोभादैस्य विविधैरगविकारैस्तस्याभिनयः प्रगीतोऽयं॥ ॥ [illegible] ॥ मुक्ताहारस्तन कलशयोः कर्णयोः कर्णिकारं मौलौ मालापरिभवभयादेवदूरेन्यवारि हद्ये श्रीहेमसमज निपुनः मुग्धुवो भूषणाय प्रातवीतपुच्छलके मलजडोरहसैः करासः तस्यानुभावै॥ [illegible] ॥ विकृताकारैर्गैकैरगविकारैर्विकृतत्वेषु स्व तस्य जन नये हास्यात्रस्माइयोरसोतस्य श्रोष्ठाधरविवरणदर्शननासाकपालुस्पंद दृष्टि यां कोशकुंचनैर्दय रुदनीयाः॥ [illegible] ॥ पात्रीकृत्य कपालमंडलमिंद पर्यंचमाना कला वंत्रीकृत्य कृतामर्णं कृणिपतेः संघोषितस्याः शिरव्रा सायुद्रोणविधिं वितन्वतेशिरोमंदर

पात्रीकृत्येति॥ मंदरसंत्याद्यः। यंज्ञादयेति वोध्यं। तच्छुद्दस्य प्रकृतार्थवोधकत्वमुक्तं तैः॥ किंचि कुर्वितः मंजुचेतोयश्वापागभंग विशेषास्तैः कुटिलाएताः दृष्टीर्दृष्टैः शिरोगाविदेसुमारीयिता॥ कौ॥ तिशाः॥ शाघटीपविधिवितन्वीत॥ तमेवप्रकारमाह॥ कपालमंडलं पात्रीकृत्य कपालाकारमेतदीपमात्रमिति निस्त्रवानः॥ तत्रपी यूषभानोः कलावर्तीकृत्य तत्र प्रणयुते॥ फणामणीन तच्छिरवा कृत्वेत्यनेन प्रकारेण वितन्वतिमतोत्यर्थः॥ हगणे चरेय शेरयागो विंदस्य शिवःस्वयंनिवस नगोकुलेतत्रपालयामासंतपुवि मिनिपुराणपुर्सिद्धमास्विकत्वात्याग्यात्॥ स्वामिकार्तिकपरत्वेति यापावर्णा इति व्याख्येयं॥ ०॥ २॥

शिवेनकंठहारीकृतफणीवसर्पा माधारपात्रकृता२ हरहस्तकपालमंडले२ प्रस्परंगाणामं च वनं२

नयनाननप्रसादैः द्विः२
४ भ्रादिनांचेलांचलवालनादिपरि
४ तहः३ सौकुमार्यातिपायेनांग
१ नोलेश भया र.ना.रेद४
८ द५
रोगास्य२
विविधैरीसानेन कुंचकल
शप्रदर्शनादय उक्ता इति२
वर्तिका कृत्वा१
कलिकां१

ज्ञातवीतपुच्छलकमलजडोरहसः करासानम
...तानि३
...नानह ...कराः स
...सामय...यः५
केश पाशे३
कर्णिकार पुष्पं३
प्रातः संबुधिवानेनातरलानांक
मलजडोरह...
चतुरः४ सौं. ६ पर्यावितानामि
कोप४
आस्यादस्पदः विदर्शनालनं३
दृष्यानश्रतिपाठेदर्शनंदनैर्दसः
पोर्दृश्यवारी...२
कृपावि... २
इष्यमानं२
कुर्वीयेत सति१
गरसोकानिकेपवा१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ईषत्संकुचंते ये अपांगभंगविशेषाः नेत्रप्रांतरचनाविशेषास्तैः कुटिला १

सरस्वतीविषयककरुणरसोत्पत्तिः ३

(दृप ३

(श्लो: ४

नीते निर्गच्छतीति ॥ सरस्वतीतिनामगणपतिमिश्रदयिताया: भानुदत्तमातुः । तस्मिन् परलोकं याते ॥ एवं निश्वासेनं ॥ गणपतौ नाते नाके निर्गच्छति सति तस्या वाचा देव्या
दोषाः हस्यैःस्तस्याशिथिलंकंकणं नैव त्यजति ॥ नेत्रे निर्यत्नयमिसति ॥ अद्यापि कुचयोः पटीरपंकः प्रादुर्भवती ॥ कज्जलं च घाणिपि नेत्रे स्थैर्य न रचति ॥ हृदयु
सतापात् ॥ अश्रुपयः सिक्तमपि हृदयचंदनं ॥ अनार्द्रमेवेति भावाः ॥ केचित्तु नेत्रे निर्यत्नयमसिद्ध इति आकारप्रवेलगघरूत्वाहर्षशुक्रत्वात् ॥ कज्जलं स्थैर्यं न रचति
किंप्रापितु रत्येवतिनजिकाकुःदोष्मः शिथिलं कंकणं नैव प्रमतरवनत्यजति ॥ इति सतावेशो वर्णित इति वदंति ॥ ० ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ० ॥ ० ॥ भा ॥ ० ॥ ० ॥

संत्रातयो किं विलुंविदंपांगभंगकुटिलाद्दृशः समारोपितौ करुणरसानुभावाः ॥ तद्भरत: ॥ निश्वसितेन चरितं मोहप्रलापपरिदेवनैस्तु वयमिनेयः करुणरसो देहविघातादिभिस्तेव ... प्रलापवैवर्ण्य उन्नीयाः ॥ ... ॥ नीते निर्गच्छति गणपतौ नाकमधापितस्या वाचा देव्यास्तु नीतिरिथ्यलंकेकने नैव दोषाः ॥ अद्यापि दीभवति कुचयो नापि पटीरपंको नेत्रे निर्यत्नयमिन पुनः कज्जलं स्थैर्यमेति ॥ ... ॥ नानाप्रहरणसंकुलसिरसः करपैः कराग्रनिष्पेषैः वीरैरर्थविशेषैस्तस्याभिनयः प्रयोक्तव्यः ... ॥ येयभीमेनेवेघ्नकुरिवनेरवंदतनिष्पीडितोप्यविसिप्राव्यो ... विंध्याचलवद्दलं चमत्कारभाजं करीन्द्रः तेषामेषा कपोलादिवमंपोविधुतो काचिदुर्यल्लग्रावेवेपीयूषभानामेधुकरैलीलाठनेस्य

नानाप्रहरणेति ॥ वीरैरर्थविशेषैस्तस्यप्रकृतौ रौद्रस्याभिनयः प्रयोक्तव्य इत्यन्वयः ॥ तानेवाह ॥ नानाप्रहरणसंकुलसंग्रामेशिरः प्रकंपैः कराग्रमर्षणैः अन्येरपि क्रूरमहनादादिरूपैरर्थविशेषैरित्यर्थः ॥ ४ ॥ येयभीमेनेति ॥ येयकरीन्द्रः भीमेनवधृकुरिहनरवंदंतनिःपीडितोऽप्ययास्याप्राप्या कोपिवासिग्राः ॥ तेषां कपोलात् एषा मधुकरपटलीलांछनमपलेनलपीयूषभानोः विवलग्रा इतमन्येऽत्यन्वयः ॥ करीन्द्रः हस्तिवर्यः वडवकुदिवत्रयस्यां क्रियायां घनः शोरः रवः शोभावयस्यां क्रियायां तैः पीडितः अष्टपवत्रस्यां क्रियायामिति क्रियाविशेषणानि ॥ अस्मिन् काव्याकारोव्यासिग्राः कपोलात्गंडस्थलीमनीपत्रः मधुकरपटली भृंगपलंलाक्षणं याजेन । चेन्मदलेखलग्रा इति केचित् ॥ कीदृशः करीन्द्रः ॥ विंध्याचलमाचद्दलः चंचलः ॥ य स्वमत्कारस्तंभजते इति तथा ३

अर्दिताभ्रंगुलितःभीमादपः ३

अस्यत्वान्तापः ६

भीमेनभीमसेनेननानीमकेदेपोना मग्रहारणीतिस्यायात् २ यस्यांदिलीकृत्ताभ्रकुदिर्यस्या क्रियायाः निविडंगर्जनं यस्यांक्रियायाः दंतैःनिःपीडितोऽप्योष्ठो यस्यांक्रियायाः २ विंध्याचलवत्तबहुलं चंचलंमनोहरंचमत्कारसाकृपभित्वर्णःतेभजंतेतादृशाः २

मिश्रविर्हितरिजातेपिमहतिपुर्विरहस्यसरस्वत्याअधाप्यनिवर्त्तेरितिभावः ३

कविवदनं० वाचो देव्याः सरस्वती मातुस्याः गणपति० स्थितः भानुदत्तमातुः ३०० पितरिगणपतौ गणपत्नी मिस्वर्गपरलोकं गते सति अधुनापितस्याः प्रसिद्धायाः वाचोदेव्याः सरस्वत्याः हस्तयोः कंकणं शिथिलं नैव त्यजति धर्मपरस्यापि पदस्य कमार्द्दिवचनेक वचनेदुत्तोदोषः ५८ १ सेधर्मपरत्वेदर्शनात् अपि च तस्याकुचयोः पाटीरं चंदनं तस्य पंकोघनता अद्यापिन आर्द्री भवति विरहज्वालयाज्वलितत्वात् निर्गतान्नश्रुणिनेत्रे कज्जलं न स्थिरी भवति ६

शीघ्रं घातिवर्तते ३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ननु उत्साहस्य धैर्यस्य चात्मधर्मत्वात् परान् प्रत्यक्षत्वेन ज्ञानाभावेन कथं रसाभिनयत्वमिति संकेतं ॥ नन्विति ॥ १ ॥ उत्साहो व्यापारविशेषः ३
समग्रास्त्वते समरव्यापारास्तेषां दीक्षातत्र गुरुरित्यर्थः ॥ ३ ॥ विपक्षपक्षदमनमेव श्रीरामवधनं कुर्जनीयवस्तुयस्यासरत्यर्थः ३ श्रीरूपबोधकैर्वाक्यैः परिभस्सिनस्याभ्यो सितित्यायतः

अनुभावकत्वेन २ शारीरधर्मात्मत्वमनुभावकत्वे ॥ वाके शर ३ येक तेवीररसः सम्य
चर

ढलेन ॥ वीररसानुभावाः ॥ तत्र भरतः ॥ शौर्यधैर्यवीर्यधैर्योत्साहपराक्रमप्रभावैस्तैः नलैर्नीतिर्यस्य र

(अनुभावकौ:)
सस्य सोपक्षौः शारीरधर्माः भवितुमर्हति नैवमेवं इत्युक्तः तथा च धैर्योत्साहेन शरीरधर्मो इ
ति चेत् ॥ सत्यं ॥ धैर्यपदेन चांचल्याभाव उक्तः उत्साहपदेनानुद्धतकार्योल्लसिता ॥ एषा ॥ अ
नुभावस्त्वनुविधः तत्र मानसोप्यनुभाव उक्तः सच ज्ञानयमादिरूप एवङ्गमकः मच मानसपदेइयकेस्व

(मेघना दः सफलस्य … पोरो … परक्षामुरः)
ति न विशेषः ॥ युद्धवीरानुभावो यथा ॥ अयं रावणः संजित्समरमस्य व्यापारे दीक्षागुरुः शैव तस्यापि

(अस्तीतिशेषः विप्रदमाने … सति)
पक्षे रमण क्षौराधनोरावणः इत्यजेत्यतिमर्दनः पौरजनैर्निर्ध्यास्यति कुर्वतः श्रीरामस्य न कु
भोकस्य पवनेत्युत्पलः स कोपि क्रमः ॥ दयावीरानुभावो यथा ॥ धृतं तेन गोवर्धने जगदेककरेणायो
धरेवंधीति कोरव्याकुलवत्सगोकुलदयार्द्रनेत्रेण केशवः ॥ हस्तन्यस्तमहीधरच्युतिभियाने

(द्. … हस्ती … गद. … पतनाधि)
रेचकपूरककुंभकाः इति प्राणायामेधारणादितिनाम ॥ पूर्यते इति पूरकः रेच्यते इति रेचकः स्तंभनं कुंभकः ॥ ३ ॥ धृतं गोवर्धनं समस्तस्य लोमः समरहः तद
रेइत्यर्थः ॥ २ ॥ हस्तन्यस्तो यो महीधरस्तस्य च्युतिः पतनं तद्भियेत्यर्थः ॥ १ ॥ ॥ कौरव्याकुलवत्सगोकुलं समं भ्रमयत नत्वा गोकुलत स्पदयातयार्द्रनेत्रेस
णापुराणमाहत्यपूरयेदोद्दरिंदरीं पूरयित्वा धारयेत्वेध्याचोत्ती १२ ॥ णयमाइत्यर्थः ॥ १
मेरेव्याकुलावत्साः गोकुलानि चतेषु दयादुःखपूरणे व्याप्तयार्द्रीजनं ई च गंदर्शनं पस्यस ॥ कौरव्यातद्रत्यपिपाठः तत्र क्षत्रपमानमर्थः

र. तं.
५

विनयवत्नादयपकृहनी
याः ५
पद ३
५ कुंभकः वायुधारणात्मकः तस्यप
५ रतेइति निमित्तसप्तम्यापवन
५ निमित्तं यः … क्रमः संख्येन्त्व
५ भेनिवस्तः रेचककुंभकपूरकाइ
५ ति प्राणायामाः पूर्यतेइति पूर
५ कः रेच्यतेइतिरेचकः स्तम्भनं कुं
५ भकः उक्तं च योगसंग्रहे रक्षि
५ केरणस्वयोरिति २

आर्तानां … श्री
जनादेः संग्रहः १
गभिनेयः ॥ १० ॥ विनयदानादि
यउत्कृहनीयाः १ त्रुटिः
इंद्रयाणां वरस्य १
तयोर्मानसस्याशितिभाव ४ २
वास्तवंसमाधानमाह यद्वेति ३

निकटे ५
… स्तः तेषां समनंत
सनंतरस्पदीलैयधनमस्य ५
म ३ २
राम:
५

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तदे२ तर्हि सर्दिशः मिः संदर्शं सपर जम्बु गमनं कुरु न मूढ विद्य यं धः त्वया पुनोपयं चनीने

कैशोदास्यमिति॥ हे कौन्तेय त्वं कैशोदास्यं न विधेहि तु पेशां मा कुरु। अत एव गृहीतं न गच्छ। किं कृत्वा॥ मज्ञानुतं वेत्स्येति पूर्वं योजनीयं॥ किंतु भवं तं एतत् दरविलं तावत् स्वल्पं ख्यता॥ समाकुरु चेत॥ अहं हे मः। अस्मिं चेतवसुमता॥ अर्पसितं तिपूरणीयं॥ अन्यथा वेदितव्यमेवेयथ्या पातात॥ तदा सर्वेंवि संगृहीतां स्वर्णं वितगुरुदक्षि णाः पेसिताततदाधनपतेः सकाशात्॥ आनीयसंपाद्यते॥ ॥१॥ ॥ अपेसितातांतिशेषः २॥

कौ संपूर्तिरधुराह्व उकिरियं २

स्वलितं (वरतनुर

अंगुलीयकन्नैः स्खलंवेणु पुरीकरोति तनतनोः स्वल्पं वहयं शुकं॥ दानवीरतनुमावैपयां॥ कैशोदास्यं न विधेहि गच्छ न गृहाणलवीस्यमज्ञानं नृणां चैकिंतु भवं तमेनं दरविलं कोस्मृतं स्यमता दासस्वे दहमस्मि वेदसुमतीसर्वेव संगृहीता स्वर्णं वगुरुदक्षिणा धनपतेरानीयसंपाद्यते॥ भृगान कस्यानु भवः॥ तव भुरतः करचरणनेत्रमलकसर्वांगेषु प्रकंपनेन स्व शुष्कास्तता नु कंठे संयानको नित्यमभिनेयः॥ रो मांचवदनवैवर्ण्यस्वरभेदादयो अतु भावाः॥ यथा॥ व्यालवल्लतृणावलीदवदनस्याकीर्णकेनोत्रयं काकुस्याकुलघोरघर्घररवं स्फारीभवेज्ञावने कंपप्रस्वलदोः कुवामनततनुरवासोप्यनुज्ञाधरेति लीर्णभुजगस्य वहनेकुहरे हृत्सप्यगावः स्थिताः॥ भीमस्तानु भावः॥ नवमुरतः॥ शोननेत्रावघूर्ण नलोचननासामुखाछादनेनैव निष्कंपादपतनेबीभत्सः सम्यगभिनेयः॥ सर्वांगसंकारसंकोच
(मुखकम्पादपतनैः पतनैः) (मा) (मिनेयः) (स को पी करले)

न्यमेति॥ हृत्सप्यगावः तिनीर्णभुजगस्य वक्त्रकुहरे स्थिताः॥ कथंस्थिताइ त्यपेक्षितक्रियाविशेषणमाह॥ यत्रोद्गतलतोज। तानि युतएव त्वत्क्षानि गलि तानि यानि तृणानि तेरद्भिर्दानि गुल्मानि रदनानि नेत्रयुक्तानि कीर्णः॥ कृशो हृयोयस्याक्षिः काकुरीनः आकुलः समस्तः भ्रमः घर्घरः उग्रः घर्घरव एतदुकारः स्तारः सः अस्य एवा यस्य तस्याक्षि घनः स्फारीभवंति विस्तीर्णानि भवंति। लोचनानि यस्य तस्याक्षि कंपेन प्रस्खलंतः॥ अधरोपि उत्तरयस्याक्षिः श्रमनाल सहकृता मलवाप्य त्रयस्याक्षि यायांरव
सोर्मिनिः स्वात पर परार्थिः नुन्नाः प्रेरिताः॥ अधरोऽयत्तरयस्याक्षियायामिति ४
आननेति॥ बीभत्सरसैः सम्यगभिनेयः॥ तानाह॥ घ्राणनेत्रकूणनयनं नेत्रंतत्स्पविघूर्णितेकंपनमितनेत्र॥ लोचननासामुखाछादनेनिधानेन अथ वक्त्र परैपदप्रसेपः पतनेपतेरिस्थिः २

(margin, right:) हस्तांघ्रिनयनशिरः ५ रोमांचादयोऽपिवक्तव्याः ३ ततस्ताहरोमांचितक्ष्व भृत्रोनिष्कंपाद्योऽनुभा वाः नदत्तुभाविश्रोत् समा जेनिक्षरवभयरसः ४

(margin, left:) रस्य ... तं

४ सदेवगतहरोयांगोपांगप्रतिवदतं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अत्र सरवस्पर्वसत्त्वा खाद्यनेना
मुभावेनाभिव्यक्तं ... जुग
ष्यदांवीमत्सरसानु भवग्रा
र्थसमाजसिद्धः सामाजिका
नामित्यवधेयम् २

अद्भिनासासंकोचादयः१ (कपदरेत्तर्मपयाग्रहीतावतार यकुलस्य१ उल्लासः हर्षजनितचित्तविकारः२
कोपीनापरस्परव ... १
कोपदइति॥ लक्ष्मीः कोपदहरे मुखकमले दिनकरं वीक्ष्य॥ एतदेस्यपल्लवकवलभ्रान्त्या मुखमंशुकैः पिदधे इत्यन्वयः॥ कीदृशे मुखकुहरे विस्तीर्णे॥ मा याहरे स्मृते
विस्तीर्णे विदने दिनकरमालेपल्लवभ्रान्तिर्जातेति भावः॥११८ आदिनाशिरोभूवनगहः३
हस्तादेतस्यतेषांपललमासंततस्य कवलं तस्य भ्रान्त्या१

८१

नायिकोऽन्यनौकः॥ यथा॥ कोपदहरे मुखकुहरे विस्तीर्णवीरुध्दिनकरं लक्ष्मीः इति तदेतत्पल्लवकवलभ्रान्त्या
मुखमंशुकैः पिदधे॥ अद्भुतो भावः॥ अद्भुतरसः॥ स्पर्शग्रहणोल्लासैस्तोरणकोरैः स्वसमाधुर्यैर्वेपथुग
द्गदवचनैः स्वरभेदैरभिनयः॥ तस्य निर्निमेषप्रेक्षणरोमाञ्चादय इत्यन्यौकः॥ यथा॥ पौरैर्वेष्टितो देवः
स्वेदितारातिमण्डलः कथापि नाकिनां नेत्रैर्मेषानेव जागृति॥ इति श्रीभानुदत्तविरचितायां रसतरङ्गिण्यां
षष्ठो भावविरूपणो नाम तरङ्गः॥ अथ सात्त्विकभावा निरूप्यन्ते॥ तत्र अस्तः॥ स्तम्भः स्वेदो रोमाञ्चः
स्वरभङ्गो वेपथुः वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः प्रोक्ताः॥ ननु स्यात् सात्त्विकत्वं कथं व्यभिचारित्वं
न कुतः सकलरससाधारण्यादिति चेत् श्रृङ्गारे चित्तानां तेनपरगतदुःखभावनायामत्यन्तानुकूलत्व
तेन सत्त्वेन वचसां सात्त्विका प्रसिद्धिः इति व्यभिचारित्वमन्याहत सात्त्विकत्वं च ... इति तत्त्वं निर्वहस्य

सकलरसवृत्तित्वं व्यभिचारिभावत्वमितिभावः२ त्रि४ परस्परविरोधाः५ (स्तम्भादेः३

लक्ष्मीतिरमायशोस्त्ववा०
लक्ष्मीनितिपृथ्वोद्यानामे
तिप्रसिद्धवृजे१

हस्तादस्तास्वयंस्मचकेर्हितः४
वंतेसाधव्यये२साधुसाधु४
इत्यादिवचनैः२
हस्ताभ्यां३

१. पु. शृङ्गारसस्य३

२. सं.
१०

रू५ ३०रू०
ननुसर्वापेक्ष्याहसुखवीसे
यतोस्त्वीयतः करणनिष्ठा
नुकूलतानिरूपितपर१।
नदुःखम् : खमादना
नि १०अनुकूलत्वंसतं२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(सिद्धांतमाह ३

प्र नी

तिधृतिभृतौमपि सात्त्विकत्वव्यपदेशाप्रत्तेः न च परगतदुःखभावनायामश्रुवैतेसमुत्पद्यंते सोयमनु

कूलतर्कार्थः अत एव सात्त्विकत्वव्यपदेशस्तेषामिति वाच्यं निर्वेदस्मृतिधृतिप्रभृतीनामपि सात्त्वि

कत्वापत्तेः अत्रेदं प्रतिभाति सत्त्वशब्दस्य प्राणिवाचकत्वात् इह सत्त्वं जीवच्छरीरं तस्य धर्माः सात्त्विकाः

तेषां च शारीरभावानां नामद्वयं सात्त्विकभावा इत्यभिधीयंते स्थायिनो व्यभिचारिणश्च भावाश्चांतरत

यान शरीरधर्मा इति शरीरधर्मत्वेमतिगतिनिरोधः स्तंभः न च निद्राप्रस्मारादावतिव्याप्तिः शरीर

धर्मपदेन तेषां व्यावर्तनात् प्रलयभावेनु चेष्टानिरोधान्नुगतिनिरोधः ॥ स्तंभाद्यास्तु भावाः ॥ हेतुराग

नयदुःखविषादविस्मयक्रोधाः ॥ उदाहरणं ॥ श्रोणीपीनतरा तनुः कृशतरा भूमीधरानीवराववक्षोय

स्यतैदीकुतो निजकुटीया नर्मयोगस्यते ॥ इत्युक्तवा केदवकुंजान्तरे निविश्य मंदस्मितं गोविंदं समु

प्राणीति ॥ यस्मात्स्त्वद गोगोविंदं समुदीक्ष्य कदंबकुंजनिकटे निर्विश्य तन्मस्तिरोधीयते ॥ इत्यन्वयः ॥ प्रशास्तानियस्मागाय याप स्मे ७ ॥ यस्मात्स्त्वद गो यस्याः साप

स्मात्स्त्वदकृतया पस्मात्स्त्वदगाः स्तंभः स्तंभमन्वा ॥ सात्त्विकभाव स्तिरोधीयते ॥ प्रसाधते ॥ किंकृत्वा ॥ गोविंदं ॥ कीदृशं ॥ समुदीक्ष्य किंला स पुंजनिकटे निर्विश्य

उपविश्य ॥ कीदृशं गोविंदं मंदस्मितं ॥ किं कृत्वा ॥ इत्युक्त्वा ॥ इतीति किं ॥ हे मातः मया निजकुटी कुतः ॥ कं प्रकारमवलंब्यातिल्पास्त्वापे पचमीगम्यतां ॥ प्राप्यतां ॥

प्रकारं गवेषणे हेतुमाह ॥ हे मातः श्रोणी पीनतरा ॥ पृथुतरा ॥ तथा तनुः ॥ कृशतरा ॥ तथा भूमीधरानपीवरा वक्षोयस्यत्नुरी ॥ स्तनद्वयमपि पीवरमिति भावः ॥

स्पित्वा १

स्वत्व ५

कठोरमांसला ३

मंदहास्यं पस्तां क्रियायां एवं कुरु मदद्या ॥ १४

एवं मति प्रकारा एवं त्वमपि ...

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सख्याः नायिकां प्रतिवचनं १

कौन्तेति। हे कान्ते तव मुखं शान्ते यत्स्वेदबिन्दवः रात्रौ दृश्यन्ते तामदनेन नतनकुसुमशस्यः कृता इति मन्ये॥ २॥ ॥मल्लिनोऽममाङ्गं यत्र कारितं नमानत्वेन स्वरसारश्रति उपविश्य ॥ गद्गदस्वेति रसावेशाविवशावस्थाकालीन गद्गदस्वरबोधकता याः प्रतिकूलीभूतेर ः स्वाभाविके पृथीत्युक्तं २ ॥ विकस्वरभावयोजसंहिंसनादव्यक्तिमूर्तता

सुन्दरदृशा नायिकया १ उरस्वेति ५ स्वेदस्य २ क्रोधः १

त्वाभाविके रोमोत्थाने ३ ति याप्रिवारस्य पविकारे स्तु के विकारो मनसी तिभावः २

दीप्यत्स्मल्लदृशा तं भस्त्रिरोधीयते॥ ॥ मनस्तापरफुल्लताभय श्रमपीशशान्तमूर्च्छाः॥ ॥ कान्ते तव कुचशान्ते राजन्ते स्वेदबिन्दवः। दृश्यन्तामदनेनेव कृताः कुसुमदृष्टयः विकारसमुत्थरोमोत्थाने रोमांचः॥ अस्य विभावाः शीतालिङ्गनहर्षभयक्रोधाः॥ ॥ वकुलमुकुलकोशरोषनिर्यन्मधुकरकूजितभाजि कुञ्जभूमौ। पुलकयति कपोलपालिमालिस्मितसुभगा गायमघनेरस्य तु गद्गदत्वप्रयोजकीभूतस्वरस्वभावभेदः स्वरभङ्गः अस्य विभावाः स्वेदक्रोध भयहर्षमदाः॥ ॥ वचोक्तिः स्यात्स्वरभेदस्य क्रोधादुक्तिः क्रियेत चेत् अत्रिपत्युः पुरो राधा मौनमाधायतिष्ठति भावत्वेमतिगौरस्य देवपञ्चः सन्ततविशेषणाततमूर्ध्वकेस्वदारीनातत्याप्रैः॥ विभावाः॥ आलिङ्गनहर्षभीयः॥ ॥ कथयकथयमुरीजदामरेतोयदर्पितरेषोविनातिवपकालि

गेमोत्थानं मातृतस्याभाविके रोमोत्थाने। इति याप्रिमितिविकारे स्तु कं॥ विकार॥ रः सात्त्विकविकारो मनसीति भावः ॥ ॥ प्रकरणकाले कावित्र्यायिकामत्वीप्रति वक्ति॥ ॥स्वभाविकस्वरस्यान्यथात्वहिंसनान्नवपिवर्तत॥ ॥ गद्गदस्वरप्रयोजकीभूतमित्युक्तं॥ ॥वकुलेति॥ हे आलि इव घने दैसेनुः कपोलपालि कपोलपालिं कयं पुलकयति॥ कपोलस्य पालिः अतस्मपुल्लकयति पुल्लकयुक्तां करोतीति किं॥ स्मितेन स्पतेन सुभगः सुन्दरीक॥ ॥ कस्याः कास्या यां कुञ्जभूमाविषुक्तं॥ कीदृश्यां वकुलस्यादि॥ वकुलः केसरः तस्य मुकुलाः॥ कोरकाः॥ तस्य॥ कोशान्तरनिर्यतः॥ निर्गच्छतः॥ पेमधुकरास्तेषां कूजितं गुञ्जितं॥ तद्भजते सा तस्याः॥ मकरन्दस्य कोशाच्छन्नमेघ्यात् १ तोषेरणं १ (स्तनहारान्थनार्थम् १ कूष्मः १ साध्नात्कूतः १ कुसुमानि १

प्रकरणात् कोपात् किञ्चिदुच्यते तेन तत्र २ मनोविकृतिसंभावः २

२ः । र.त. ११

ननु गौरस्य स्वासादेवि तद्देति त्वालार्क पट इति याप्रिरतव्याहृता तिरप इदमिति मात्रयदमस्यप विलम्बस्य कवसतो भावी एते पथैः सर्वा आलाकेन लेकर कोपस्य या सिंहनि गति तिनु कोपि दृष्ट इति तत्वं १ ४४५ रोमं ११

परि सर्पदं वेष्वा स्वयं पर तेजना सी सब्द वर कोपे नातिव्याप्तिः २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ममस्मृतिरेव नान्यासपत्नी जाता मम सैव आप्य सहत्व रूपसमानधर्मत्वात्० इयं नायिका प्रेमगर्विता
वेषस्य मात्रस्मृतिवशात् कामिनि स्वयमेव यश्च रकृत्यं कुर्वंति ॥ अत्र कं यमात्रवारणाय पूर्व इन्ने ॥ कथमन्यत्रापि सदा रयोगी आश्रमं भवानवारितान द्वारणाय भावः नेम तीति
कृत्यं ॥ भावत्वं वमवं कार्यत्वं तया सति मनोविकृतिसत्वमेव भावइत्येव सुंदरइति ॥ कथयेति ॥ हे प्रियसखि मम स्मृतिरेव मत्सपत्नी जातेति शेषः ॥ यतः अन्यकरत
लेकं पो भवति ॥ अतः उरोजदामरुतोः ॥ एषः यदुपतिः रूपकानि कृथन्निनोतु ॥ इति कथय ॥ रूपकानि रूपकपुष्यानि कथयकेन प्रकारेण ॥ निनोतु मग हातु १
मनसि मत्वा विकार इत्यर्थः ॥ प्रकृतवर्णान्यथाभाव मात्रमपि रागकृतवर्ण्यपेति व्याप्तिरिति दूर्दल मिति ॥ १ भावकं त विंन्यविकार स्पर्शः१ रोगकृतवैवर्ण्ये अतिव्याप्तेः पूर्वदलं१

कृष्णस्य

भवति करतलेऽपि दत्ते कोपः प्रियसखि मैं स्मृतिरेव मन्मथपत्नी ॥ विकारश्च भवेत्प्रकृतेर्वर्णाऽन्यथाभावो
वैवर्ण्यं अस्य विभावाः क्रोधभयक्रोधशीततपश्रमाः ॥ यथा ॥ कुकुकुदे कुवैति कोने मानेने रिलष्ठ
यौरसेनैयोः दिवाकरकराक्रान्तशरीरा कान्तिमिवादधौ ॥ विकारजनितमश्रि सलिलमश्रु अस्य विभा
वाः हर्षामर्षधूमभयशोकजृम्भाशीतनिर्निमेषप्रेक्षणानि ॥ यथा ॥ विसृज विसृज वितन्द्रं दुःखधा
निकुंज
राम यस्य पंकेरुहपागतो मुकुंदः इति कथयन्नु नमश्रु विंदुरक्षोर्णिनिपतति वक्षसि पक्ष्मलायताक्ष्याः
शारीरत्वे सति चेष्टानिरोधः प्रलयः अस्य तद्विषण्णान ॥ निद्रा नातिथ्यो ... सुखादयः शारीरधर्मा
तेषामरवर्ण्यकथनेन प्रलयोऽपि शारीरधर्म एव तेनात्र चेष्टापदेन शारीरचेष्टा एवाभिमता मनस
स्तु कर्मनंतु चेष्टा अतएव चेष्टा अपः शारीरमिति शास्त्रलक्षणं ॥ यथा ॥ नाव कृं नेमितं धुतेन वारि

मनसि ॥ ॥ मती ॥ शेषः कुकुरस्वनं श्रुत्वा मन्निहितं सूर्योदयं ज्ञात्वा वियोगो भविष्यतीति ज्ञात्वा विछायता ॥ विकारे सति मंद इके इत्यर्थः ॥ अत्रापि अ कु
कारणानि संगृहीतानि न तु संवन्धसात्विकं तेति ध्येयं ॥ ॥ विसृजेति ॥ हे चितेदुः खधारा विसृज ॥ यतः अयं मुकुंदः कुमकत मुपागतः ॥ १२. ५ वेतु ॥ पक्ष्मलाक्ष्याः
अरोमस्तनस्स वंधी अश्रु विंदुः वक्षसि निपतति ॥ ५ ॥ अत्र कथयितुमिवेत्सुत्सेक्षापाय वर्तमानं ॥ अचेतनस्य कथनत्वाभावादिति भावः ॥ ६ ॥ हिताहित शप्रिय
रिहारफलको व्यापार स्वेष्टा इ भंत्वादेतस्य मनेनाति व्याप्तिरिति ॥ ३ ॥ अस्य विभावाः ॥ मूर्छोद्य क्ष्यादयः१
ननु चेष्टारहितमनसोपि प्रलयत्वस्यादत अाह तेन चेति ॥ प्रलयस्यास्य शारीर धर्मत्वे हेतुनी चेत्यर्थः २

दंपत्योः ३

अत्र कथयितुमिवेत्सुत्प्रेक्षाप्रा पर्यवसानं अचेतनस्य कथ नासंभवादिति भावः ५

शारीरधर्मत्वे सति ॥ ३

लिंगेत्यर्थः १ रो
विकृसरव्योः परस्परं क्रिरियं २
मुख ० करे २

भावजनितचिन्हं रोति ज्ञानि
तेन न शोकाश्रुणि अतिव्या
प्तिः ३

स्यादिनामूर्छाप्रसंहः ३
निद्रादेर्मनोधर्मत्वान्ना
तिव्याप्तिरिति भावः ३

लज्जयेति शेषः १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शिथिलं स्वस्थानेस्थापितं१

कोशकल्लासुवर्णं२ राधायाकेवलं चेतः ॥ मधुरेणारागेण ॥ व्यापारितमित्यर्थः ३ ॥ नस्वस्थानेस्थापितमित्यर्थः ॥ ॥ न उदितमित्यर्थः ॥

नगूढभावेनपरावर्तितं१ जंभासात्विकः४ (नुः४

र॰त॰ नो४ रोमाञ्चावर्तितेनो वपुषुषी सोनुरत्नयमाः स्त्रोनिगदितुं नो वानिषेधाक्षरं शोनैर्नापिविलोचनं विरचि
तं कीशकल्लाकौतरं वेतः केवलमाननेनमधुरेणाव्यापारितं राधया जंभा च न च मः सात्विका
भावश्चतिपतिभाति उज्जृम्भाननमुल्लसत्कुचयुगं स्विद्यत्कपोलस्थलं सिन्नारोरंगारतिल्लकादीसात्वि
१२ कभावसमानाधिकरणत्वानात् नचसांभावानुभावइति विपरीतमेव किं न स्यात् अन्यभावत्वे भावत्वा भावत्वसानुभावत्वव्याप्यत्वादितिभावः४
अनुभावत्वे सति भावत्वस्य दृष्टत्वात्४ विरोधात् पुलकादीनां तथात्वात् नचांगाकृष्टिनेत्रमर्दनादीनामपि भावत्वापत्तिः तेषां भा
वलक्षणाभावात् रसानुकूलोविकार इति तल्लक्षणं अंगाकृष्ट्यादयो न विकाराः किंतु शरीर
चेष्टाविशेषास्तेषां लक्षितमतत अंगाकृष्टिरसिमर्दनेवापुरुषैरिश्चाविधीयते स्त्रजते च जंभा च विकारा रसानुकूलचित्तविकारोदयः
देव भवति तेन्विशब्दो निवर्तने ॥ यथा ॥ आंधायमानरसस्थितायाः संभाव्यजृंभामवलोक्यसजा राम: १२

आंधायेति ॥ स्मेरसुरेवा महेशः ॥ अचलात्मजायाः ॥ जृंभां संभाव्य वाहूत्क्षेपं करांगुलीभिः कलयांचकारेत्यन्वयः ॥ अचलस्य हिमाद्रेः ॥ आत्मजायाः पार्वती ॥
चित्तविकारनिवृत्तौ१ रोमांचा ३ वाहूत्क्षेपं धनिविशेषः ॥ कीदृश्याः मानमांधायस्थितायाः ॥ १ ॥
यादिकृतचित्तविकारजन्यजृंभायां नानुभावत्वं ३ इंगः ३ पार्वतीसखीजावचनं१ दृष्ट्वा१ पार्वत्याः१
नभावत्वं वाकिंतु दोषत्वमेवेत्सं वध्येयम्१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

((सर्वत्रसंगतिरवसरलक्षणं दोषा २

सर्वत्राप्रसंगतिरवसरलक्षणाबोध्या॥ तत्रभरतसंमतानुद्दिशति। निर्वेदेत्यादि २॥ इतस्ततश्चरणेन प्रतिनियतरसस्थितिर्वार्यते॥ तदेवाह। अनेकरसनि
बद्धत्वं सर्वधित्वमाद॥ भावानामनेकधर्मत्वे नरसनिबद्धाभावादितिध्येयं॥
अथत्रिंशात्समाख्याता नाम्नानुव्यभिचारिणः ५

बुद्बुदुध्वनि१ शिवः१ संसक्तांगुलिवादनैर्भि २ कृतवान्१ ((व्यभिचारिभावनिरूपणे २

याः ध्रुवं हृत्कृतितिस्मेरमुखे वामे हेतः करांगुलीभिः कलं यो वकार [illegible]
[illegible] निर्वेदग्लानिशंका
ख्यास्तथासूयामदश्रमाः आलस्यं चैव दैन्यं च चिंतामोहः स्मृतिर्धृतिः व्रीडाचपलताहर्ष आवेगो जडता
तथा गर्वो विषाद औत्सुक्यं निद्रापस्मार एव च सुप्तिर्विबोधोमर्षश्चाप्यवहित्थमथोग्रता मतिर्व्याधि
स्तथोन्मादस्तथा मरणमेव च त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः इतस्ततो रसेषु संचारित्वं व्यभि
अनेकैर्निबद्धत्वं अनेकरसव्याप्यत्वं वा व्यभिचारित्वं न च रोमांचादावतिव्याप्तिः तेषामपि संग्राह्य
त्वात् ते भावाः शारीरा व्यभिचारिणः एते चांतरा व्यभिचारिण इत्यंतस्तु विशेषः ननु निर्वेदादेः स्था
यित्वं व्यभिचारित्वं च कथमिति चेन्न नरसपर्यंतस्थायित्वमित्यस्तेतागामित्वे चोपाधि भेदमादाया
अनेकेति॥ न च व्याप्तिः॥ दैशिका कालिका वा॥ नाद्यः रोमांचादीनामपि भावत्वसंयोगी कृतत्वात्॥ तेषां दैशिकव्याप्यभावात्॥ न कालिका॥ यदा रसस
दा व्यभिचारिभावा इत्युक्तावपि संभृतयात्वाभावादव्याप्तिः॥ सर्वपादावशेषविशेषगुणत्यादर्थमात्रावदित्याप्तिस्वत्र॥ यत्क्व " ४०८नरसपोषकत्वम
विद्यमानत्वान्नातिव्याप्तिः॥ इति॥ ननुव्यभिचारिपरिगणितस्य निर्वेदस्य कथं स्थायित्वमिति तत्त्वविरोधादित्याशंकते नान्विति॥ ॥२॥ ॥०॥०॥०॥०॥०॥
((निर्वेदादयस्व २

: ननुव्यभिचारिणः अनेकर
ससमानाधिकरणत्वेन
रसाधिकरणत्वात्संभवाप
रव्याप्यत्वमिति॰ तथा च
अनेकरससमानाधिकर
णत्वं व्यभिचारित्वं अने
कत्वं चात्र स्वकभि) (त्रस६
न्नत्वं३॥ ४४४४४४४

सम्बन्धान्तःसिलतत्तद्रसाभा
ववत्सु देशेष्वित्यर्थः संचा
रित्वं वर्तित्वं तथा च तद्र
साभाववद्वृत्तित्वमर्थः ननु
यत्किंचिद्रसवद्वृत्तित्वेन
तत्तद्रसाभाववद्वृत्तित्वासं
भवात्प्रत्याह
अनेकेति॥
अवच्छेदकभेदं निपातनको
कृत्वात यो वस्यापि भावता
वच्छेदकं निर्वेदनिष्ठर
सपर्यं तस्थायित्वं॥ व्यभि
चारिभावतावच्छेदकं च
तन्निष्ठभिन्नस्तत्तागामि
त्वमित्येवोपाधिद्वयं निपा
कमितिभावः॥

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

×वं यादि कृतोवस्तपापिस्वाव
×मानसं भवादाह संसारेति
×संसारविषयक इयत्वेत्ता
×नमित्यर्थः ११ ४४४४४४

वियोगदुःखमनुभवितु
मित्यर्थः ३
तस्यशरीरस्यादांतरतमाल
त्तया माहनिःसहमेति भ्रम
त्वमित्यर्थः २ ते इवा
भाइत्यपरे ४
उमांशुः सूर्यस्त १ ३ स्यमेवा
वरणभावाङ्गः श्रांतपस्ते
नश्लिष्टः चेंशुं ३ संवु
श्रितस्वक्लिष्टः क्लेशं प्राप्तः
मृगस्तु वक्राकोति यसां
मेमास्तिष्ठ भावीत्याकारक त्वान
विद्येत्यर्थः भक्तनेसकेतेको
तेन मिलनेकथंस्यात् मि
लितेवाकथं भविष्यति तद
भावेचविरहस्ताने चकिंस्या
तकथं विरहोगम्य)

श्रीवधूस्वविपाठः५

सोणीति॥ कृत्ताने न २ मयाप्रयागनगरे नारायणः नाराधि॥ संसारेऽसक्तिकारत्नानवंताप्रयागनगरेऽस्मत्क्लाघ्यदेशभगवदाराधनेच्छमितिधनिनो यत्कृतेन तद्दु
यत्कमित्याह॥ क्षोणीपर्यटनेश्रमायविहितं॥ विद्याकेवलवादायार्जिता॥ तेते धराधीशाः॥ धीश्वराः॥ राजानः॥ मानधंसनमानस्तानिः॥ तत्कारणाय परिच
ताः अवतानपक्कारायथं कुरंगसुंदरदृशां हरिणनयनानां माध्ये विलेवाय हृदयः कृता॥ एतावताकृतानेनकुप्रतिते॥२॥०॥०॥०। इदभावानिचायारतादप
वत्तेधानुपारवर्येणेविशेषोवात दभावः निस्सारता शक्तिरूत्यतेति विवेकः ४ यादप्ये ज्ञाविजि... कृपा रूप। १० ॥ अहंतां २
(स्वावत्तो किं जीव ...ती।) संमता सदि सरणं अस्मापथिहि तद्वतिशेषः २ दीर्घ्याः

अथ संभवात् स्वावमानेन निर्वेदः संसारेऽस्य बुद्धिर्वा तत्र विभावाः अनंतज्ञानापेक्षितोत्कटेयो ऽनुभावाः स्वेद
प्रकाशविनाशुणतादयः यथा क्षोणीपर्यटनेश्रमायविदुषा वादाय विद्यार्जिता मानध्वंसनहेतवे परे
वितास्तेते धराधीश्वराः विश्रामाय मनोजकुंदरदृशामाध्यकृता हृदयं कृत्वानेन मया प्रयागनगरेना
राधिनारायणैः ग्लानिर्निर्बलता निस्सरता वा तत्र विभावाः रत्यायासतद्दनुभावाः यथा वारं वारं पु
नरीसलाण्यनगिरः कंठदहिः निमग्नाः कंठग्रहविधिं विधातुमथवा नैवोद्गतादोलता श्रांतस्ते
मयास्थानकृतिरसेवेगतपक्तिक्लिष्टक्लिष्ट कुरंगमंगुररुचममस्थात्स्थिताहृदय उत्कटकोटिकानिधप
तिसंधाने इष्टतानिविचारैवाशंका तत्रदैन्यं परे क्रूरतादयो विभावाः अनुभावाः कंपक्रियाप्रच्छादना
दयः यथा एतेविवृतविलम्बनागुरुजनाजिकाप्रदोषाः खलाः घोराः क्रूरवचः प्रपंचपरामः स्वस्व

यारुत्तमिति॥ तस्याः हृदयः रूरीवेडः॥ ग्रीष्मारादावमुगाः॥ चुराबोयस्यसताहशः॥ सूर्यस्तस्य त्वगतपेमेवावरणभावातेतेन श्लिष्टः संवृद्धः॥ अतएव क्लिष्टायोकारंगसहद
गुराः श्रांताः रुचयः कांतयोयासांतथा॥ स्थिताः गिरः पुनः वारंवारं कंठात्॥ वहिः न निर्गताः॥ कंठग्रहविधिं विधातुं दोश्नतानोन्नता॥ कोदृशेहरौ॥ तत्स्यशज्ञामयास्यनुक्लागह
ति॥ प्रज्वलिते इत्यर्थः॥ उत्कटेति॥ अनिष्टाशे उत्कटकोटिरित्यर्थः॥ तस्मिनकृते इष्टहानिर्भवेदिति॥ विचारोवा॥ ननुभावेषु विभावप्रतीतौरसप्रतीतेः॥ कोऽत्रविशेषइतिचेत्॥
स्थायीभावः कृतइत्यपिवकुंनयुक्तं॥ स्थायितामपिव्यभिचारित्वादिति चेतसस्य॥ रसप्रदीपोस्थायीचरससमयपर्यंतं भासते॥ व्यभिचारिभावस्तुवीचीतरंगन्यायेनेति भेदः
केचित्तु॥ रसप्रतीतिः॥ विभावादिसंवलिता॥ भावप्रतीति॥ स्वरूपेणेत्याहुः॥ एतमपि भावकाव्ये भावप्रतीतौविभावादिसंवलनं नास्तीति केनचनोक्तं॥ केवलमनुभवकान
चिंतास्पसर्वेपुलस्ता॥ १

श्रृंगप्रयागसार्द्धकाममितिवा
क्यात्सम्यक् निर्धनासिद्धिरजः
हरस्यनगरेइसेवपाठ
ग्रोक्तइत्यवधेयम् ३
अवमानपूर्वकं तत्र धराधी
श्वरगृहे दीर्घकालं धने
च्छयास्थितमिति भावः २
सुखोकरोतिसाकुत्सानंपुरु
रितं ३ भ्रादिभा...
अनुभावाः वैवर्ण्यमोचि
त्यादि ग्लानमणदेयः ४
पुनः ईसरणयहे प्रियतं ४
सांप्रतिपुनरीदारकुं सूरा४
तिव्याहर्तु वकुमित्यर्थः ४

॥ गृहस्तोपरिकिंके इतिसुधाऽस्त्रिफिं॥

रामः
१३
परवंचनकृतयशा
सः १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

×कृतेसंकेतेकांतेन मिल
×त्नेकथं स्यात्. मि. लिते
×वाकथंभविष्यति. तद्भा
×वेचविरहस्तोत्रे चकिंस्या
×त्कथं विरहोगोप्यइत्य
×निष्कस्य वीजकारत्वं
×वारंवारंसुंदरनेत्राविभ्र
×र्थंउपाश्राद सु२र्व
×नेहर्षस्तेपेन निश्वा
×संकृत्वा वत्तोपपुगस्य
×लोपलाशकुसुम मा मा
×लो स्यापमृति॥ प्रति ४
×तापहरणे ... पतिभाव
×यद्वा सुरतगोपनेयनाधि
×का किं स्यात सुरत प्रका
×शे किं भविष्यति न स्वह्य
×तगोपनार्थं पलाशकुसु
~~नि... ...भावः।~~
×मदामपरि ...नभूतस्
×वेनरमालोननिविदन्ति ते
×ति भावः १

एतद्इति॥ वामनवना स्फुर्यति यानि किंशुकानि तेषां दाम॥ किं स्यादिति निःस्वस्य वसो ह हिमनेविस्यस्यति॥ किं कृत्वा इत्यं प्रनर्यदीजनिति प्रमृक्ततसेविरा इत्यक्रयंतरह
रतेगुजना॥ विन्नविन्नोदयतितेविन्नविन्नोदना॥ इममर्थं दृष्ट्वा उपहासं करिष्यतीति भावः॥ प्रचरवलाः जिह्वा प्रलोलाः जिह्वाप्रलोलचन्नलपुष्टाते चक्रलोलनम॥ ते वे
यवाचमर्यं प्राप्य वरिष्यते वेति॥ भावः॥ घोराः पुरे भवाः॥ क्रूरत्व उपचलत्कृत यस्यायेषां ते स्वभावत स्वकटुकारत्वं घ्नेपमर्यं प्राप्य क्रूरतरं वदिष्यन्तेवेति भावः॥ स्वसृः कोर
ला॥ वसुमत्वा॥ सार्थिपाणी इति सं विनदाम॥ कुचयुगः देयः इयद्दत्तस्तुरतगोपनानायिकानुव्यते॥ २॥ मूल्यापित्र सु२
मर्दिलो· दृष्टेव ... दृष्यामीतिभावं २ (पुतिभिरहं प्रतिप... तंमध

वसुमत्याः किं स्यादित्यमनर्थवीजममसेकन्त्या विवितव सोस्हि मृजेत्किंशुकदामनवामनयनानिरवस्य विन्य
स्यति परोत्कर्षासहिनतापरानिष्टविकीर्णावाच्यत्रया तत्र विभावाः मनुरोद्गुत्याद्यः प्रनुभावाः कोप (अत्र भवान्यानुरागाभावो)
वेष्टादेषणाननुवनादयः यथा हरशिरसि मयाष्णलक्ष्वा वालेन वसति कोपि कुल्याते घोरे भानोः इतिलि व्यज्यते ३
खतिविधुंतुदस्य मूर्ध्नि प्रतिभवनं भूधरं भवानी हर्षोत्कर्षो मदः दुःखोत्सेमिच्चसुखा तुभवउत्कर्षः ते हर्षामीसनुभवसिद्धह
त्र विभावैः पानं प्रनुभावैः उत्तमानां निद्रा मध्यमानां हसितं अधमानां रोदनं इंद्रियसंमोहः निद्रा र्षत्वंजातिस्तद्वान्हर्षः ४
तस्मादिंद्रियसंमोह नयनमुकुलन साम्यमितिडे वं निद्रा तच्च हर्षं व्यभिचारिभावेतिवान्पिः तेषे हर्षमात्रस्य हर्षत्वउत्कृष्टत्वस्वरूप
सत्वात् न तु तेषोत्कर्षं निषेधो जातिविशेषः किंच ते च मनोमोहः ओजेच मनः प्रसादः इति स्वरूपभेदा भेदात् यद्वा मनः प्रसादत्वे
त् तेज्वेनिद्रा रोदनादयोनु चपलकादयोऽनुभावाः इत्यनुभावभेदाच्च नन्तु निष्ठतिष्ठ सप्ता मूढमर्धया मनोमोहत्वरूपोपाधिभेदात् २

हरशिरसीति॥ भवानी प्रतिभूधरं प्रतिभवनं विधुं॥ तुदस्य राहोः॥ मूर्ध्नि इति लिखतीति॥ इतीति किं मयाऽप्यलक्ष्ववासे हरसिरसि तुष्ठरभानोः॥ कापि कल्पानिव
(हर्षे १ सति॥ तुषाराः हिमाः भानवः किरणाः यस्य चंद्रस्येत्यर्थः २

निग्धस्थितिः स्वरूपं यस्य एतादृशस्य जातिविशेषस्य तत्राभावादिति भावः॥ ३॥ यद्वा उत्कृष्टत्वस्वरूपजातिः २
(तत्र निद्रा रोदनादयोऽनुभावाः। अत्र चपलकादयोऽनुभावाश्च भेदाच्च॥ १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ल स्मरणं प्रतिमुमं त्र्याकंरं परस्यारंव नवासिनांवचनंवा०५

रसनेति॥ रसना मधुरसयति॥ स्वयं॥ स्वयमेव॥ अतएव॥ अस्माकं जनुः॥ अनर्घकं॥ इति त्रिकार्थ॥ तत्र समस्तं इंद्रियं॥ घ्राणं चक्षुश्रोत्र सम ः प्रति विवस्वामि षेणमज्ज
ति॥ यद्यपीदमुदाहरणमिंद्रियाणां खेद प्रकाशयति॥ नतु रसनायाः एवंतत्यापि तस्यामर्दावि षादत्ता वा एतानिर्वेदतो मज्जनं प्राश्नानीमूः॥ ॥२॥ ॥७॥०॥७॥

५३ सिता॥ ग्लानिः करचरणादि विक्लवतेति यावत् ८

वल्लिवामरहमित्यादौ वीररसेपि मदोद्दछौ तिंन चनिशरोरदंतेना कथमनुभावो न हि रोदिति निशतिसंयति
योध इति चेन्न सत्य रसभेदेनानुभावभेदः शृंगारे तेनुभावा वीरे च नयनारुण्य चमत्कारादयः सामान्ये
च मदेन यन घूर्णनं वचनस्खलनादैरेवेति यथा रसना रसयत्यसौ मधुस्वयमस्माकमनर्घकं जनुः इति त
र.त.
१८
त्र समस्तमिंद्रियं इति विवस्वामि षेणमज्जति अथ सप्तमवः शोकभकृत्स्रमः तत्र विभावाः रत्यधृगत्यादयः
अनुभावाः स्वेदनिस्सहतादयः यथा नेरामवडः सहनिर्गतायाः स्वेदांबुमसिक्तपयोधरायाः शोणगयातेर्मि
थिल्लात्मजायाः श्रमानयोषानुशिथिलीचकार उत्थानाय समुत्तमालसं विभावागमादयो नुभावाः
क्रियाकातर्यादयो यथा हरहरंतं स्तनतारयच्छिकरेणारोढुं नैषाशोकेनावेन गिरेः सुतागर्भवतीति दृस्यूह
गं च लेकातरयांचकार हरवस्याः दुःख्वातिरेकोवाद्यन्य अनोञ्चत्यामितिकोचेन तन्न तस्यवैदिविषयत्वे

परामवोग्लानिः करचरणादि विक्लवतेति यावत् यद्यप्यानि श्रमयोर्न भेदः॥ प्रतिभाति तथापि श्रायासनावेष्पिय या कथं चिततलेगमनाय४ सहवनुवासार्यं गवं सा
स्वेदांबुनारांसिक्तोपयोधरो यस्याः मातस्याः४॥ ॥तावत इति काल्लकारोगर्भवती गिरेः॥ सुतास्तन हारयष्टि हरंत हरं करेणारोढुं न शाक इत्यन्वयः॥ किंच हस्य दृगं च
लंकातरयांचकार॥२॥ अतएवाह स्यातिशयगविवत्वात् शृंगारजह्यविशेषं च चल्ला च कारेत्यर्थः २॥ (करा...दृ...तैः४
विप्रतिभन्यदेहस्य स्यातिशुद्धस्य॥ देहस्य...कार्यसंयोगकरणे उ...३
नन्वेतादृग वस्यासत्त्विकं देन्य नतु नदेवेत्यन्न मोहदुःखेति मूतिरेकः आधिसंरे

तसुतायाः सीतायाः३
मिथिल्लापदंमेथिलजन
कपरंकलिंगोप्ष्यतीतिव
त३

हरामंगी कातरमावंप्रा
पितेति भावः १

यवनि॥ तेनेंद्रियाणां सर्वांनि
रसास्वादस्तेन यच्चनमन
घूर्णनं वचनस्खलनंगा
निशेथिल्यं समोहरूगादि
दृाचोभिव्यज्यते३

मूलेोरसनारसनेंद्रियत्वं
मच भास्वादुपत्ति भूतएव
अस्माकमितरेंद्रियाणाउ
नअर्थं इति हेतोः तत्रमधु
निसमस्तरसनातिरिक्तं४
मिंद्रियमधुमध्यपतितत्वा
पाःवाजेनमज्जतिपततित्वे
त्ररसनायाः सदविषोयं सो
त्साहएता निर्वेदतोमज्जनं
प्राश्नानीसाश्रयः३॥७॥०॥

पृथमंनि
स्वपेनवा॥
नशश॥
शारीरस्वेनो
श्रमः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(दंतामेमनःविलातंनेऽ२

अंशइति॥विरहानलेनदह्यमानंमुतनोःवपुः पाडिमकैतवेनफणोऽचंयमुंचति॥ पांडिमाःकैतवंमिषंतेनेत्यर्थः॥१॥स्ननतदेनेऽऽभसंनिम्नगाइतिछि॥२॥यस्मान्नः माधन्यतत्स्यासीमन्मथकुजरंऽस्वतस्यैदर्शनप्रांतः॥कोदिस्नवविलग्नः॥इयंवासकमज्जावस्थातोयराउक्तावस्थाप्राज्ञातदाविरहादेवंभूताइत्यर्थः॥२॥

स्नवतदेनेत्रोभसंनिम्नगाः ऽ१ आदिनाआधिमहः१ । व्याह३ । आदिनाभूतोज्वल्पपरिग्रहः१ । सखीपुतिसखीवचनं१ स्वर्ण२

ऽरसोन्मसीकरणपूर्वकंजाज्वल्यमानं३

नतेऽद्य नुमापकत्वात विभावाविरहस्त्रींद्रोदयः अनुभावाःकायक्लेशमुत्तीशदेणायथा तातचरणानां अंसैकुं अवरीभारः१

तलमालिकालनतदोत्सगलवंगस्तेनोमथन्मन्मथकुजरंऽइदशनशांतविलग्नमनः किंवान्याछिरहान आपत् किंवाच्यं२

लेनसैरससंदह्यमानंवपुर्गंड पांडिमकैतवेनमुतनोःफणोऽचंयमुंचति॥चिंताध्यानं ध्येचिंतायामित्यनु

ऽप्रभृतिपदेनइक्षप्राप्तुपायपरिग्रहः५ आदिनाजंभागमदनादयः५

शासनात ध्यानंचनस्मरणात्मकंसृतिभावस्याशेषपृथक्त्वेननिरूपणात् किंतुचित्रैकाग्रता इच्छाना

स्त्रिशिस्नतयोविभावाः अनुभावास्तापवैवर्ण्यवाष्परवासादयः यथा शंभुंध्यायसिशैलराजतनयेकिं

नामजानीमहेतस्येवाश्रितन्नूतनपादिवतनौतापःसमुन्मीलति अस्मारत्रुमिषेणगंढतिवलिगंगा नामइतिप्रसिद्धोर्थपंकिंनजानीमहेइतिनोअपितुजानीमहेत्यर्थः उदंइतिशेषः३

तरंगावलिःपांडिमःकपटेनचंद्रकल्लिकाकांतिःसमुज्जृंभते मोहोवचित्त पुरंवेचिंत्ये इतिधातोः

मोहनंमोहइतिभावव्युत्पत्त्यामोहशब्दः वैचित्त्यंकार्याकार्यापरिछेदः विभावाभीत्यावेगानुचिंतन भीतेःभयस्यआवेगःआसमंतात्सारःभयआप्रीपमाणत्वमितियावत् अनुचिंतनंउत्कटभयचिंता आदिनातर्जनताडनादिपरिग्रहः१

शंभुमिति॥हेशैलराजतनयेत्वंशंभुंध्यायसि॥नामइतिनिश्चयेनततः किं॥तस्यैवाश्रितनूनयातनयुतसंबंधिकृताशनाः नवतनौतापःसमुन्मीलति॥ अस्रोणीदिः अश्रुमिषेणगंगातरंगावलिःसमुन्मीलति॥पांडिमाध्यानेनचंद्रकांतिसमुज्जृंभते॥४॥पार्वतींप्रतिसख्या उक्तिरियं॥ हेरित्वंशिवंध्यायसि॥ नमइतिप्रसिद्धोर्थपंकिंनजानीमहे अपितुजानीमहेततः किंतस्यैवनेत्राग्निरिवदेहेतापःसमुज्जृंभते॥नेत्रयोरश्रुव्याजेनवाऽःगंगातरंगावलिःनिःसरति॥पंडुताव्याजेनचंद्रकलाकांतिःसमुज्जृंभतेवहिर्भासते४ कर्तव्याकर्तव्यानुसंधानमितर्थः१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१व्या२

इंगतरिति॥ समुघतयः इंदुः तदहदनेयस्याः सांतां पुनः॥ अंनः अम्यंतरे स्मरं विकसतयन्सुवर्णकेतकं तस्यदलं तस्य द्रोणीपुटांतर्भागः तस्य द्युतिस्तस्याः द्रोहिणी तिरस्कारिणी
गौरेतिभावः॥ पुनः क्षीरमहार्णवात् दुग्धतात् ताम्रियः इत्यादानुः स्नभरानं कुलोजातः शतमखइंद्रः॥ कंदर्पयमदेंड्रियोजातः॥ सोपितृ लोके पतिः प्रज्ञानमेव भुजं गमाणः तस्यतित्रस्यचैः
भ्रस्तांतेति पाठे भ्रस्तां भुजंगपाशस्य पतनं येन॰ नागपाश इतिविवाहे वरस्याचारः लोकप्रसिद्धः १-४-४४ भावनारव्यसंस्कारे सर्थः ३ संस्ट २२ व संउत्तिवा विवारण प स्रानपदं ३

सव्यतायोगस्यावस्थितिरिसर्थः १ आदिनानापकर्ष्छ नादिघतिरहः १

नादयः कनुभावांस्तैभयातङ्गुणनादर्शनेविस्मरणादयो [illegible] श्रुतः स्मरसुवर्णकेतकदलद्रोणिद्युतिद्रो
हिणीलक्ष्मीवीक्ष्य समुद्घदिंदुवदनाक्षीरांबुधेरस्त्यतो शंभुस्तंभशताकुलः पातमखः कंदर्पमृदेंद्रियः

रा० तं०
२५

सोप्यत्रांतभुजंगपाशपतनो जातस्त्रिलोकीपतिः॥ [illegible]॥ तेद्वयस्याभिज्ञारूपेस्मरण

रूपंच संस्कारजन्यत्वेनाभयोः सत्रहः अन्यथाघ्रत्यभिज्ञायाः पृथक्भावत्वापत्तेः संस्कारोद्बोधकाः सह

आदिनासंबंधिदर्शनादिग्रहः २

शादृष्टचिंतादयः विभावाः अनुभावाश्च समनुन्नयेनादयः प्रत्यभिज्ञायथा कालिंदीसरसः समेत्य नभसः

1 अहं राधा पाः सुवंसारामि की॰ वि
1 संकुचिताद्दृष्टिपीसिन पुनः
1 की॰ स्मितेनादिकासितं कस्मिन्स
1 ति ममिफ्सेसु संचम्बोल्प्रवत
5 संगेगुरंदभ्रतिसति की॰ वाधा
1 वस्त्रांबुजेलग्ना दृष्टिपातोमस्य
1 तस्मिन २

क्रोडे परिक्रीडितेवक्रोद्ठस्मिंदसुधाकरकलामाकम्यविस्फूर्जति वेडोपिस्मरचापचापलचमत्कारंस

मालंबतेतस्मात्स्वकंदंबकुंजकुहरेराधापरिभ्राम्यति॥ [illegible]॥ वदनांबुजलग्नदृष्टिपाते मयि

वधूस्यवतेसमममूले दरकुंचितदृष्टिराधिकायाः स्मितकिर्मीरितमाननंस्मरामि धृतिः संतोषादुः

कालिंदीति॥ तस्मात्मेव॰ राधाकुंजस्यकुहरं मध्यदेशइत्यर्थः तत्रसंचरे॥ तीरत्यर्थः॥ यस्मात्॥ इंदवक्रोद्ठंसुधाकरकलाएनाप्राप्यविस्फूर्जति॥ सुधामयवदनकांति
प्राप्यराभतइत्यर्थः॥ यत्कालिंद्याः सरः तस्मात्॥ कालिंदीसरसः॥ यमुनाह्रदात्॥ समेत्॥ आगत्य नभसः॥ क्रोडेतभांतरे इत्यर्थः॥ परिक्रीडिते॥ हर्षेणानमतीत्यर्थः॥
अथवा॰ कालिंदीसरसः नामिसूरसः रोमावल्लोमिषेणसमेत्य॰ निर्गत्य॰ नभसः॥ क्रोडेध्रतरिस्थे॥ ऊर्ध्वप्रदेशेइत्यर्थः॥ परिक्रीडिते॥ अथवक्रोद्ठमिंदवेदकलावदनचंद्र
कांतिप्राप्यविस्फूर्जति॥ अथचेडोपिस्मरस्यचापस्तस्यचापल्यतस्य चमत्कारश्चतिशांयतमनोन्नमनरूपतांश्च लवतेयस्मात्॥ अवनेत्रइयवक्रोद्ठत्वेनाक्रांतस्य करकला
वदनचंद्रकेरराप्रोप्याविस्फूर्यन॥ चेडोत्रवदनचंद्रः स्मरस्यचापः भ्रूयुगन[illegible]चापस्यनमनोन्नमनचमत्कारदर्शनात्॥ यस्मादिदमद्भुतमनन्यत्रासंभवंतस्मादृधेयं
इंदवक्रोद्वंदनेत्रद्वयलेनोक्तंसुधाकरकलामात्रस्यवदनचंद्रकांतिप्राप्येसर्थः॥ भतेद्धिः ५

संमर शतेरा कुलः संत्त्वां
ः सन्व्याकुलोजातः भूतं ?
संभाविसंविवर्तितंमनुशतं ?
संभाइतिदेयर्थात् १

सोपंभुकुंदर्शनित्रानं ३ कोसेर
निज्ञानम् ३

संतोषः अलंबुद्धिवेतद्दृश्य २
वा॰ ननुदुःखिनोपिवेरा
गपोदेतद्दृश्यदर्पतइत्यत
राम श्राहदुःखादु
२५ द्विरितिश्रसस्तु
खेतिप्रतीत्यभावः
दुःखिनस्तुतादृश
प्रतीतिसत्वानंदो
व॰ २

प्रतीतिभावइतिकैश्चित्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

आदिना क्रियासामर्थ्यादयः १   आदिना मुख्यावस्थित्यादिपरिग्रहः १

एतस्य वदनं चुम्बेति ॥ अहं राधायाः वदनं स्मरामि : कीदृशं । स्मितकिर्मीरितं ॥ पुनः कीदृशं किंचित् हसितं । ईषत् कुंचिता संकुचिता दृष्टिर्यस्मिन् ॥ कस्मिन् सति मयि अमरूपे अवतंसवध्वान्तिसति पुष्पगुंफनादुत्पलगुम्फतिसति ॥ २ ॥ क्रियायोग्यतायामपि कर्तुमनर्हत्वमूर्च्छसुखाद्यनुकूलक्रिया २

(आदिनाप्रियावलोकनादयः ४

अपितु न तज्ज्ञतेत्यर्थः तयावरताहशेलीला वरिते पिस्वात्मारामत्वात् एतत्सर्वयुक्तमितिभावः ३   इभूत स्वं प्रियमुपस्पृक्ति येप्यतामत्वेषिणजनदृष्टौ

= सुखानुक्रिया २   निवर्तते २

संकुच्यते २

खेयद्द्ः खलु द्विवी विभावास्तानशक्त्याद्योऽनुभावाः अवग्रभोगाद्ये [illegible] भूषाभस्पर्शं मासिवेशमविपिनं हृदे हंसावारनवैलवमृतयाविमन्मथरिपोर्मोगुः किंतु भूष्यति उग्रं त्वं किंगृहाण तेकिंमुमहादेवेति नागीयते किं वातस्य वदे वदे वद इति वासन्तां जैनस्यजाते [illegible] नचसंकोचाद्यासेवाति व्याख्रः तचतच क्रियाविरहएवननुक्रियासंकोचः विभावाद्दशचाराद्योऽनुभावाः शिरोनमननयनमुद्रणवदनप्रच्छादनादयः [illegible] भितोभितो प्रतिफलगतेभालसिंदूरविंदुहस्ताकमलनयनाकेलिदीपभ्रमेण कांतेवैलेहरतिहरिरिंतेलोलमालोकयतीने छशछादयतिसहसापाणिपंकेरुहेण [illegible] इतरश्चिया करणं क्रियायाः शीघ्रता वाचपलता मात्सर्यद्वेषरागाद्यालुविभावाः अनुभावाः वैरिदर्शनवाक्यानुच्चप्रहारादयः [illegible] लेकाचारिणामनुकारिणिरणकौतुकचैमेंकारिणि प्रोदानेदवचः प्रसारिणि पुरेरा

अंतरीयंव स्वं हरित मुपरितवत्र सुरो भायैकुर्वतीतिलोके प्रसिद्धं स्वइत्स्फटिकादिनिर्मितायांप्रतिफलंप्रतिविंबं गतः प्राप्तं भालमित्यर्थः ४॥ कमलेइवनयने यस्यासा केलिदीपस्य भ्रमस्तेनेत्यर्थः ४ केलिदीपरति भ्रमः तेन ४ ॥ ॥ लकायावरतीतिलकावारितस्मिन्नुलकाय मीपविहारिणि ॥ इतिभा [illegible] सेन करोतीतिसः तस्मिन् ५ रणकौतुकं चमत्कारो यस्य समस्तस्मिन्नित्यर्थः ॥ चमत्कारः कौतुकविशेषः ॥ प्रोदानामानद्दकरवचसा प्रसारो यस्मात्समस्तमित्यर्थः ॥ । ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ० ॥ ० ॥

(परेत्तूर्व्यासमिः क्षुद्रं स्मादिना लोभादिग्रहः २ उत्कृयानंदजनकवचनवत्तरी १

चंचलं यथातथाऽवलोकयंतीं २

लावण्यादरूपसिद्धितेति २

आदिना तर्जनादिग्रहः १

आदिनाऽसंमुखीभूयावस्थित्यादिग्रहः ४

दृष्ट्वा ५

मुखवदि [illegible] हिवि क्रियाकारणमित्यर्थः ३ वैरदर्शनमित्यर्थः रकारगतेकारः पुमादिकः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(साध्वसंपूर्वनिर्वाम्रावेगइत्यर्थः ४)

पुलकितेति ॥ राधासक्तं दवीक्षणाय पुलकितो योऽकुचो तादृवकुंभौ तयोः पालिः पंक्तिः यस्यां क्रियायां तं यथा भवति तथा ॥ मध्यभंगभीतिं नाववारयति ॥ मध्यस्य सूक्ष्मत्वादिति भावः ॥ तथा नितंबगौरवान्निगमनं पतिनितंबस्य स्थूलत्वादिति भावः ॥ एष मन्मथविक्रिया आधायोनगणित इति भावः ॥ ॥३॥

संगमपुरं भस्वपोदंभः वीरध्वजित्याभिमानः तेन स्फुरंति च नाति
अंगदक्षिणतानिर्वैरत्नमेयः वारणानां सागोपासुताद प्रपः ॥१॥७॥

आदिनोदारवचनादिग्रहः २

(रावणस्य)

मेघनुर्धुन्वति ज्ञातात्मप्रदेशानतस्यासमरंभारं भदंभस्फुरत्कोपरक्तशोणता तु मेयविशिरवत्वागः करस्त्रो बधः॥ ...... स्त्रिपदर्शनपुत्रजन्मादयो विभावाः अनुभावाः पुलकोत्कराद्युरवरभेदादयः

(आर्य भोग)

पुलकितकुचकुंभपालिराधा भुजानि मुकुंदमुखेंदुवीक्षणाय । विरचयति न मध्यभंगभीतिं गणयति नापि नितंबगौरवाणि ॥ आकस्मिकेच्छानिच्छापपातविवर्तेः संभ्रमो वा आवेगः वैरिदर्शनप्रियश्रवणादयो विभावाः अनुभावास्त्वराशरीरस्खलनविपर्यासादयो ॥ यथा ॥ एको वासविशल्यमहचरीस्कंधे द्वितीयः करः पश्चात्कष्टति चक्षुरेकमितरत्तुंगमुखेभ्राम्यति एककंटकविद्धमल्लिचरणं निर्गंतुमुत्कंठते चान्यद्वैरिमृगीदृशां रघुपतेरालोक्य सेनाचरान् ...... व्यवहारासमर्थतानवज्ञाजडता न च मूर्छापस्मारनिद्रासुप्ते च्वतिव्याप्तिः तत्रज्ञानविरहात् न चालस्यभीतिज्ञानेष्वतिव्याप्तिः तत्र तत्र कार्यव्यवहारस

एकइति ॥ वैरिमृगीदृशां एकः करः विशल्यस्य वासप्ति ॥ विशल्यपेनितंवानिगलिते तत्र भवत् द्वितीयः सहचरीस्कंधेऽभूत तासां एकं चक्षुः पश्चात्गच्छति एकं मतुंर्मुखेभ्राम्यति ॥ तासामेकं चरणं ॥ कंटकविद्धं ॥ मल्लि ॥ ग्रन्यत् ॥ निर्गंतुं उत्कंठते ॥ किंकृत्वा रघुपतेः श्रीरामस्य सेना या चरतीति सेनाचरः ॥ वीरास्तानवलोक्य संभ्रमेसंस्थि ४ मकोल ति ॥ व्यवहारासमर्थे प्रतिज्ञा नहत्वेप्यर्थः ॥ ज्ञानस्य व्यवहारकारणत्वपिनिः सारतया व्यवहारासमर्थात्ता नाम भवतीति चेन्निरन्तरमस्यालस्येत्तानो बातिव्याप्तापत्तेः ॥ तत्रोनः सारत्वेन व्यवहारासमर्थेतिज्ञानवत्ता ॥ तस्मात् ॥ मलकारेण ज्ञानस्यैव सकलव्यवहारासमर्थत्वं कार्यं ॥ घल्लिजगतो ज्ञानमात्रेन चतद्वहारासमीमितलसणम

क्लवकतिसाध्येतिविहारविशेषणं तथा चात्रक्लतिसाध्यव्यवहारकारणसमर्थाहमितितो

×कारणभावसाम्यिकः देष्ट
×काल । घनिपतोवा ४ इच्छोप
×पपातविवर्तैः इच्छागमनप्र
×त्यपः सूनिच्छागमनप्रत्यमः
×विवर्तः अत्यात्विकोन्यथाभा
×वस्त्ररूपः अवधिकृत्वागतेइ
×च्छेनं सूनीर्ति नैवकस्यचिदुः
×त्यापस्तेयागमनभ्रमः एवं
×द्विजिस्त्रा (क्रियाविशेषणं
×निवृत्तराजि
×कांते इत्या
×कस्याविद्
×मनभ्रमइ
×विवर्तपद
×स्तुविपोवावर्ते
×इच्छानिच्छापपातविभायि
×त्यंतः करणव्यत्तिसितियाव
×ज ष नतुभावोत्पत्ताति

१ - ते - ६ - तमिच्छो - नीस्वस्याताइ - तिस्वर्त - र्थः वस्तुत - मान्नविवर्त्तः

आलिनाधिद्धस्रवणादिसंग्रहः
साध्वसवत्तिः ४
स्त्रि ४ सवलितेः ५
तद्युतितस्यथाधृतिः आदि
नानिवासादिग्रहः २

रामः
१६

नवतप्रिसयः २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥ पारंपारं वारिनिधेः पारं उ ॥ दारवीर्यं यथा भवति तथा ॥ गच्छतः प्राप्नुवतः हनुमतः ॥ नुमतः सं... ॥ [illegible]

दुःपारेति ॥ ये कपयः हनुमतः हसितं वितेनुः नीरनिधिनीरं उदीच्यविचित्रार्पिताः इव वभूवुः कीदृशस्य हनुमतः उदारवीर्यं यथा स्यात्तथा दुःपारवारिनि पारमागच्छतः इत्यन्वयः २

आदिनानवस्वादिनहः १ (अहं सर्वाधिकः इति पूतयः ३ (आक्षिप्तापांडित्यादिपरितहः ४ ... १

त्वात् इष्टानिष्टदर्शनादयो विभावाः अनुभावाश्च नवमाश्वर्णनिर्निमेषप्रेक्षणेष्टानिष्टपरिच्छेदास्त्रा
...दुःपारवारनिधिपारमुदारवीर्यमागच्छतो हनुमतो हसितं वितेनुः उदीच्यनीरनिधिनीरमधी
रवीचिविचित्रार्पिता इव पुनः कपयो वभूवुः ॥...॥ कलत्ववृद्धिवासवेस्मिन्नधमत्ववृद्धि
वीगर्वः ॥ वल्लेपववर्याभिजनतेलावण्यादयो विभावाः अनुभावाश्च वृत्तानुवल्लिचेष्टितहसितपासप
प्रकाशादयः ॥...॥ परशुरामस्य वाक्यं निःपीतकल्लशोद्भवेन जलधौ गौरीपतौ गंगया दानुरत्नव
पुलेलाटदहनेन यावृत्कृतः प्रक्रमैः तावन्नेममयाविपक्षनगरीनारीदृगंभो हरकछदपल्लवलश्रुवारि
पटलैः सच्छाः पयोराशयः ॥...॥ निच्छजितासावविषादः इष्टपदेनजीवनधनपणः शारी
रपुत्रकलत्रादयश्चक्राः उपराधधनगमनादयो विभावाः अनुभावाश्च उत्तमानासत्यान्वेषणोपा

निःपीतइति ॥ कलशोद्भवेनागस्त्यमुनिना जलधौ निःपीते सति ॥ गंगया ॥ गौरीपतौ ॥ ललाटदहने ॥ वपुः ... ॥ प्रक्रमः कृतः ॥ तावत् ॥ मया ॥ तत्र वि पक्षाणां वैरिणां नगर्यः ॥ ... ॥ पयोराशयः सच्छाः उत्पादि ... ॥ आदिनामिवादिपरिमहः १ (कोवेदेस्मि... ॥ इत्यर्थः २ ... ॥ इत्यर्थः ४

... ॥ इत्यर्थः १ (आदिनापुत्रकलत्रादिग्रहः १ ... [illegible]

... ॥ तथा ... नीरनिधिः नीरं ... [illegible]

[illegible]

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

राधायाः सर्वांपूस्युक्तिः१

पुँस्त्वाद्दलेति॥ हे मातः कलानिधेः चंद्रस्य समुद्रयः वृत्मनः मध्ये इति मध्ये वर्त्मन वर्त्तते॥ अतः मया किमातन्यतां॥ यदि पुंस्त्वाद्दलयामि वनं वजामि॥ तदा वा काम्बुच्च तेमिथ्यावादिता भवेत॥ यदि निकुंजमेव प्रविशामि निर्गच्छामि॥ तदाशतः॥ कोवेद॥ किंस्यात॥ सुधाकर कोनाम मुकुलस्य व्याप्तत्वात॥ गमभीत॥ कोवेद॥ किंस्यादित्ये॥ क्वचिद्दलनतटेतिष्ठामि भवति चेत॥ किं मेतावता॥ जातं पुरुषायम्भिद्वि॥ शीलसरस्तां वा किं जात॥ अतः प्रकृति किमातः पतामिति॥ ॥१॥०॥

आदिना विनायकस्तवनादि परिग्रहः१॥ अदर्शआप्तस्याभिरुचि ग्रहमित्यादिकांते पुंस्त्वक्तीनां पुंसवः अन्त तत्वं स्यात २   आदिना मुखमालिन्यादि परिग्रहः१

यविंतनादेयामध्यमानां विमनस्कता श्रधमानांध्यानधारणमुखशाखानि उनिश्वासादयोयथा॥ पुंस्त्वाद्दत्ययदिव्रजामिभवने वा चां भवेन्मावाविनिर्गच्छामि निकुंजमेव यदि वा को वेद किंस्यादितः तिष्ठामेव यदि क्वचिद्दलनतटे किं जातमेतावतामध्ये वर्त्म कलानिधेः समुद्रयो मातः किमातन्यतां॥

नकाचिदिष्टसिद्धिरितिभावः ३

र॰ तं॰

तद्विलेवा सहनं ४

२०

कंकोल्लासहिसुता सकलेन्द्रियाणां एकदैव क्रियापार भावा प्रियसंस्मरणादयोविभावाः अनुभावाः तेऽनुगा अगौरवादयो यथा॥ आघुः केरपि केलि कौतुकमनोरागैर्द्वितीयः पुनर्मल्ली केसर चारु चंपक नव भाजन्त्वजागुरूनेः कांचीकुंडल हार हेमवलय न्यासैस्तृतीयस्ततोनीतः सुंदरिवासरस्य चरमोयामः कथं यास्यति॥ दिडियमपरायमनस्त्वविषयावर्त्तते तदानिश सुप्रयकारणत्वात्

अदिना माला संग्रहः ४

मालतीबकुलपुष्पाणि चारुचंपक पुष्पाणि नवाभाजानि तैर्याहारा सौगंधीघ्नैः ४

तस्यमानास्तुआतु शुभरतेनोक्ता स्वभवरुनादिकाणां मनोयदावर्त्ततेतदास्मृत्यादि संभवः तत्र विभावाः

रामः

२०

आघरात॥ हे सुंदरि॥ आघः॥ यामः केः श्रुतिरायितैः केलिः क्रीडा॥ तत्संबंधि कौतुकानि॥ तेषां मनोरथास्तैः नीतः॥ द्वितीयः यामः कल्यः यत्रा वल्या केसराणि॥ बकुलपुष्पाणि॥ चारु चंपकानि सुंदरचंपकपुष्पाणि नवाभोजानि नूतनकमलानि॥ तेषां स्वजः॥ माला॥ तासां गंधनानितैः॥ ततस्तृतीयः यामः काञ्चीसुवर्णमयी॥ कुंडलसुवर्णमयी कुंडलेकर्णभूषणे॥ हेमवलय सुवर्णकटके तेषां न्यासो यथास्थाने निवेशनं तैः॥ नीतः इतः परं वासरस्य चरमः

पामः कथं यास्यतीति पृष्टः ५   (त्वमिद्विपातिरिक्तं २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

((भरतेनेतिशेषः२

तपनदुहितुः यमुनायाः कच्छप्रतिगच्छन्निति च वयः ॥१॥ मदूरपिहितादिकृतो गुहः समरुः मपवगवतेमोयस्येनपर्थः ॥ उद्वेलदिति ॥ भूरुहाः कपेः हनुमतः सकाशा
त् शैलेन्द्रोणाद्रिं निपातितं वीक्ष्य अपस्मारं दधुः ॥ अथ समभिप्रायः ॥ नहि मनेसंजीवनायद्रोणाद्रिमानयन् हनूमानराज्ञो अयोध्यायरितन आकाशेद्दृष्टो नहि देवनाज्वलमानः
किमेतदिति ॥ ससंभ्रमनिरीक्ष्य भरतो मृगाशीराबाणेन संधाय हनुमतः ॥ आकाशात् शैलं च पातितवान् ॥ ततो राम रामेति वदन् हनूमानपि निर्विर्णेनेति ज्ञात्वा ससमीपमाग
तैर्भरतादिभिः पृष्टः कस्त्वमिति ततो हनूमान् सर्वं निवेदितवान् ॥ तद्वृत्तांतं श्रुत्वा खिन्नैर्भरतादिभिः समाश्वास्य बाणोपरि स्थापयित्वा ॥ बाणेन चप्रेरयित्वा महन्युक्तो हास्यकृ
त्वा रामस्य लोकं ज्ञैलं नाम गृहीत्वा शैलं चापरतत रवतः प्रतिज्ञातसमयेसरामसंनिधौ आजगाम इति पुराणादौ प्रसिद्धमयेनि शेषः ॥ ॥५॥ ॥६॥ ॥६॥ ॥७॥ ॥०॥ ॥०

स्वभाववर्त्तितालस्यालस्यमादयः अनुभावाः पारवकरणनयनभूचलनविभ्रमवचनस्वप्नदर्शनादयोऽ[illegible]गद
नेकहेतपनदुहितुः पिञ्छगुच्छावतंसः पश्यन्च स्मरदहनमममरूच्चलुम्बाकुञ्चितेन स्निग्धापांगः शिथिलचर
णः स्तोकविस्मयस्मासोढः स्वप्नेकमलकलिकामरन्दोमधुव्रवरः [illegible] यावेशोपस्मारः विभावाः अपावि
अशस्त्वस्थितिधातुवैषम्यात्कटद्रुः रवभयादयोऽनुभावाः कंपफेननिश्वासभूपतैविपर्यासजिकोलाल
नादयो [illegible] उद्वेल्लन्नवपल्लवाधररुचः पर्यस्तशाखाभुजाः स्फूर्जत्कोरककेफेनबिंदुपटलव्याकीर्णदेहस्थि
यः भ्राम्यद्भृंगकलापकुंतलजुषः श्वासानिलाकंपिताः शैलं प्रेक्ष्य कपेर्निपातितमपस्मारं दधुर्भूरुहाः
मूर्छावाच्यैवात भवति ॥ [illegible] मपिविलापमनः स्फुरीततियदा वद्वैतेन दाशुश्रे विभावो निर्दशं अनुभावाने ३।
निमीलनप्रलयश्वासोच्छ्वासादयो [illegible] श्वासोच्छ्वासप्रचलदधरोपांतमीलितास्ते कौञ्जकुञ्जेतपन

कीदृशाः भूरुहाः उद्वेल्लंतो येनवपल्लवा एवाधररुचो येषां ॥ पुनः पर्यस्ताः ॥ पर्यस्ताः शाखा एव भुजा येषां ते ॥ पुनः स्फूर्जंतः ये कोरकाः कुड्मलाः त एव फेनबिंदवः ते पां
दलानि तैर्व्याकीर्णाः देहस्थिपोतपात ॥ पुनः भ्राम्यंतो ये भ्रमराः ते वा कलापाः ते एव कुंतलाः केशपाशाः तान् जुषंते या ॥ पुनः कीदृशाः श्वासस्वस्थायाः निलनिलकंपिताः
[illegible] श्वासोच्छ्वासेति ॥ कापि गोपिका प्रीतरोः श्रीकृष्णस्य प्रतः मनसि मध्ये स्मरस्थ ॥ प्रतिरायेनानि मतगोप्यस्य यास्या नयास्यान्तेया कालवतेन मुक्तानि ॥ इत्यन्वयः ॥ का
चित् तासां बालकः दलयकंकणमुक्ताति ॥ चयकाचित ॥ हारमाला मुक्तानि कीदृशस्य मुरारेः ॥ श्वासोच्छ्वासप्रचलन् अधरोपान्तयस्य सतया प्रमीलितैः सिलौ
मद्रपस्य क्रियायां तपनस्य सुतायस्य दुहितुः यमुनायाः कौञ्जकुञ्जलतायाहतप्रदेशे तद्भृयतरस्यर्थः ॥ ॥॥ ॥७॥ ॥ ॥मो

(स्वल्पप्रकरहस्सः३
×स्मृत्यादिपदेन उत्कटविंतापारि महः४
इतस्ततस्स्वन्तः४
×संस्राभेदमात्रद्वटकलशवदि (तिभावः२
×स्मृत्यादिनामुखव्यादाजनासिका
×व्यादानप्रतिगहः२५४५
रामस्य भरतं पु
स्तुतिं तिपपृ ०

चेतसो महापतीभवः स्मृत्यादि
नापुत्रादिपरिगहः ३
देन सुदिनिमहादीनां नोदा
नेत्र्यभिनिवेशो वा ३

उस्ोसादकत्वादितिभावः२
कपेः हनुमतः सकाशात् शैलेन्द्रोणाद्रिं निपातितं वी
क्ष्य अपस्मारं दधुरित्यन्व
यः३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

राधाया इति देवस्य कं तद्दिष्टोनेत्रमेतेौ वृजंपयं ॥ नः पालयतु ॥ कीदृशौ ॥ कं मुहिव: राधायाः कलकंठः ॥ दे. किलः ॥ तस्य वकंठोऽङ्गाः राज्ञातैः जाग्रतः ॥ प्रबोधनतः ॥ की. राधायाः स
हसा दृशा कुवलयदलेन: हरिः इन्नमः कुर्वत्याः ध्वजनानितत्ता वनपुरे: या कीदृशा यस्य नमः ॥ कुर्वत्याः इत्यर्थः ॥ कुवलयदलेन। कुवलयदलेनपुरं तद्रूपा इति दृशाः तस्याो विशेषणं
पुनः कीदृशस्य श्रृंगारूप्या विवर्तमानं वपुर्यस्यतस्यर्थः ॥ ३ ॥ इन्द्रियाणामिति ॥ इन्द्रियजन्यज्ञानवत्वमित्यर्थः प्रदीरवरस्य सर्वदा ज्ञानवतः प्रबोधश्रोत्रिक्तिपतेतदा ज्ञानवत्वमित्यवव
क्रत्यं ॥ यद्दिवन्यत्ये मनः प्रकाशस्यविद्यमानत्वात् ॥ तज्ञातिश्राप्तिस्तदास्वप्नवत्वनाशीमनः ॥ संयोगजन्यज्ञानवत्वमक्रुचमिति ॥ ॥२॥ ॥०॥०॥०॥०॥०॥ ०॥०॥०॥१॥

धा० २८ विपरीततपावर्तमानं ४ १ कुवलयपत्रेणविरहितं जभः कुर्वता: २ मुत्सर्ग १ १ कुसुमस्य ४ ॥ ५ शृंगार कंठ ३

४ सानोपयोगीजाग्नि दृग्पात्र्य त्वसर्गः दृष्ट्वा तु सुप्यतः श्रीमुरारेः श्रुतः स्मेरं निभृतनिभृतं कापि कर्णावतंसे कोचित्तेलोः कनककवलयं दामपमुत्ताति — मुदि नायो मुखचिंतनादिपरिग्रह
४ मुदिताभुजोपेरूपपरिग्रहः ३ कोचित ॥ इति ॥ प्रथमप्रकाशोविबोधः निद्राछेदोविभावोऽनुभावा श्रुदृष्टिर्जृम्भाक्षिमर्दनांगुलिमोटना — स्मेरः टना २
र० मं० दयः ॥ ॥ अस्मादृशा कुवलयदलेनीदृश इन्नमः कुर्वता कलकंठनिनदैः सो केति केऽनेग — कलकंठः पिकः पारावतो वा। तद्वत्कंठध्वनिभिः ३.
१८ तं श्रृंगारूष्ट्या विवर्तमानवपुषोदेवस्य कं सद्दिशेोलीलापांगतरंगभंगरुचिरं नेत्राम्बुजं पातु नः ॥ ॥ — लोलकला चतरंगस्य नाह विशेषेन रुचिरं ४
रप्रशमनोत्कोदसमोहमर्षः विभावाः प्रयमानोधिसेपादयोऽनुभावाः स्वेदशिरःकंपनयनारुणादि — विधाधनवलाधिवक्ष्यजनितामिमानः ४
४ सरसिजनयनामंयोद्दीत ४ स्त्रस्तु में भृतोद: ३४४५५ यो ॥ ॥ श्रयात्तानेवभर्तुः सरसिजनयनानुसेनासमेतं वधाल्लोग्रलमूलदेशं सुखमभितो भूतले
भाम्यमाणः शश्वन्मार्गावलोकप्रबलनयनयासीतयासाकमेनां लंकायुद्धाय किं वा रघुपतिचरणांभो — रामः
जपायो यानुयामः ॥ ॥ धवहारसंगोपनमवहित्थविभावाः श्रीराधाख्यकौटिल्यगौरवादयोऽनुभावाः — १८
धामरा स्मृतिरन्यम. तोयासे ३
श्राप इति ॥ सुयमकुः आज्ञानेवरतादृशः ॥ कथं दृशासुखं ॥ लोगरलमूले ॥ वधाद्यमितः भतेन भ्रामयामः इति ॥ कीदृशं दशमुखं सरसिजं पत्तनहन्ना येन यस्याः एताद्दशीमे
रोददीतस्याः सनवः पुत्राः सेनावरलामममेतः ॥ तं किं वा एनां लंकां ॥ शश्वत निरंतरं मार्गस्य प्रबलोकः विलोकनं ॥ तस्मै प्रबलो विलोचनं यस्याः सः तयाः सीतायाः सा
कं समयथा स्यात्तथा उन्मायः ॥ रघुपतिचरणांभोजयोः सन्समीपे योजयामः ॥ स्थापयामः इति ॥ ३ ॥ — मुदिताभयपरिग्रह
संभापतिस्कारः ० मुदितापरो हर्जिद श्रवणपरिग्रहः ४

धे २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(आदिनां न मोहनादिलोकनपूर्वैर्यपरिग्रहः १

त्यक्ताइति॥ स्मेरंमहासंग्रानंनंयस्यएताद्दशः रावणः करेण॥ मुक्तानांदाममालां॥ कौरस्यशुकस्य॥ चारस्येत्यर्थः॥ कंठस्यसविधेसमीपे॥ न्यपतितेजोजयति
किंकृत्वा॥ सुहृत्स्यइतिवचनमाकर्ण्य॥ इतीतिकिं॥ सर्वविभीषणःसप्तस्कागतवान॥ तःमहार्णवः॥ किंचसःसारणिरपिकुर्ध्यति॥ सारणिः॥ रावणस्य
भ्रातृतः॥ श्रुतस्त्वयासीतापरित्यज्यतामिति॥ ॥१॥ ॥

(आदिना सल्लापादिग्रहः ३

न्यथाकथना १

अन्यथाकथनं नीचतयापेक्षणादेर्यथा। सुस्कास अविभीषणः सगतवान्स्वकः सरणा यो निधिः किं चकुर्ध्यति
सोपि सारणिरतः सीतापरित्यज्यतां इत्याकर्ण्य सुहृद्गणस्य वचनं स्मेराननो रावणो मुक्तादामकरेण
कंठसविधे कीरस्यावितन्यति उर्मिलानिर्दयता विभावाः अपराधदोषकीर्तनं चार्यधैर्यं स्यादयः अनु
भावास्तज्ञेनतारुनादयो यथा कोदंडरेणभिन्ने भूपतिभुजादंडैः प्रचंडैः कृतं तत्तेजाश्रितिपस्तराजर
मनीवैरीगुणैर्गुपिता कूराकारकुठारधारपतनं प्रभृद्धद्वहिपन्तु यदंतहल्लैः कृतोस्त्विशिरवस्त
सेव्यमुद्रीस्यते यथार्थतानमतिः विभावाः शास्त्रचिंतनादयोऽनुभावाः शिष्योपदेशभ्रूक्षेपकरचा
लनवातुर्यादयो यथा लाटीनेत्रपुटीपयोधरघटीकौशकुटीदोलटीपौरीरवैडवर्णनेनकविभि
मूर्दारिनेनीयते गोविंदेतिजनार्दनेतिजगतानायातिकालेतिचव्यात्तरैः समयस्लदेकमनसापुसा

कोदंडमिति॥ इदंपरशुरामवाक्यं॥ मया॥ कोदंडं॥ रेणभिन्नाः खंडिताः ये भूपतयः तेषां भुजदंडाः॥ बाहुदंडाः॥ तैः प्रचंडीकृतं॥ हदतरंकृतं॥ भुजाराइ॥ आवंतो
पिवर्त्तते॥ गुणैः॥ गुपिता॥ प्रतिपक्षास्तेराजानस्तत्सार्धमुएषः नासावेगीज्यातत्कृताः जातापरवनेन॥ अयचविशिरव॥ कूरः आकारः॥ आकृतिर्यस्यएता
दृशश्चासौकुठारस्तस्य धारातस्याःपतनं तेन प्रभृद्धाः रक्तिताः येदुष्टहिपुः तेषां तुर्यतोयदताः॥ तेषां तल्लानिस्वरूपाणि एतादृशस्य वाणस्य लक्ष्यउद्दीस्यते
कीउग्रहमित्यर्थः २॥ वारुत्तरीवाकुवल्लीसयीः पाटीरद्रुमः चंदनद्रुमः तेषांवर्णनं॥ तेनेत्यर्थः॥ अज्ञानमितः॥ व्यासताः उद्धीरजनिनितेः२ पक्तिन्नीपरेरक्
(लम्भादिसंग्र२ मुख्यमनोपषामिसर्थः॥१॥

(प्रकृतस्य ३
४ आदिनावंचननिर्भर्त्सनप
४ रिग्रहः ४

स्त्रियांवेरपःथ

(अन्विष्यते ३

४ आदिनाहक्कांतकथनपरिग्रहः २
४ लाटो वस्त्रदेशपो: २
४ लाटदेशजचतुरांगना
४ नेत्रपुटीकुचघटीकीडा
४ गृहवाहुतरीचंदनद्रुमव
४ र्णनेन २
४ लाटीजनेमनोहरद्युति
४ भीमातं आपाटोल्लिप
४ परिध्यानवेस्थम २

आदिनाविषयार्थसंनिकर्षपरिग्रहः ३

॥ प्रतिप्रतिपादि॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पात्रेऽस्मः इति शेषः

तत्त्विति ॥ वसुन्धरायां ॥ प्रदेयं पात्रे समर्थनीयं तत्र वं प्रशाः ॥ त्वलतः परपीडा कुरात् ॥ उक्तात् ... यथानतया स्थेयं ॥ अय चहरस्वरो ॥ मनः निधेयं ॥ एतावन्निजं स्थापनीयं
विधेय ॥ कर्तव्य ॥ कृतमिः विधेय ॥ विधेः ॥ यद्विधेयं तद् विधिरेव वृतिस्त्वयैस मार्गे स्थेय प्रार्थ्य धानेयडवितर्यं ततविधिः ॥ तुरसावन्निरिति भावः ॥ ॥१॥ ॥
पयसः सुधस्य धारा भवेदित्यर्थः ॥ ३ ॥ कृताया ः अग्निः तस्य उदरमर्थन्तश्चेत्यर्थः ३ ॥ व्यालीना सर्पिणीनां ३ ॥ ॥ स्मरभस्मिपान्त इति राजतो ज्ञात्मसामर्थ्य मुक्तं तस्मिन्निति भावः ४ ॥

(पञ्चालाः पुत्रपः प्रेमपात्रो रोदिति हेमः ३ (मथार्थं तातेस्व २

परिक्रामति नयविनयानुनयादेशोपालम्भः श्रेयं तर्भवति ॥ ... ॥ वसुन्धरेयं तत्ततोऽवधेयं
मनो विधेयं च रणे हरस्य निजं विधेयं कृतिभिर्विधेयं विधेयं विधेयं विधिरेव वेत्ति ॥
श्रवणान्माकोपात्माच पुण्यात्म ... पापकृत्य यदि मार्दवयदि पयोधारा सुधाशोदरे व्यालीनाव
दने सुधाधाररिवे गभी हिमानी यदि स्थिरता किं वसमीरणे यदि तदा त्वं प्रेमवेत्तसं त दाकिं नाम स्मरभस्मि
पान्त भगवन् क्रोधानुसुधा धावसि कोपान्माङ्मभवं कामभवेति यथा जनेनासि जगदेवदेवदेवाभरण
सुधारसशीतलं सुधोशा उरसि वहसि भूत यामिनां पयस्तु पतित व इमलं त्वामसि किं ब्रवीमि ज्वरादि वि
कारोव्याधिः कोपितधातु भयकामभक्तेषु दुःखे ... भावः तनुभावाः इत्यादुःश्रुवादयः यथा राजुलीय
पनव्यं दीधितिपदं तस्याः कुरंगी हशः केयूर कनकपुत्रीकमिवानेन वपुरहिं गहनं त्रयानुकम्पनिवेदया

तुवर्णितस्य मर्दितः

रिमानी हिमसंहतिर्भवेदित्यर्थः ॥ ४ ॥ समीरणे वायो स्थेम स्थिरता भवेदिति ॥ शेषः ४ ॥ भगवन् इति निवेदितत्वं न संबोधनं ॥ ४ ॥ ॥ जनयसीति ॥ सुधा रूपाः प्रश
बोधस्वत त्वं बोधने सुधांपा देहेदं नदेवाभरण ॥ देवदेवः शिवः तस्य आभरण इत्यनेन पुण्यकर्मजनाविततमिति भावः ॥ जगतं एव एवकारो भीत्यर्थकः समस्तं जग
दित्यर्थः ॥ सुधारसे न शीतलं यथा ... नयसि कतरोषि ॥ तथापि ॥ मे ॥ ममकुरुष्वितायं करुषि इत्याश्चर्यं ॥ ४ ॥ इतः परं प्रस्तुतं किं वक्तव्यं पतितव इमलं त्वामसि मिंत्री
(उद्दिस्याम्भाः राधाया) मिकिं ब्रवीमि ॥ त्वायं मैत्री भवतीति ताहग्रात्यर्थः ॥ ४ ॥ ॥ एवमस्व प्रेम्णा कृष्णदर्शनमाशाणत्वया हृष्यामिमिति
(आदिलारसा पासपरि ४ ५१
(महः २ तो २

१०ते० १९

श्रुत्वेधनमा पूर्वे

(सुधारूपा... शावोपस्पहे
४ वंद्व ३
४ रर स्त्र श्री समदमज्जानि
४ उक्तेतिसस विधायातवः
४ तेषां वै भ्रममर २ ४ ४ ४

स्वपूर्वर्णनमात्रेण किंमां कृ
पद तसीति भावः ४
समस्त ४
आदिमांग पीडादिपरिग्रहः ३

श्रीकृष्णमाणिक्यचरितटीका ॥

रामः १९

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दातुमिति॥ हे ऋत्तन्तम्याः कुरंगीदृशः हरिणनयनायाः केयूरं अंगुलीयकं अनेनुमिव वहिर्गच्छति॥ इत्यन्वयः॥ तस्या इत्यनेन वुद्धिस्थायाः राधिकायाः कुरंगीदृशः हरिन
नयनायाः एतावता सौंदर्यातिशयः किंक नुमिति स्वायं पददातुमिव॥ स्वस्यानेस्या पयितुमिव॥ कीदृशं केयूरं॥ अनर्घ्य दीधिति॥ अनर्घ्याः दीधितयोः यस्य अनर्घ्य
मानिक्यादीनां दीधितयो यत्र॥ तयाभ्यन्तकि निवेदयामि॥ किंकथयामि॥ यतः कालिंद्याः लावनवारिदृष्ट्वा कालियसरोभ्रान्त्या घूर्णमिषात् भ्राम्यति॥ ऋजुनाकं
वारिभ्रयः प्रसतं दृष्ट्वा यामुनसरोभ्रान्त्या परिभ्राम्यतीत्यर्थः॥ पद्य३८॥ विना विचारपदेन तस्या अवर्तनात् तत्र कुरवमुद्भवं तद्दशो विचारएवंविधिधानसमीचीनेत्यन्यदेतत् २
पृमुमा रसः१

मि किमिति वेणीमिषात्कालिंदी दृष्ट्वा लावण्यवारि कालियसरो भ्रान्त्या परिभ्राम्यति॥ विनाविचारमा
चारउन्मादः॥ नवागम्यागमनेति वाच्यं अत्रेत्यस्य कारणं उन्माद इति यस्य मतं तन्न चेदई वर्णविभा
वाः प्रियविप्रयोगविभव प्रशादयोनुभावाः हृष्यात्वपि हृष्यातस्मित हृष्यारोदनादयो॥ नैषाको
पि च कालिंदी का वनलतासौवृक्षिमे राधिका एष्याचे चकुतोपि जन्यातिनदासमूढिंतावन्नते इत्थं तविचि
त्तानि चेतिम्रुहुन्नीरधीरे दृशौ वातन्यानतनुते करेणमुन्नयोराधायसमाघते॥ निष्क्रमणनिधन
विभावानुभावास्पष्टो॥ पर्यस्तावि विकीर्णावानरुपततः सयाममधोभियात्लकेशस्पनकेशपाश
मनिलः स्पृष्टसमाकोसति॥ इसंनोफुकरैः कर किरैति वाव ज्वरविदेनवासंस्थामिथः कथाम
पिशुनः अर्थक्रमानन्वते॥ मनो विमोनिशसं॥ यथा च विचारोत्यामनः सो मोनीतिरोकोस्मिकोन

नैषाकापीति॥ एषासैवराधिकामम॥ अतिविषते॥ कांचनलता च कालिंदीति नपृष्टराधिकातर्हि एष्यामती न वदती तत आह॥ एतुः एष्यान् जाति॥ इत्थं तविति विदे
विचिंत्य विचार्य अधीरे दृशौ नीरे मुहुः मिवृति॥ अयवातत्यातनुपयुजनपदंनयति॥ करेण अपवचभुजयोः आधाय भुजाभ्यां सस्निग्धं त्वर्थः समाघते वदति॥ २
पर्यस्ता भ्रमि॥ अनिलःलकेशस्यकेशपाशनियाभयेन स्पृष्टः नसमाकाक्षति॥ कयं भ्रतस्पृष्टकेशस्य॥ पर्यस्तावि विकीर्णवानरुपयास्यान्तया संग्रामममोपततः
पर्यस्ताः प्रस्तताः अपुष्पस्तबारस्वरणपत्रयस्याक्रियायातथो विकीर्णा॥ कुसुमलतयाः वल्लिन्नागाहरो॥ यत्रयस्या क्रिया यामिति॥ पततः पतितम्सर्थः॥ अयव
उल्लकरोपि उल्लकरवैज्वरविदेनकिरति॥ करैःकरणानप्रतिक्षिपति॥ किंवमुग्मनसः स्वसं स्वधात्रि प्रथमंकुपयास्पातयास्वसं स्वधात्रि कथाः प्रातन्वते न॥ तत्रपेकः
दृष्टमाला ५
कृष्णसखीवचनं सा ८ पू ११५ "प्रासारिता चरणामत्रपरानकिपायां ३ कि मा ति रोष ८३

नो १
४ आदिनायसनामिश्रात महः ३
कृष्णरति तोयं ५
दष्टोन्नीरेः मुहुर्मिः
१ मरणं द्विविधं व्याधिजमभि
४ घातजं च विसूचि
४ कादिभि जीतं व्याधिजं विपरा
४ नादिदंशात्वयात्रघातजं च
४ द्वितीयं तथा चाति भोजनः
४ विषपान दियो विभावाः
४ अनुभावाः कापर्यपृथु
४ कादयः ३ ४४४४४४
यमुः अयेन रोद्राणस्पकेशपा
तजं स्पृष्टकुमाकां सोमस्या
मिश्रित भिन्न वासं ३

अतियाप्तिरूपं २
आदिना संवाद्य प्रलापपरिमहः ३
तयाभ्रजयोः संस्लिष्टे सार्ध
शरीरप्रणवियोगस्तस्य ४
कोमलीमायाकारववृत्ति
विषयोवावितोयं १
तुष्टिः
अन्यत्तिस्वयमनविभवनिविक्षिप्तिअनुभवनसपिचिनभावः ३

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

४ त्रासौभीतेः एकत्वेन ग्रहणे
४ देन तथा चोपाधि भेदः
४ व प्रतीति वैलक्षण्य एव नियत
४ मके: १ [illegible]

ग वरत्रावस्थाप्यकर्मणि १

शरण्यवान इति ॥ मैनाकः अम्भोधरः कुंचत्यस्यति यथा स्यात्तथा ॥ एवं भुग्नितस्तुतिः ॥ कृतप्लवंगवेल्लाहतिः ॥ गरुत्म्याहतिः ॥ सिंधुपंककुहरे निर्मज्जुमाकांक्षति ॥ मैनाकः पर्वतः कुंचती प्रसती प्रसमस्यतियत्र ॥ एवं भुग्नितवक्रितस्तुती यत्र यस्मा ॥ एवं कृता प्लवंगवेल्लनाहतिर्येन यस्मा ॥ यत्त्राणार्थं तस्यापारः ॥ यत्र भिल्लापोपयत्र यस्मा ॥ सिंधोः समुद्रस्य यत्पंकस्तत्रापि कुहरे बिले तत्र निर्मज्जुमज्जनं कर्तुं इच्छतीत्यर्थः कोऽदः मैनाकः कं मिथः ॥ अप्रवदनात् हरिनाम शरण्यवानः ॥ हरिरितिनाम शरणं नीतिः शरण्यवानः ॥ कीदृ ॥ इंद्रस्य शोकाभयतः ॥ तथा कातरं ज्ञानवदनं कुर्वन् इत्यर्थः ॥ ॥२॥ ॥ एवं प्रसिद्धातरूपविचारात्मा ॥ इदमवतिनदेति संशयात्मा ॥ विप्रतिपत्ति
(आदिना तत्स्मरणसंग्रहः २ (आदिना मूलनिमेषदर्शनपरिग्रहः विरुद्धार्थप्रतिपादकः शब्दः ॥ अनध्यवसायो यद्वस्तुवृत्ता

४ स्मक्रः रादाभिल्लापोपयत्रकर्मणि

मनः क्षोभः त्रास इति विक्षोभः त्रासः इति [illegible] मैनेव ढ्योरप्यैकत्वेनोपसंग्रहः विभावा घोरस्वनश्रवणादयो रम्यवस्तुदर्शनादयः अनुभावाः स्वेदस्वरभेदरोमांचकम्पगद्गदादयः यथा ॥ शरण्यवानो हरिनामरोमव नादिंद्रस्य शोकाक्रन्दनं कुर्वन् कातरमाननं समुद्गवान् मैनाकमम्भोधरः कुंचत्यस्यति भुग्नितस्तुतिकृत प्रबंगवेल्लाहतिस्त्रस्याहतिः सिंधुपंककुहरे निर्मज्जुमाकांक्षति वितर्को वितर्कः विभावा विप्रतिपत्ति संशयसाधकबाधकसमुद्भावनादयः अनुभावाः शिरःकम्पभ्रूचालनादयः वितर्कस्त्वनुहो विचारात्मा संशयात्मा अनध्यवसायात्मा विप्रति[illegible]पत्त्यात्मा चेति उक्तकोटिकः संशयः एतेषु मुदाहरणानि कालिंदीविलुठत्कठोरकमठक्रूरं धनुः शाम्भवं रामो बालमृणालकोमलतनुर्वैशौवतेऽसौ भुवः आहार प्रखराः खलाः क्षितिभृतां गोष्ठी गरिष्ठा पुनः लभ्या केवलमेव तिष्ठति मम श्रेयस्करो भास्करः सोऽद

कालिंदीति ॥ स्वयंवरे सीतां वाक्यमिदं ॥ शांभवं धनुः कालिंदी विलुठत्कठोरकमठक्रूरं ॥ कालिंद्यां विलुठन् कठोरो यः कमठः कूर्मः तद्वत्क्रूरं ॥ कठोरं तथा रामः बालमृणालकोमलतनुः ॥ तथा च सज्जीकरणे पाकालोयनेऽपि तेन यदि न सिध्यति को वै दोष इति न्यायेन यत्नस्तु विधेय इति वितर्क आह ॥ वैशौवतेऽसौ व तं शः पृथिवा भूषणमिव यः ॥ तथा च प्रयत्नेऽपि कार्यसिद्धौ संशय एव [illegible] इति भावः ॥ किंवा आहारप्रखराः खलाः ॥ [illegible] ॥ पुनश्च क्षितिभृतां गोष्ठी गरिष्ठा रात्रा समरूपा महान् [illegible] इति भावः ॥ तस्मात् मम श्रेयस्करो भास्करः केवलं निष्पत्तीत्यर्थः ॥ ॥२॥ ०॥०॥०॥०॥०॥

२० त
२०

४ मूल अध्यवसायस्तु संथक्
४ तैव व्याख्यातः ३

ख्यातः ४
वलितानमुखातः २
भ्रूमस्वदनादिसपिहचिस्पष्टः २
[illegible] ५
वादिनोः परस्परं विरुद्धवाक्यं
विप्रतिपत्तिः [illegible]
कंपनः ५
इदमवतिनदेतिसूस्पः ४
अनध्यवसायः त्रुटिः ३
सुदंतोद्भवः २
[illegible] राम:
२०

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(सुर (उर्ध्वीनीवीकृतम्

सौदर्यमिति ॥ इयं किं राधायाः रोमावलिरुन्मीलति ॥ रोमावलिः शोभते ॥ अथवा सौदर्यस्य मनोभवेन किं गणनालेखा कृता ॥ अत्र सौदर्यं वर्त्तते ॥ इति ॥ अथ त्रिजगतीविलोकितुलावण्यैकिमुद्रीतिका ॥ लावण्येन त्रिभुवनं विलोकितुं ऊर्ध्वकृता ॥ किंवा नयनयोः ॥ आनंदद्रुममंजरी उज्जृंभते ॥ १ ॥ कथयतीति ॥ यमुनायाः ॥ पार्श्वे सख्येव स्त्री खंजनं खेलयंती इयं कारिका इति कथयकथय सखी प्रतिप्रश्नः कृतस्य ॥ खंजनमिति जात्या एकवचनं खंजनेत्यर्थः ॥ ॥
अयं शारदः शीतभानुकावाउदयति तदुपरि तिमिराणामेष वितर्कः ॥ २ ॥

(कामेन (लेखे (स्वनाभेनरमणीयाः भासते

पंचमनोभवेन गणनालेखा किमेषा कृता लावण्यस्य विलोकितुं त्रिजगतामेषा किमुद्रीविका आनंदद्रुममंजरी नयनयोः किं वा समुज्जृंभते राधायाः किं पुनरवभावसुभगा रोमालिरुन्मीलति कथय कथय केयं खंजनं खेदयंती विहरति यमुनायाः पार्श्वे सखि त्वं शंबलि अयमुदयति कोवा शारदः शीतभानुस्तदुपरि तिमिराणामेष को वा वितर्कः इयं न विलसत्सुधाकरकलाधिकाराधिका कैरकिरणमालिनः किंमु सहेत तस्यां वपुः सवीकनकमंजरीवहति खंजरीटं यतस्ततः स्मरमदालसा कथय केयमुन्मीलति ननु दशावस्थासु अभिलाषगुणकथाप्रलापा व्यभिचारिभावा भ्यंतरेण गणिता तत्किं सतेत एवेति चेन्न औत्सुक्ये अभिलाषस्य वर्णनात्मकस्मृतो गुणकथायां उन्मादे च प्रलापस्यांतर्भावात् अत्र शतिं कलमधिको व्यभिचारिभावइति तां वृत्ताहरणछलेन रभसाश्लेषो पि संविप्रलंभे इति शृंगारे रसे

यथा एकत्रासनसंस्थितिः परि हृता प्रत्युद्गमा दूरतः १

इयमिति ॥ स्मरमदालसा का उन्मीलिति ॥ स्मरकृतमदः तेनालसः ॥ चांचल्यरहिता ॥ का शोभते ॥ तत्र ॥ तर्कःखयोत् ॥ इयाहे इति निस्वयेन विलसत्सुधाकरकलाधिकाराधिका वर्त्तते ॥ इति ॥ विलसन शोभमानः यः सुधाकरः करः ततोधिकामानसानंदकारीतिभावाः ॥ तस्याः वपुः ॥ किरनमालिनः ॥ सूर्यस्य करं कथं सहेत ॥ अथवा इयं कनकमंजरी भवेत् ॥ नेत्याह ॥ नेति ॥ हेतुमाह ॥ यतः खंजरीटं दहति ॥ कनकमंजर्या नीरस
सत्वात् ॥ कथं खंजरीटस्तत्र भवितेति ॥ ३ ॥ ४ ॥

दंजन तुल्यं नेत्रं खेलयुक्तं कुर्वतीत्
मां४
भाति
सर्वांप्रतिकृष्णवाक्ये

कथयकथय मे० सादरेवीक्षा२
चंद्रोपरितिमिराणां वितर्कः १ ...
कामकृतमदेन चांचल्यरहिता४
आलापोपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयंत्यांतिके कांतं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रजानं प्रति कवेरुक्तिः १   ८ परस्परकौतुकात् ३

संकेतीकृतेति॥ राधामाधवयोर्निकुंजभवनाद्दृष्टीविकाणः॥ पातु॥ निकुंजएव भवनं तस्मात् ऊर्ध्वग्रीवाव्यापारः न प्रस्थानपातु॥ कीदृशयोः राधामाधवयोः संकेतीकृतकाननप्रविशतोः एवं च संकेतस्थलं तः॥ संकेतः॥ कृत इति संकेतीकृतं कानन विशतोः॥ अन्योन्यकौतूहलात्॥ अन्यत्वप्रतिमानं आचरयतोः॥ आत्मानमन्यथाप्रदर्शयतोः॥ अन्योन्यमुत्पश्यतोः॥ ग्रामयोग्यव्यापाररचयतोः उनः कृ॥ कौचत्काय ययास्यानूप्या॥ इतस्ततः किंशालयैरान्माननमाहएवतोः॥ अत्र तद्रूपस्य प्रतिमानं अन्यत्॥ आरतोरितनेनेनमस्तं पुरर्शितं॥ ३॥ ॥ प्रकारनं । विद्रापुतिसंगुरेतिसंप्रदर्श नं १

र. त.

इत्येवं ज्ञात्वा दयः हास्ये च व्यपदेशान्यापदेशादय इति दर्शनात् वीर्थीभेदगणनाच्च संयप्रक्रियासंपादने लं विभावाः अवमानप्रशंतपरस्कुलेभ्युदयः अनुभावा वक्रोक्तिनिभृतस्मितनिभृतवीक्षणप्रकृतिप्रच्छादनादयः ॥ ..... संकेतीकृतकाननं प्रविशतोरन्योन्यकौतूहलादन्यत्वप्रतिमानमारचयतोरन्योन्यमुत्पश्यतोः कुंचकाञ्चितत्तनः किंशलयैरान्माननमाहरवतोः राधामाधवयोर्निकुंजकुहराद्दृष्टीविकाणातुनः ॥ ..... सप्ताधिक्राप्राक्परावुराणीनपुरापकेडपुनरीक्षमाणः दशकूपीइस्वपुरेव सरवेलमायोजयामास रामचंद्रः सर्वाणि व्यभिचारिस्थानानि विस्तरभियानोपदर्शितानि शालत्याग्य जुगुप्साः संयोगे वर्ण्याः वियत्ने भेजालस्याग्लानिनिर्वेदश्रमशंकानिद्रान्नुत्साहस्वाप्नविवोधोन्मादजाम सयाव्यभिचारिणः हास्य श्रवो हास्याल्लस्यानिद्राणुप्रबोधाभ्यसूयाव्यभिचारि

मंकुचितकायं ३१
संकुचितकायं पथ्यां नधारतस्तः ४
तःपल्लवैः आत्मानमाच्छवतोः ४

आत्मानमन्यथाप्रदर्शयतोः ३
परस्परं त्रासंप्राप्नुवतोः ३
ऊर्ध्वग्रीवाव्यापारः ४

राम ः
२१

सप्तापीति॥ उरोयकंठे सप्ताधिक परांपुराणीन ईक्षमाणः॥ रामचंद्रः॥ कपीइस्य पुरेव हशोयोजयामास॥ परिरवाङ्कुराशितयाप्रदर्शितरतिसंलंघकरुणमोहनिर्वेददैन्यज्ञाप्रविषादधमायस्मारोन्मादव्याधालस्यावेपथुसंयस्वरभेदाधूणिव्यभिचारिणः॥ २॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

करुणे मोहनिर्वेददैन्यजाड्यविषादभ्रमापस्मारोन्मादव्याध्यालस्यस्मृतिवेपथुस्तंभस्वरभेदाश्रूणि व्यभिचारिणः १

गर्व१ भयानके२ पा स्मृति१

णः रौद्रे उत्साहस्मृतिस्वेदावेगामर्षरोमांचवेपथुचपलतोग्रतास्वरभेदकंपा व्यभिचारिणः वीरे उत्साहधृतिमति
गर्वावेगामर्षोग्रतारोमांचा व्यभिचारिणः भयानके भूस्वेदगद्गदतारोमांचावेपथुवैवर्ण्यशंकामोहावेगदैन्य
चापलत्रासापस्मारकल्पमूर्छा व्यभिचारिणः बीभत्से चापस्मारमतिव्याधिमोहावेगवैवर्ण्यानि व्यभि
चारिणः अद्भुते स्तंभरोमांचस्वेदगद्गदताविभ्रमा व्यभिचारिणः अन्ये च व्यभिचारिभावा रसानु
कूल्यादूहनीयाः स्थायिनोपि व्यभिचरंति हासः शृंगारे रतिर्हास्यकरुणशांतेषु क्रोधो वीरभ
ये शोकः शृंगारयोः जुगुप्सा भयानके उत्साहविस्मयौ सर्वरसेषु व्यभिचारिणौ उत्साहो रौद्रहास्य
योरिति ॥ इति श्रीभानुदत्तविरचितायां रसतरंगिण्यां व्यभिचारिनिरूपणं नाम पंचमस्तरंगः ॥५॥
अथ रसनिरूपणं ॥ विभावानुभावसात्विकव्यभिचारिभावैरुपनीयमानः स्थायिभावः परिपूर्णो रसः

चर्व्यमाणः चर्वणं चर्वणं दिव्य कविभावनात्मक आस्वादन विशेषः १

॥ संक्षिप्यमाणः संस्कारस्वपानवदिति ॥ रसाश्रितदृष्टान्तेन संसर्गिः ॥ प्रमाणं तत्स्वरूपपरिशीलनवद्धि ...दनापर गीता १००॥००

रसो वै सः रसं ह्येवायं लब्ध्वानंदी भवतीति श्रुतः ॥ तत्स्वरूपत्वेन रसस्यापि सिद्धत्वात् ॥ ... विषयताऽवच्छिन्ना ... रसो वै स इति श्रुतिजन्यबुद्धिविषयत्वेन ... विषयतामात्रका ... नाप्येकत्वात् मे१

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥भावादिव्यज्यमानविश्रांति...सुखाकारमनोवृत्तिरित्यर्थः...न्वरसोस्यात्मस्वरूपोरसइत्युक्तम्

(उक्तदेवः३)॥शृंगाराधिष्ठातृदेवतेः॥वृत्तिसुखरूपइतिमहदेवलक्षणं...मनुरुपित्रमेकं दुःखमम्२ ...नामेत्यर्थः१संस्का रविशेषः२

(अभिव्यंजकाः२ मानोरसः भावविभावानुभावव्यभिचारिभावैर्मनोविज्ञानोपयुक्तियनेसवारसः प्रत्येकस्थायिभाववास

नावारसः शैवोधकाविभावानुभावसात्विकव्यभिचारिभावौ वीभत्साद्भुतसंतोवनाद्येवाष्टौरसाः

र.त. स्मृताः सैकलाधिदैवतेविष्णुः सवशृंगारस्यदैवतत्वेनसकलाराध्यतयासकलाकांक्षाविषयत्वेन

२२ वाप्रथमंशृंगारस्योपन्यासः ननुवात्सल्यलौल्यभक्तिःकार्पण्यवाकथनरसः आर्द्रताभिलाषश्र

(वात्सल्यादिषु४ द्धास्पृहानांस्थायिभावानांतेषुसत्वादितिचेन्नैषांव्यभिचारित्वात्मकत्वात् ननुकस्यरसस्यते आर्द्रतादयः४

व्यभिचारिभावाभवेयुरितिचेत्सत्यं वात्सल्येकरुणोरसः लौल्येहास्यो भक्तौशान्तिःकार्पण्येक

४वात्सल्येकरुणोरसइतिपाठः रुणः ननुचैवंपरत्वंकरुणत्वात्स्वव्यभिचारित्वेनावस्यकत्वात् धर्मिकल्पनातोधर्मकल्पनायाल

घुत्वात्तु व्यभिचारिरतिरेवास्तु किंकरुणेनेतिचेन्न रतेःशोकइतिशोककारणतायारवेरूपत्वात् रामः

२२

॥सत्समिसङ्गीकारे भूयोगयत्वात्शृंगाराद्यन्यतमस्यस्थायिभावाभवि॥ ((तेषांमार्द्रतादीनां४व्यभिचारिभावरूपरतिस्वरूपत्वात्४)) करुणस्यैवव्यभिचारि

भावः३ ॥तुनाहीइतिपरंतुवात्सल्यदयस्वर्गहेमरसेषुतत्रविद्यतोसाशयेनाह॥ ((रतिहेतोरित्यर्थः१॥ करुणरसरूपधर्मिकल्पनातः२ भावस्वरूपरतिरूप

॥वात्सल्येइत्यादि३॥परंतुवात्सल्येहेतुत्वातकरुणस्यातर्भावततयाहेतुत्वात्२ त्वकल्पनापाः२॥

((व्यभिचारिभावरूपरतिरेवास्तु१)) (अभिप्रायस्तुवात्सल्यकरुणयोरभेदः३ व्यभिचारिभावरूप

((करुणरसःपृथगेतिनेत्यर्थः१ रतिरेवास्तुकिंकरु वात्सल्यादिषभिविशेषः२

णरसकल्पनपरा२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्वात् न च रतिः प्रीतिस्तया विना शोकोऽपि नोत्पद्यत इति तयाव्यासंभव शारीरस्तु सात्विकभावः
यत्तु मनोविकारो भावस्तया च देहविकारे स्वेदादौ भावपदप्रयोगो गौण इति तन्न तुल्यवदुभ
यत्र भावपदप्रयोगेण विनिगन्तुमशक्यत्वात् लक्षणानुरोधेन लक्ष्याव्यवस्थिते इतरभावस्या
त्मभावत्वापनायकत्वे सति सजातीयविजातीयभावानभिभाव्यः प्रथमः परानभिभाव्यो मनो
विकारो वा सकलप्रधानो मनोविकार इति वा स्थायी भावः न चान्यभाव इति व्याप्तिः तस्येतर
भावस्यात्मभावत्वोपनायकत्वाभावात् धर्मरागमपर्यंतस्थायित्वादस्य स्थायित्वव्यपदेशः
[illegible] ।। रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा जुगुप्सा विस्मयश्चैव स्था
यिभावाः प्रकीर्तिताः ।। [illegible] जनिता मनोविकृतिरपरिपूर्णा रतिः सा च कांत्रि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥स्त्रेः परस्परावलोकनं संयोगः परस्परनिष्ठकारतात्वाच्चदवलोकनेसंयुक्तसमवायः०करतात्वादिनिष्ठनारे
॥तस्य ।दिजात्यवलोकने संयुक्तसमवेतसमवायः०परस्परश्रवणे समवायः कर्णकाशेनोपिका दि
॥शब्दरूपगामे ०तन्निष्ठकरतात्वादिप्राद्भश्रवणे समवेतसमवायः कर्णसमवेतेतस्य समवायात्०प
॥रस्पराभ गुवलोकने कुंजादौ विशेषणविशेष्यभावः इदि संयुक्ते कुंजे तस्य विशेषणात् ज्ञातस्वेवषड्विधः तज्जनितसंस्कारस्वप्न बोधक इति भावः॥१॥

नायिकानायकयोः ।पूर्णासेवे प्रीयुक्तं ४॥सन्निकर्षो वा ध्यः३ (८ ज्ञानलक्षणसंनिकर्षइत्यर्थः ३

२३

त्रुटिः नच वृतेनाः? प्रमाणानुरागेऽव्याप्तिः पूर्वानुभवाभावादिति वाच्यम् ॥अपि जन्मान्तरीयानुभवसत्त्वात् इति
स च रसो द्विविधो लौकिकोऽलौकिकश्च लौकिकसन्निकर्षजन्मा रसो लौकिकः अलौकिकसन्निकर्षजन्मा
रसोऽलौकिकः लौकिकसन्निकर्षः षोढा विषयगतः अलौकिकसन्निकर्षो ज्ञानं तेषु वाऽनुभूतेषु ज्ञा
नमेतज्जन्मान्यनुभूतेष्वपि प्राक्तनसंस्कारद्वारा ज्ञानमेव प्रत्यासत्तिः अलौकिकरसस्त्रिधा स्वाप्निकः
मानोरथिकः औपनायिकश्चेति औपनायिकश्च काव्यपदपदार्थचमत्कारेणाद्येच परं तु स्वप्नारम्भानंदरू
पता ननु मानोरथिको रसो न ग्रास इत्यतेवेत्तसं धन्यानां गिरिकंदरे निवसतां ज्योतिः परं ध्यायतामा
नंदाश्रुजलं पिबंति शकुना निश्शंकमंके स्थिताः अस्माकं तु मनोरथोपरिचितप्रासादवापीतटक्रीड
काननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते इत्यादौ मानोरथिकशृंगारश्रवणात् ...सुखस्य च
वैविध्यागणनाद्वैरसेन विनापि सुखानुपपत्तेरिति तेन्त्रविशेषाः तत्र भरतः शृंगारहास्यकरुणरौद्रवीरभ

तत्परसस्येत्यर्थः१ तेभरतोक्तारसार्थः१

४ एतज्जन्मन्यनुभूतेषु ज्ञानं
४ स्मरणरूपं लौकिकप्रत्यासत्तिः०
४ प्राक्तनसंस्कारद्वारा प्रा
४ क्तनानुभवजन्यसंस्कार
४ द्वारा ज्ञानमेव० प्रत्यास
४ त्तिः४ संस्कारस्वप्रत्या
४ सत्तिरिति नवीनाः४

23

कोऽयं नाद्येच प

२२

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ननु रतेर्व्यभिचारिभावत्वेन न शोककारणत्वमित्यत आह किं चेति १ करुणरूपरतेः १

(करुणेरतौ १

(करुणे २) नवीभत्सस्य जुगुप्सायास्तत्राभावात् २ ॥करुणरतिः नशृंगारव्यभिचारिभावः करुणेपुवमि पुनपरस्य ॥रत्युत्पत्तिाभावात् एवं सा न हास्यरसव्यभिचारि ...: करुणरतौ हा॥स्याभावात् एवं सा न वीररसव्यभिचारिभावः क... रतौ उत्साहाभावात् ॥नेत्याभावादि प्रवृत्तकार्थः १॥

([illegible] २

(करुणरतौ २ भूतिचमाजस्य २

यात् किं च रतेः कस्य रसस्य व्यभिचारित्वं न शृंगारहास्यरौद्रवीराणां पुनः परस्परं प्रीति हास्ये क्रोधोत्साहानां तत्राभावात् नाद्भुतस्यापि तथैव विस्मयस्यापि तत्र अभावात् तस्मात् शोकस्य स्थायित्वे तस्य स्थायिशोकभावः करुणाख्यो अतिरिक्तो रसः इति ननु रतिरेवास्तु किं हास्येनेति चेत् सिंकस्य रतेः स्थायित्वाभावः परं तु रत्या समं हास्यस्य सांकर्यं ननु रतिहास्ययोः संकीर्णस्थानाभावात् पृथक्त्वे कथं स्यादिति चेत् तन्न हेतोः साधारण्यात् असाधारण्यमत्र स्थायित्वे यथा रतेः सांकर्येपि स्थायि शोकादसाधारण्यात् करुणो भिद्यते तथा तत्सांकर्येपि स्थायि हासभावादसाधारण्यात् कारणाद्धासो भिद्यते शान्तावयवम् ननु वात्सल्यादावपि असाधारण्ये तेन वचनं आर्द्रतादयः सन्ति तथा च ते श्रमविरसत्वात् तैः पत्तिरिति वाच्यं आर्द्रतादीनामविरतित्वात् तस्मात् स्वतन्त्राः साधारण्ये शृंगाररसत्वापत्तिः ननु क्रोधाद्

व्यभिचारिभावात्मकरतिरूपएवहास्यो भवतु २

करुणे शोक एव स्थायीति सए वस्थायिभावइत्यर्थः २ ...नामरस नियमः ... मिन्नः २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

(टि.ति:४

भयञ्च तस्माद्वीररौद्रयोः रत्युत्तरं करुणं वरसोवर्ज्ञतामितिचेन्न स्थायिभेदेन भेदात् उक्ताः हवा सूना वीरेण तु रौ
द्रे क्रोधवासनारौद्रे न तु वीरे उत एव मन एकत्र सर्वत्र सा स्तीति ॥ पूर्णो: परिपूर्णता ॥ परस्परं द्रुतो रसः ॥ स
१०.ते. म्यक्संपूर्णो रतिभावो वा शृङ्गारः पूर्णो रेकत्र भेदात् स्फुरते वाधिके न्यूनतायां व्यतिरेके वा पंक्तिं भूतेरभा
२३ वात् रसाभासः इति शोकस्य स्थायित्वया स्यात् शोकभावः करुणस्यातिरिक्ति रिक्तौ रसः इति ननु रतेर
१करुणरतौ० श्रविच्यमोन स्यात् वास्तु किं हास्येनेति चेत् सकस्यास्तु व्यभिचारी करुणरौद्रवीरभयानकबीभत्सानां तज्ज्ञानेवकाशात् हास्ये४ स्थिर त्वात्४ सो स्यनि रूपितस्य ।यिभा
४तस्माद्धेतोः करुणे शोकः इति श्रे नाद्भुतस्य विस्मयस्थानियतत्वात् न शृङ्गारस्य रतेः स्थायित्वाभावः परं तु रसानामेतस्य स्य सांकर्यं न सामानाधिकरण्यं ३
४स्वस्थायीति सस्वस्थायिभा तु रतेरसयोरसंकीर्णस्थानाभावात् पर्यंके त्वेकथं स्यादिति चेत् नहेतोरसाधारण्यात् असाधा
४वः इति करुणनामरसनिष्पु
४ स्वरूपतरुभिन्नः ३ ... रणमत्र स्थायित्वयथा रतेः सांकर्येपि स्थायि शोकादसाधारण्यात् करुणोभिधीयते तथा तत्तोक रामः
२३

॥शृङ्गारस्थायिभावा रत्यरतेः ३ हास्यनिरूपितस्य ... ३
॥हेते: रतिस्थायिभा॥
॥वस्वरूपहेतुभेदात् २॥
(ननु रतेर्हास्यसांकर्यं तु नवारयामः इत्याह० परं तु इति ३

(right margin, written sideways:) ०भावाद

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

असाधारणत्वं च रसत्वव्याप्यधर्मावच्छिन्नकार्यितापृथ्वीतिपो [illegible] वत्वं तत्तत्स्थायिभावभिन्नो व्यंजकारणत्वं च व्यंजकसाधारणीभूतप्रयोजकतो कार्यइतिरसस्पष्टितत्वस्य नपत्तेर्विनष्टिः १

(१ आधिक्ये न्यूनत्वे च द्वि

(वीररौद्रयोः ३

भक्तिः शंसोः पृथग्भावः १ नं४ द्वी२

(वीरो वा रौद्रो वा ३

यैर्विस्थायिनामभावात् साधारण्यात् कारणाद्वा सोऽभिधत्ते । शान्तादेप्येवमूह्यं । न च वात्सल्यादावपि च साधारण्ये तत्र पुत्रादयः संति तथा च तेषामपि रसत्वापत्तिरिति वाच्यं पुत्रादीनामिति नामपि रतित्वात्तेन तस्या स्वतन्त्रतयासाधारण्येपि शृंगाररसत्वापत्तिः । ननु उत्साहक्रोधादयुभयत्र तस्माद्वीररौद्रयोरप्येतर एक एव रसो वक्तव्य इति चेन्न । स्थायिभेदेन भेदात् उत्साहवासना वीरे तु रौद्रे क्रोधवासना रौद्रे तु वीरे अत एवमनन्य एव तत्र सर्वे सामाजीति । यूनोः परिपूर्णः परस्परं प्रमोदः ॥ [illegible] शृंगारः ॥ यूनोरेकप्रमोदस्य रतेर्वाधिकस्य न्यूनतायां व्यतिरेके वा परिपूर्तेरभावात् रसाभास इति । स च द्विविधः संभोगो विप्रलंभश्चेति । तत्र दर्शनस्पर्शनसंलापादिभिः इतरेतरमनुभूयमानं सुखं परस्परसंयोगेनोत्पद्यमानं स्थानं दो वा संभोगः । संयोगाविरहितेंद्रियसंबंधलस्य द्वैततुविसु [illegible] शृंगारः ॥

उत्कृष्टलाभादावपि प्रकृष्ट १ हर्षसंभवादाह सम्पूर्तिः ४

(नायिकायां० (नायके वा ३

योर्द्वि:२ त्रे३ योर्द्वि १ भो१ तो द्वि:२ (परस्पर २ चर्व्यमान २

(द्विविध शृंगारे २

(यूनोर्वा ३

(अनुरागवन्तं परस्परं इंद्रियावृपवसंवधः१

(१ स्थायिभावस्य ३

॥ न च रसस्य सुखरूपत्वात् दुःखोपपत्तिरिति वाच्यं ॥ लौकिकापदार्थो न रसः ॥ व्यंजकोऽपि स्त्रीकारेण वर्ण ॥ मध्ये प्रधानतया रसा व [illegible]

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्तोभे नेति॥ मधुसूदनस्य चाटुवचनानि स्तोभेनेति परिहृतानि चाटूक्तिप्रियानिवचनानि स्तोभेन गद्गदस्वरेण परिहृतानि ह्रिया पालितानि॥ तथा तस्य पाणिः पयोधरस्य मलयजद्रवकुचलाधरणात् तेजसां तेजसा गामुपाय॥

तरमुन्नराल स्याः नीवी विभ्रमयन् पृथुवेपथुरेव सुरतस्य भूदित्यर्थः॥ निशागमिति॥ राधायाः दृक्कोणस्य तरंगिततः स्मरः मदनः दीर्घायुः॥

कृतः चिरस्थायी कृतः एव तिभावः॥ कीदृशो॥ तरंगितैः दरघूर्णद्दुत्पलदल द्रोणी यस्यास्तामुपपत्य क्रामद्रङ्गिभिः॥ तस्य तरंगितैः तस्य द्राघीयस्त्वम्॥

मे वस्मर्द्धते॥ इत्यनेन तस्य दृशोरेखुनाधि द्राघीयस्याः मात्राको दृष्टाः राधायाः स्वलदवगलद्दुकूलदर्शितवलिप्रपञ्चकनाभि द्युयः स्तनगलितो॥ ततोऽयस्तदर्शनात् तस्य दृष्टाः पुष्पैः एवा द्रागदुकूलवीसा विशेषेण तस्याः मात्र

x स्तोभेन इत्यपि पाठः स्तम्भनेन x स्तोभे स्यादिति सा म[...]
x नस्तम्भने नेत्यैव ति स्तम्भे इ[...]
x हेमः २

स्वस्थयस्तदुकूलदर्शितवलिप्रपञ्चकनाभिश्रियः॥ कस्मिन्नमति॥ निशागमस्य वदनस्य नेत्र उन्नमय्य॥ कोतकुचांतस्य स्मितमति चुम्बनाय वदनोन्नमनं कृता कुचपालि स्मितमति पालिम्य

शीर्षस्य नेनमभोगा रमः सूचितः ममदैन्येस्तो भे वितेति भावः॥ १॥ ॥

पृ १ तथा २ (कथं स्यात् कुसेर कृपः २

यथा स्वेदेन चाटुवचनानि स्तोभेन हृतानि पाणिः पयोधरगतो जड़ता जगाम॥ स्रस्ता परं तु पृथुवेपथुरेव नीवी विश्वस्य चुम्बनमभून्मधुसूदनस्य॥ निशागमे क्षणमुन्नमय्य वदनं कोते कुचान्तं स्मिते स्वलद्गलद्दुकूलदर्शितवलिप्रपञ्चकनाभिश्रियः॥ राधाया दरघूर्णदुत्पलदलद्रोणीमदद्रोहिभिः हृक्कोणस्य तरंगितैर्विरचितो दीर्घायुरेव स्मरः॥ इदानीं समयानां नायकानां नायिकानां च भेदेन नायकयोश्चास्याभेदेन च शृंगारस्य बहवो भेदाः तेन रसमञ्जर्यां विस्तरतो दर्शिताः॥ इह विस्तरभियानन्त प्रदर्शिता इति॥

यथैवेति नवमेर॥ तत्र भरतः लीलाविलासो विछित्ति विभ्रमः किलकिंचितं मोट्टायितं कुट्टमितं बिब्बोको ललितं तथा विहृतं चेति विज्ञेया दश स्त्रीणां स्वभावजाः॥ नारीणां शृंगारचेष्टारूपैः सं च स्वभावजो नारीणां ननु विब्बोकविलासविच्छित्तिविभ्रमाः पुरुषाणामपि संभवंतीति चेत्सत्यं तेन चैषां

नारीणामिति॥ पुरुषे शृंगारचेष्टा नानास्वभावजन्यमिति नारीणामित्युक्तं॥ सं चेति॥ नारीणां स्वभावजः ननु पुरुषाणामित्यर्थः॥ ननु विब्बोकविलासविच्छित्तिविभ्रमाः पुरुषाणामपि संभवंतीति तथा च नारीणामिति विशेषणं व्यर्थमित्याह॥ नन्विति॥ तेकारणं तेन रसेषु पाथेयं भवंतीति तेषां॥ स्वभावजत्वं नारीणामेवेति समाधत्ते सतामित्यादिना॥ तेषामन्तरविभागं शारीरमानसोभयरूपमाह॥ २॥

x दर्मीयत्न[...]चलीभवत x विकृत[...]यतस्य तल[...] x मलीतस्य[...]ललित[...] x स्त्रीपुरुष[...] x यात[...]स्पर्देहि[...] x श[...]तः नतिरस्कृत[...] x प्र २

करा सा व लोकस्य २

नायिका ४

प्रसंगसंग सा ४

धी ३ स्त्री गुण[...] शृंगारपदमनु[...] गुणप[...] शृं[...]तथा[...] बोनुकू ३ पुलचेष्टा वलहाव ले[...] स्मे[...]भावि[...] विशेषा[...]सर्वे[...] के २

८ पञ्चमारम्भ

१८ हावस्य २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ननु पुंश्चुंबांगं उद्दीपकसत्वेक अनुत्पत्तिरे प्रोक्त्यवशात्पूर्वस्न इति न्यायात् तेषां पुंश्चुं निष्ठस्य प्रथिव्यां तु नव संपाम इति दिक् २

कुंजरमणीनां मनो वर्जितं जिता सितं सूक्ष्मभांसाव लन्वयाः कथन पत्नि आगत्य वा किं करि अध्यक्षः इति ५

अथ भूवाउ इति पाठे राधा विशेष राधिं दमूढहरिरेवपरिहृ अस्य प्रसिन रामचन्द्र आपमा अनं कौतुकं दूर्धिः २ अर्थस्याः ५

विलसत्सु भमेन सुरौ विलासे २ अमूदिनामकार्यानिरीसला अपरिग्रहः १

नह्यविर्भावतिरोभाव इति चेत्सत्यं ॥

नापि कामानामुद्दीपकाभेदाच्यवसानं भावकस्यनापि कामेदाप्यवसानेन तत्सूर्येकपरस्य ४ परस्य सुधानुकूलः ५ लीलेति भावः ३

चेडुंशेशा विति ॥ स्मेरः हरिः नः पातु स्मन्त्वयः स्मेरः सहासः ॥ कीदृ ॥ कस्यन्तिरवनइति कोधानकाननं वनं ब्रजन ॥ किं कृत्वा ॥ लतागृहान पिहितां राधां प्रेक्ष्य कस्मिन् सति तया राधया वेणीरचे विरचिते सति ॥ कदा इत्याकांक्षायामाह ॥ चेडुंशेशा वरमाडिचुंबितनिमति ॥ चडः ॥ चूडा चोयस्य तस्मिन् सर्वे वरमाडिचुंबितनिमति ॥ तथा गं प्राप्नवति ॥ किं कर्तुं मनोजितासितुं ॥ कीदृ ॥ न्यं चल्कौतुकया त्वचया भमानं कौतुकं यस्याः पुनः कीदृ ॥ कुंभुवा ॥ ॥४॥ ॥०॥०॥ ॥०॥ ॥०॥०॥०॥०॥०

स्वजुत्तोपाधिनिमित्तकः १ [redacted] तथा च सहजिकहावलं स्त्री लव्यापकं तेनतदधिकर्यं तेपिन सतिरितिभावः १ विभ्रमः २ स्तर्यं ४ ((उद्दीपकसमवधामासमयथानाम्पामिस्यर्थः १

मोपाधिकाः स्वभावजा नारीणामेव नन्वेवं यदि सदैव तासां तेषां न भवतीति चेत्सत्यं उद्दीपकान्वयं व्यतिरे काभ्यां नायिकानां हावाविर्भावतिरोभाव इति लीलाविलासविच्छित्तिललितानि शारीरेणि मोट्टायितवि ब्बोककुट्टमितविहृतानि श्रुतेरणीति किलकिंचितमुग्धं यस्मेकोणं मितं प्रियं मूर्खे एवं चनाथं तु ऋति लीला तत्र विभावैः सखीमुखकौतुककलापः अनुभावैः प्रियपरिहासः चेडुंशेशा वरमाडिचुंबिति मनोजितासितुं मुंभुवां न्यं चल्कौतुकया तया विरचिते वेणीरचे राधया एषः स्मेरः कस्यन्तिरवनइति को धौ हृज न काननेराधां वीक्ष्य लतागृहान पिहितां स्मेरो हरिः पातु नः गमन वदनभूनयनादीनां यः कोस्व इष्टार्थिते विशेषः सविलासः प्रियदर्शने स्मरणादयोऽनुभावाः अभिलाषवेदनं पुष्पका शसकेतपंकं नेत्रेति प्रकटनोदयः कूजत्कांचिरस्फुरद्भत्लिनदभूवल्लिर्वल्लदपुर्वल्ला कुंडल

सुधान्तराभरणं च ३ ज्ञादिना प्रियगतिपरिग्रहः २ सूक्ष्मा चलं प्रातवतितवि ४ स्पर्शः २

(यादिरथान २ हार

कूजत्कांचीति ॥ वरतनोः दृष्टिः यं प्रति वक्रा जाता तेसक्रोधि कांडु त्सं हं मध्ये ॥ कीदृशाः वरतनोः कूजत्कांचि ॥ कूजत्कांची यस्याः ताद्या दंदं ईषत्स्फुरतः प्रकट वल्लयोयया ॥ स्मात यानदत्तेभूवल्लीयस्याः ता या वेल्लत इतस्ततो भवद्वपुः तेनानवल्ला ती कुंडलकांतिर्यथा स्यात् तथा सविवर्कः लिता तिर्यक् कृता ग्रीवाग्रपे क्रियायां गिरः वाचः शङ्का निसर्गः ॥ लयं त्रस्ताः उक्तवंशाः ॥ कीदृशा दृष्टिः शातः नत्रितं पुंडरीकपरिघतपारितः पारच्छरी नदिः ॥ नियानि पुंडरीकानि ते मध्यचक्षिते मसदृशाः कोपेदृशी नादृको नीतीसद्भ्योपरिघतमम कह अस्य पाडित्यवाटुर्यं तस्य पादच्छरीलुटाकी ॥ ॥१॥ ॥

सपाजिन्योवोप्य ः ३ एमा निसे लापङ्किपाद्रिष्वल मि १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रातःकाले नर्तितायाः पंकजसभातः सांद्रितस्य पाटच्चरी चौरा १

॥ मंजीरमिति ॥ यद्यपि पदे मंजीरं न तथा करे कटकं न पुनः मौलौ माला न ॥ तथापि कस्तूरीतिलके सा सारसारं श्रियं । संसारे सारा श्रेष्ठा श्रीः शोभां तनुते वि
स्तारयति ॥ उत्प्रेक्ष्यते यत्र वेधसा मुहुर्मुहुः भालफलके सर्वाधिकामले रवि ॥ तत्र मन्मथमसीपालेन किमु मुद्रा कृता इति जानीमः ॥ कृतायां मुद्रायां लिखि
तं सत्यं सर्वाधिक्यं सिद्ध ॥

द्वित्रिसंख्याके सर्पः २   पुंस्त्वं तृतीयादिपो ऽन्यं २

वै ३ २

तिर्यक् कृतमीवं १   कथ = पेसा १

कांतिः सा विवल्लितयदलेपस्याभवः प्रातर्नर्तितपुंडरीकपरिवत्सांद्रित्पपाटच्चरी इत्वियं पुनिजायतेऽवरतने
वक्तासशंकोधिकं कांतिपरप्यप्रणविन्यासो विविधैः तत्र विभावाः सौकुमार्यं प्रियसौभाग्यसौंदर्यम्
वक्रोधक्लेशप्रकाशादयः ॥ ... मंजीरं न पदे करे न कटके
मौलौ न माला पुनः कस्तूरीतिलके तथापि तनुते संसारसारां श्रियं सर्वाधिक्यमले रविभालफलके
यद्वेधसा मुहुर्मुहुर्वा जानीमः किमु तेऽत्र मन्मथमसीपालेन मुद्राङ्किता ॥ ...

सर्वाधिकतापा   लीलादेदः

... विभावो मदरागौत्कंठ्यादयोऽनुभावाः प्रियसख्याद्युपलसादयः ॥ ... यत्क्रेकेलिवि
धौ निजांशुकधिया पीतांबरस्यांशुकं पद्मायाः परिधायपंकशयनात् प्रातः प्रयान्त्यावृतिः स्यादानुवसना
चलं चपलयन्नंकोपदृशां दर्शयन्वाचा कौतुकमावरन्स्मितसुधास्निग्धो हरिः पातु नः ॥ ...

त्यक्ते केलिविधाविति ॥ स्मितसुधास्निग्धः हरिः वः पातु इत्यन्वयः ॥ किं कुर्वन् पद्मायाः वसनांचलमादातुं चपलयन् वमनपल्लवं गृहीतुं चंचलयन् ॥
पुनः किं कुर्वन् ॥ दृशा क्रोधं दर्शयन् ज्ञापयन् ॥ उनः किं कुर्वन् कौतुकमावरन् ॥ कौतुकं शंक्युजनं ॥ कीदृश्याः पद्मायाः पीतांबरस्यांशुकं परिधाय सम्म
शयनात् बहिः प्रातः प्रयान्त्याः पीतांबरः श्रीकृष्णः तस्यांशुकं समयानि यायन् तस्मात् हरिः वासरात् दन्यत्र गच्छन्त्याः कया निजांशुकधिया स्ववसनभ्रान्त्या इत्यर्थः
कस्मिन् सति ॥ केलिविधौ त्यक्ते सति संभोगे निर्वृत्तेऽपि ॥ ॥ २ ॥

केलिभवं नान्तरं द्विः २

क्रूरशादीनां ।
१ पुंकारी करणं प्रादिनातद
१ अनुकूल चक्र करणं २ ॥॥

१० ते ०
२४

॥ धनं ३

वा० ग० ५

१९ ः
२४

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कोदंडं उन्मितिः ॥ कोदंडं चेंडिमानमरोहति ॥ कोदंडं भ्रूयुगरूपं चंडिमा वक्रता विशेषः तमारोहति प्राप्नोति ॥ मधुव्रतः ॥ शोणिमानं कांसति ॥ मधुव्रतो नेत्रभ्रमरः
शोणिमानं रक्ततां तथा प्रसवक्त्रपद्मं वेपमानसुधां वर्षति ॥ अयच स्वर्णाचलः स्तनरूपा वलः स्त्रिधति ॥ तत्र किं निदानं ... इति प्रश्नः से भोगफा
जितं तद्रूपं इत्युक्ति इति ३ क्रोधागारसमुत्थिता इति ॥ गं नरराजदुहितुः स्फीताः कटाक्षसराः मयि पायासुः ॥ नरराजो हिमाचलस्तस्य दुहिता कन्या तस्याः कटाक्ष
यः तेत्र प्राता वलोकनानि मयि सन्त्याग विदधतु ॥ कीदृशाः ॥ कटाक्षसराः ॥ क्रोधागारसमुत्थिताः ॥ क्रोधागारं क्रोधभवनं तेनेत्रं तस्मात् समुत्थिताः पुनः कीदृशाः स

गर्वस्मितहर्षभयक्रोधानोसंकरः किलकिंचितं श्रमाभिलाषगर्वाश्रुस्मितहर्षभयक्रुधां श्रमसंकरस्मरे
रः प्राज्ञैर्विज्ञेयं किलकिंचितं अथ विभावाः नवयौवनोद्दीपनादयोऽनुभावाः कर्णेत्यानि धीरणाद
यो ॥ यथा ॥ कोदंडं मारोहति चेंडिमानं मधुव्रतः कांसति शोणिमानं धत्ते सुधां वर्षति वेपमाने स्वर्णा
चलः स्त्रिधति किं निदाने कोधारं समुत्थिताः समुदयत्समाचास्मतैलार्दिताः श्रीऊर्मिः परिमर्दिताः स्मि
तसुधाधाराभिरुद्वर्त्तिताः स्नाताः स्वेदरसैर्मनोभवकलामालाभिराभूषिताः पायासुर्मयि शैल
राजदुहितुः स्फीताः कटाक्षसराः ... वैमुख्यमतिनिभृतभूयादशनस्पृलमाहात्यितं अथ विभावाः
सपत्नीत्रासलोकत्रासलज्जादयः अनुभावाः मनः प्रेमकथनसकोपनिवेदनादयः ... नं स्वर
स्पकयारसंकथमपि यातुसमुत्कुंठते राधा किंतु विकीर्णरत्नकपदादागतस्मौधाद्धलिः नेत्राणि च पु

उज्ज्वलीकृताः ॥ पुनः कीं ॥ स्वेदरसैः ॥ स्नाताः पुनः कीं मनोभवकलामालाभिराभूषिताः ॥ मनोभवः कामस्तस्य कला चातुर्यविशेषास्तेषां मालाताभि भूषिताः ॥

गा ४

संवर्द्धिता ४

१ श्रादि तत्पुजनत्रासपूरि १ नहः २

(सां कृप्वी १)

मुदयत्स त्रासतैलार्दिताः समुदयन्नमगौषमनतसताव नासमत्तिपशेनार्दि तोः अथ प्रयाणानिर्णिताः पुनः कीदृशीः ॥ पारिमर्दिता नामार्मि संकुचिताः पुनः कीं स्मितसुधा धाराभिः उद्वर्त्तिताः ॥

क्रियाविशेष णं १

८ वचनदिमुखनापांसत्यानपिः २

(थं ८ नासंकेतस्यलनयनपरिम हः २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

।मीषीमितिरोषः१ आवर्तं१ ((परंतु भ्रू गुली निष्ठला३ स्मृदिनाकुवमर्दनपरिगतः१

क्रोधुमिति॥सुतनोःपाणिः रोहुप्रज्वलति॥परंतु भ्रूगुली निस्खला॥भ्रूमो भ्रूविसेपः कुटिलो भवति॥परंतु प्रेतः नेत्रं प्रसन्नं।गादास्नेषे सति अर्द्धमा रो-
नकोराभवति॥मर्दुः कंपः प्रसरति॥परंतु मुखसन्मुखं न प्रयाति॥३॥नस्नेहस्यो तु॥रंधोस्नेहस्यो कथारसं कथमपि श्रोतुं न स्पृह इति॥स्नेहः प्रीतिः तस्य
वधिकथारसंकथावेषमर्थकमपि॥श्रोतुमपि नेच्छति॥किंतु विकीर्णरत्नकरणात्॥वहिरागतः विकीर्णरत्नकपदं पुरस्कृतेति विकीर्णरत्नकपदानहुतातिकेभाषति॥
(अभिलाषो लक्षता१ कथयपयाम्यातथेतितारा॥३ लादूषः२ (मूकसुखेषु दुःखं च वेक

कथा२ दिस्फुरत्कुचतटि स्वेदोद्गमस्तोमसरिद्यावत्ताद्भ्रुकुटिस्खलन्नटि मुहुः क्रूरांतिके भाषति दूरे वसुखवेष्ठ तिवकुंपुकमिसनुनायिका:२
१०.न. कुहामतं अत्र विभावाः रागान्धप्रदर्शनकरजक्षतकुन्तलाधरग्रहणादयः अनुभावाः कंपदंकोपसंकोचके
२६ पदसीत्कारादयः यथा रोहुणाणि प्रज्वलति विरहदंगुलीनि स्खलति भ्रूविसेपो भवति कुटिला नेत्रसं परंतुमुखंप्रियसंमुखंनप्रयाति७
तः प्रसन्नं गादास्नेषे भवति सुतनोरर्द्धमारोनेकोरः कंपोमूर्द्धः प्रसरति मुखं वसन्मुखं न प्रयाति गर्वा
भिमानसंभूतो विकारोः नादरात्मको विप्रोकः तत्र विभावाः यौवनमदधनमदकुलमदप्रियापराधा
द्योनुभावाः अवहित्थद्वेवचनदुःप्रेक्षणादयः यथा कृतांजलिः कांतरदर्फ्रिणातः प्राणेश्वरः पार्श्व भ्रपल२
(सु.दिनापे सखाद्विपरिगतः१ मुपाजगाम सखीमुखे कुंडलरत्नरेखामत्वं पुनः प्रेषितुं मां चकास सकलां गसमीचीनं विन्यासेतल्लि रामः
ल्लिते तत्रैव स्मितादयोत भवंति तत्र विभावाः मनः प्रसादप्रियतमप्रदानुरागधीरत्वादयो नुभावाः २६ स्मृदिनांते भीष्मपरिगतः१

कृतांजलिरिति॥प्राणेश्वरः पार्श्वमुपाजगाम॥कीदृशः कृतांजलिः बद्धांजलिः॥अथ च रमणता पिकासावीमुखे कुंडलरत्नरेखां पुनः पुनः प्रेषितुं आसकास२
कलं कूणितेति॥प्रातादृरीविलस्यकस्यरतिमदिरं भुजति॥कथय यथा स्यात तथा तदा॥कलं कूणितमेखला कलमजुलं कूणितं यस्याः॥एवं मेखला यथा स्यात् तथा॥
एवं चपलत्वात् नेत्रो चलं तन्त्रं अञ्जनं यथा स्यात्तथा॥प्रसन्नमुखमंडलं यथा स्यात्तथा॥ललितानि माल्यानि यत्र एतादृशं वसनं यथा स्यात्तथा॥स्फुरतः येपु
लकाः तैः वपुरमुरं यथा स्यात्तथा॥जल्पितं भाषणं तेन तत्थो भमानं अधरोधं यथा स्यात्तथा॥२
(मूलादरोमं भूपः२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अभिलाषतीति ॥ भवान्याप्रबलवनवसनवातैः केलिदीपो विबुधितः ॥ प्रबलं वततवसनं तस्य वातैः केलौ क्रीडा निमित्तो यो दीपः विभुतः निर्वापितः ॥ कीदृशया भवान्या ॥
फणापतिभयकूटाद्गमुल्कपयंत्या ॥ फणापतिः यथं तस्मात् यते स्य कूटं व्याजं तस्माद्गमुल्कं पयंत्या कंपवत्कृतशरीरया पुनः की उदयदंतः कोपभाजा ॥ उदयत
योतः कोपः तं भजते सा तया ॥ कस्मिन्नति ॥ चंबुचूंके कपोले निलकं निधातुमभिलषति सति ॥ यत्पुंमील्लचंडः ॥ ममतितलकमात्रमिति ॥ अभिलाषापरि पर्तिः ४

स्फुरत्पुलकसुंदनोपत्रक्ति । आदिनाम धुरवृत्तनपरिग्रहः १
याभा २ । आदिनाम श्रीपत्परिग्रहः १ अ आदिपदं द्वित्वं संग्रह रपुरं १ धिः
(कृशोदरी २

यव शीकरणलोकाकुलगणचमत्कारोदयः यथा केलिकणितमेखलचपलचारुनेत्रांचलं श्वसत्स्वसुरवमंगलं
श्रवणसंवलनकुंडलं स्फुरत्पुलकबंधुरं लोपितशोभमानाधरं विहस्य रतिमंदिरं ऋजतिकस्य शातोदरी ॥ प्रि
यसंन्निधावभिलाषापरिपूर्तिर्विरहेतं व्याजलज्जादयो विभावाः अनुभावाः अन्यथाचेष्टितान्यपूर्व
रागादयो यथा व्याजात शुभिलषति कपोले चुंबिचुंबिविधातुं तिलकमुदयदंतःकोपभाजा भवान्या फ
णापतिभयकूटोद्गमुल्कंपयंत्या प्रबलवसनवातैर्विभिन्नः केलिदीपः लज्जातो यथा आनंदभाजो
मुनेर्दनस्य करशोवरोधं न करेण कुर्याः सवीलपतीमितिसंज्ञया न चकोरनेत्रा चुलुकोदकेन युनोस्त्वा
न्यमुदितानां पंचेंद्रियाणां संबंधाभावः मीलप्राप्तिर्वा विप्रलंभः नवमानात्मको विप्रलंभेऽर्थात्रिः मुदि
तपंचेंद्रियसंबंधाभावरूपस्या विशिष्टाभावस्यातेऽपि समत्वात् तदानीं पूर्वोक्तेंद्रियाणां मुदितत्वाभावात्
आनंदभाज इति ॥ हेमणि विसासावरमुनेर्दनस्य करावरोधं करेण न कुर्याः ॥ एवं लपंती सवीचकोरनेत्रा माचुलुकोदकेन जघान रघुनाथ आप्नुयात् एवं भुवेतिदि
तिमभिलाषमपरिपूर्तिः ॥ विप्रलंभं निरूपयति ॥ ४ ॥ १ भावात्मकविप्रलंभेऽपि १ मानादस्यापां १

कौपसलेनानं प्रतिबंधा
दा १

इंद्रियाणां सभी क्षानाप्तिः २ आदृशा स्वरसां दाह २

x आदिना स्पर्शा लपनपरिग्रहः ४

दू ४

x मुनेर्दनस्य ० लानेंद्रियाणां संबंधे
x सतिकर्मेद्रियाणां संबंधाभावे
x पुलं भरवकर्मेंद्रियसंबंध स्तुत
x मुनालिंगनादिकं तथा च तद्भा
x व तद्वि द्रियरं संबंधमात्रे कर्मविपुलं
x भः एवं बंधे द्रियाणामिति संप
x लंपलं सेण परस्नयापं चमंच
x पंचेतिद णां सर्थ इत्येक शेष
x तपा व्याख्येयः २

उदयंश्चाप्तोयोतः कोपस्तं भजते सा ॥
पद्मुनेर्दनस्य ५ स्तवपि ८

मुदितत्वाभावप्रयुक्तपंचेंद्रियसं
बंधाभावस्सत्त्वान्नाव्याप्तिरि
ति भावः २

त १

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥किमर्थं रोचइति सेवे वामभ्रुवः गंतु
॥गे छुतानी बाले नापि कंपेन चंचली
॥कृत यः किं किरणाः मधुर छोनि
॥जेन नवेणु स्मृतिः वीणास्वनस्य साभी
॥णानस्तलं लोके स्मृते वे नमल्लोरसानी
॥मेना काले वष्ठि संभवेन प्रियगमने
॥प्रथ इस्तापायः प्रारंभिः अथवा वेण
॥स्मृतिः प्रियगांत व्यदेशो प्रियसव
॥भवेदिति वीणी स्मरणशापः०
॥श्रवेद प्रोष्य सातिकानापि कांत
॥ऋदिनो छेग चिंतागहः २॥
॥भर्त्रिति कार्यप्रसंगादिति भावः३
॥निःसरपतितं २॰ तं॰
॥सरवी सरवीं प्र
॥निवद्‌ति ४
॥स्वछंद स्वछंदं
(अनिर्वचनीयः२

स्त्रीसरवीं प्रतिवद्‌ति२

प्रस्थानाय तिं॥ एवं धैर्येण स्खलितं॥ तथा मदेन गलितं॥ तथा नेत्रांभसा निःसृतं॥ शिवशिवइति खेदे॥ प्रियामुना जीवेनापि कंपादोर्लितं कैकिणी कल्नरवव्याजेन वैन्य
स्मृतिः॥ स्मरणेभिः केदोदरे — तायाः किं किणणस्ता सा कलरवस्तस्य व्याजेनेन॥ मधुनार्यवेन्मना रिव प्रारंभि॥ कीदृशेन जीवेन प्रियया र ना॥ यान्तु मिसति प्रियामति
प्रियामतीति प्रियामनुतन॥२॥ वीणामकस्मिति॥ मरसिजदशामरनीशायनाभिः कथमपि॥ एके वीणां विधाय स्वरे स्वरं गातु मारब्धं॥ मुरसिजवत दशा पयस्या
तया अत्यवमा विरहस्खीण दीनां गवक्षी मेवमर्संरण॥ मथुवित्तास्य यासि॥ इत्याख्यर्य ५॥ आगारा भिमुखा मिति॥ यतस्मात्तयोः सा चिद्र सेन यतभवततदूषः अगा
स्मरे॥ कीदृशयोः आगाराभिमुखं मुखं वयतोः गृहे मध्ये गतस्य मिति॥ मकेत मुखं नदर्शयतोः॥ एवं कीकृत ग्रीवयोः वक्रीकृते ग्रीवे याभ्यां तातयोः चोलस्यास्त प्रना
नतोः चोलस्यास्तं प्रजानतवती॥ कंचित्तथा जान॥ पुनस्तिष्ठतोः कंचित्तमार्गं विस्मरतोः कंचित्तमक्रासरजेस्थताः प्रदर्शं सं जल्पतोः वदतोः॥ध्रु॥

नन्वयं प्रियमभिसर्तुं गच्छति सा विप्रयुक्ता भवेदिति चेत्तत्र सा विप्रयुक्तेव प्रविरहदर्शन प्रस्तावे प्रमोदेन
विरहधर्मस्याश्रुपातादेरसंभवेऽपि सर्वविप्रलंभः पंचधा देशांतरगमनाद्यथा॥ प्रस्थानाय कृतो
द्यमे प्रियतमे दीर्घकोणेन चुंबने धैर्येण स्खलितं मदेन गलितं नेत्रांभसा निःसृतं जीवेनापि प्रियागु
नाशिव शिव प्रारंभि वाम भ्रुवः कंपान्दोलित किंकिणीकलरवव्याजेन वैन्यस्मृतिः यथा वा तातचरणा
नां वीणामेकैकयमपि स्मरतीत्यर्थ नाभिर्निधायस्वरे स्वरं सुरसिजदशा गातुमारब्धमेव तं चीत्युद्धाति
मपि विरहस्खीणदीनां गवक्षीमेनो मेवं स्यूयातिवरुणमूर्च्छनाविद्धमेतत् गुरुनिदेशापगा मा स्वाम
नतरुगुरुमनसिजः कोष्यष धर्मशास्त्रामास्थो गंधवहस्सितो मलयजो दोषाकरो माधवः श्रुगारेन वपञ्च
वः परमतो विज्ञा गुरोराज्ञयानि यातो सि विचारिता कथममी क्रूरानस्त्यानग्रस्तः शुभिला पाप्यया॥

नो त्वामिति॥ हे नाथ गुरोराज्ञयानिर्गतो सि॥ त्वया अमी क्रूरग्रस्ताः नविचारिताः॥ तां ने बोध॥ चूतांतरु भीस्वत्॥ रोमभाना अयवमा स्वानस्य यः॥ मनसिजः
गुरुः श्रेष्ठः॥ अपच वा वस्यति गुरुः॥ एषः भंगः॥ कोपितमः स्वपाम त्वात्॥ अपच तमः राहुः गंधवहः मरुः मंदवायोरुद्दीपनविभावत्वात् मंदः शनिः मलयजः
चन्दनः सितः शुभ्रजाति शुक्रस्वर्यः॥ अपच सितः शुक्रः॥ अपच माधवः वसंतः दोषाकरः॥ मदनोद्दीपने नोन्माधकः अपच दोषाकरस्वन्दुः एवं नवपञ्च
वः प्रेगारः मंगलः तानवर्णत्वात्॥ परभृतः॥ कोकिलः विनः बुधः॥ विशेषज्ञः गुरोः पित्रादेराज्ञया निर्यातोसि परन्तु एते ग्रस्तास्त्वया न विचारिताः॥ ॥३॥
(एतेः श्लेषः बृहस्पतिस्त्व प्रपुजनह संस्तंतासुरण नहस्पति दुःखजनकत्वात्२ ॥वरूपाः स्वदयानि॥७ विरहोद्धीस्या विरहणी
रत्नमिंत्वा तेराहुस्त्व २ वा पुः मंदगामी शनिस्त्व २

प्रियदिशुपकारी बुद्धर्शन स्मृप्र
स्पाधा प्रसोदः इत्यनीं प्रियंपश्या
मीसा नंदस्तेन १॥

धुरा ४ नो
देशांतर गमनादुरुनिदे
शादभिधादी व्याज सं
पाश्चेति॥ समयादेवा
द्विदेलाइत्यादयोऽप्युन्ने
याः॥२
एषु स्मृतिः ४

(मुख्यो भः स्मर्यस्त्व विरहोद्दीप
कत्वपा तापजनकत्वा)
द्र२) राम॰
रत्नवर्णः
मगलस्त्वं
विशेषज्ञः
भस्त्व २
तदाऽरुष्ठेनातं चीत्युद्धा किमपि
विरहेण स्खीणदीनां गवल्ली
यस्या स्तामेना मेव प्रियामिव
छिन्ना भवती ति भावः॥३॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

((वैप्रदी संस्पितं१ (न्प्रपकं पु तिसलीवद्नं २

= प्राणेशशंदं ने॥ प्राणेशस्य मनः प्रेमरे मप्रसनं प्रभवति॥ यच्चैतत्सचूतप्रसूनं॥ दगपिकमलपज्जीवनं तत्तदेवंधुवजीने॥ एततवैधमाप्यखिलंशाशामञ्जेप्रथितंतस्य शोभ
त्रस्य भंगे॥ एतेषामपि निपतनं स्यात्॥ तस्मात्हे मानिनि त्वं वरिमानं विमुंच॥३॥ अन्यचेति॥ यदि प्रन्य चगंतुमिच्छासि तन्नदूरंग स॥ परं तु प्रियाविरहतापेन॥
शापदग्धस्त्वं भविष्यसि॥ नेदं शापहेतुक विप्रलंभस्य समस्यगुदाहरणं॥ अनिष्टं प्रदर्शयन्मा तथागमनान्निवारणमात्रं कृतं न तु शापहेतुकः विप्रलंभः॥ तस्मा
त्क्वापि प्रकाशोल्लिखितेमेवदूतस्य पयघमुदाहरणं॥ यथा त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायां॥ आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुं॥ अस्रैस्ता
वन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः॥ ॥४॥ ॥०॥
शिलायां धातुरागैः प्रणयकुपितां त्वामालिख्य

श्रुंगाराभिमुखं स्वमुखं रचयतोर्वक्रीकृतग्रीवयोर्द्वैलं चौलमजाननौ: कश्चिद्दण्डाजानुनमिष्टतोभ्यभा
गविस्मयतोः कविरुद्धविरदषिज्ञाशास्तनल्पतः सोविप्रसृतमावयोर्यदभवद्यत्तु दाशाम्रे ई
ष्यातोयथा प्राणेशस्य प्रभवतिमनः प्रेमरसमेपसूनं चेत स्वतं दगपिकमलं जीवनं वंधुजीवे शाशाप्रा
वैप्रथितमखिलं वेधसा तस्य भंगे स्यादेतेषामपि निपतनं वरिमानं विमुंच शापाद्यथा अन्यच्च यदि
निर्गंतुमिच्छानि गच्छ दूरतः प्रियाविरहतापेन शापदग्धो भविष्यसि समयाद्यथा विश्लेषजीवनश्री
रापीशविधुरमानसा तस्या प्रातः प्रियं प्रेक्ष्य चक्रीव चक्रीकृतानना हेत्वाद्यथा गमस्य वचनं जीवने
सति विश्लेषो विश्लेषे सति जीवने द्वयोरप्युभयोर्यूनामहमेव निदर्शनं विकल्पाद्यथा केलीगृहे वा
मणिमंदिरे वा शशाम लंकानगरे हुताशः इतस्ततः प्रस्थितयोर्न यूनोर्वियोगजन्मा विरराम वा

(चक्रवाकीवत्वक्रीकृतं वदनं यया॥३

विरतेषपति॥ विश्लेषे सति जीवनश्रीरापीशविधुतमानसा प्रातः प्रियं प्रेक्ष्य चक्रीव चक्रीकृतानना तस्याः शस्न्वयः॥ जीवनं श्रीरापीशतयापी तथापि रुतं मानसं प
स्याः चक्रीवान्नः सर्पवत् चक्रीकृतग्रीवया तया तस्याद्धति॥४॥ जीविते सतीति॥ जीविते सति वियोगः वियोगे सति जीवितं द्वयोरप्यनयोः पूनामर्थ्ये
अहमेव निदर्शनं॥३॥ केलिगृहेति॥ क्रीडागृहेमणिमंदिरे वा लंकानगरे हुताशः इतस्ततः प्रस्थितः यर्थविकान्मा न्निश् नविरहरामनरामा॥२॥

((जीवनविश्लेषयोः विश्लेषजीवनयोः(पि२))
((लंकानगरे लग्नेऽग्नौ इतः स्ततः पलायितयोरित्यर्थः२

((सख्याः मानिनीं प्रस्तुतिः१

॥गृहमध्येगंतव्यमिति संकेतं मुखेन
॥दर्शयतो॥१
॥अत्र यदि रहतोपरवशापः तथा च
॥मागा इत्याशयः ०वस्तुतस्तु नेदमु
॥दाहरणं शापजनितविप्रलंभ
॥स्य युक्तं एतस्य गमनानिषेधो॥
॥पर्यवसन्नतया विप्रलंभप्रतीते॥
॥किंतु मेघदूतकाव्ये यद्रूपपजान
॥तए तत्त्वविरहस्योदाहरणं॥ य
॥था त्वामालिख्य प्रणयकुपितां
॥धातुरागैः शिलायां मात्मनं ते च
॥रणपतितं यावदिच्छामि कर्तुं अ
॥स्रैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टि
॥रालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न
॥सहते संगमं नौ कृतान्तः१००

वियोगेन जीवनस्य वीडायस्यां
तादृश्यापीडया दुःखितंमान
सं यस्याः४

नगरांतः हनुमद्रूपेन एनलंकान॥
गरे तयोरागमनेन अत्र व॥
परस्परं संबंधाभावादित्यो॥
स्पः१

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रसंगे नहरावानि न्ष्पहास्य रसनि स्स्पृति २ ॥ ७ ॥

हरहृषमेति॥ षडास्य: शिशु: हरहृषमसुखेमवेवंत्नमक्रीडं यथा भवति॥ तथा सुवर्णसवर्णीकोतिपर्णयोजयति॥ सुवर्णवत्सवर्णा तमानवर्णा कांतिर्यस्या
ना हर्षपर्णयोजयति॥ तस्मै इवेनमः॥ अथ च भुजगपतेः शेषस्य हर्या कज्जलं कल्पयति॥ योजयती त्यर्थः॥ मन्या: पार्वती: प्रतिके अंगीया॥ अयमावः॥ नदिंदते
सेवस्तुतिरनादितयालिंगितावत्तते॥ अतएवपुष्पदंतापक्ता उक्ततितोगर्वाधिरूढाय पर्वमेवस्तोत्रं वर्त्तते इतिस्पष्टतान॥ पूर्वश्री। तानुदितापकटीकृता इ
ति प्रसिद्धः षडाननस्तोत्रितामुः सुवर्णसहयाम्रुदुवर्णनेन्मुखेदृतास्त्रिदितवर्णतानायदशतत्स इव तान्वापुनरोपमिलितो बद्ध नदिनो दंतेवर्णावली
तानेकयंस्यादितमनसि भावं धत्वा सहस्त्रवदननयने भुग्रंजनं दधे॥ अंजनस्यापि महिमा यत्पिहितवस्तुज्ञानमपष्टतया जायते॥ एवं शेषेणस्तु तितात्वा महस्व

पनिरूपिता

न्नि: ॥ इति श्री मानुक्तविरचित ... ॥

तार्थः॥ लिखंदि लिखंधः॥ स्वनिष्ठः परनिष्ठश्च नावेपि उत्तममध्यमाधमभेदास्त्रिधेति षड्विधः परनि
ष्ठोपि षड्विधः स्वनिष्ठोपि षड्विधः पुनस्त्वस्मितहसितादिभेदेन इतिद्वादशभेदो हास्य: तथाहि
उत्तमानां स्व ... निष्ठं च स्मितहसिते मध्यमानां स्वनिष्ठं परनिष्ठं च विहसितोपहसिते अध
मानां स्वनिष्ठं परनिष्ठं च अपहसितातिहसिते उत्तमानां ईषद्विकसितकपोलमपवक्त्रदर्शनमपांग
सुष्टुवीक्षितं स्मितं स्वनिष्ठं परनिष्ठं च उत्तमानां विकसितकपोलमुत्फुल्लाननमीषद्धसितदंतं हसितं स्वनिष्ठं परनिष्ठं च मध्यमानां समयोचितमुत्तमस्वनमाकुंचितमुखमाविर्भूतवदनरागं विहसितं स्वनिष्ठं परनिष्ठं च मध्यमानां ... नमुत्फुल्लाननमीषद्धसितदंतं उपहसितं

प्रफुल्लनासापुटं कुटिलदृष्टिवीक्षितं कुंचितग्रीवं स्फुटतरमुपहसितं स्वनिष्ठं परनिष्ठं च

॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

र.गं.
२८
परनिष्ठं ४

तथा च परिपूर्ण हास्यस्या यी भावो हास्यरसत्वेन ली लो सरणे वो ध्यम् १ ॥ ७ ॥

[illegible]

रामः
२८

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

((स्त्रं प्रति दूतवचनं२

रोमांकुरमिति॥ स्त्री पंद्रा कं व्योमगतैरोमांकुरं वी स्य विलोः यतस्तां स्य प्राप॥ ततप्रघापियशोदेतांकुरः व्योमगंतोरोमांकुरइव प्रतिभासत इति॥रस्य॥ कीदृशा रदा ग्रडग्रघुतिडग्राणतिपायिता हीप्रियस्य ५॥

वर्णे स्य शुक्लः देवतं प्रमयः१३ ((स्वस्यान स्थले सर्वत्र विलोकयन् ३

निवेपरनिवेच्चु प्रधमानोऽघदृतंतां शुके पितनेमोलिस्फुटतरस्वनमाणिलघपार्श्वजनमास्वकरतालेषु
परसितसलिवपरनिषच भुगुडनमनिवहला शुस्फुटतरस्वनमाणिलघपार्श्वजनमास्वकरता
लमति हसितसवनिघपरनिषच स्वनिषस्मितयथा लेखनी मितेः तोविलोकयन्कुचकुचनज
गामपथेभूः तोपुनः सुवर्णसौम्रिसस्थितापाणमच्चतमुखः स्मितेदधौ स्वनिषहसितं यथा
रोमांकुर व्योमगतैरग्रमुग्रघुतिस्वीयमुखी स्यविलासा येदासितास्फिमुतप्रयोधरघापिफेनस
वर्णापमानं परनिषेस्मितहसितेयथा हरवृषमुखे सरवल्लमाजाजयति मुखे णसवर्णकान्तिप
लं हरिशमुगुप्तैः शिशुः श्रंस्य कांत्येतकजल्लमतिकेभवान्या विदसिते परानिषयथा
निशायुतेलस्यधियागहीते मर्वीजनेर्लिप्रमुखारविंद गोपप्रभाते स्वल्लदशुनीरमधीरनाद

निशास्विति॥ तरुणेः कोगोपंप्रभाते स्वल्लदशुनीरमधीरनादपथ्यास्यानयानहमुः॥ कीदृशं गोपं निशायुतेलस्यधियागहीते मर्वीजनेर्लिप्रमुखार विंदं शपामवदनं गोपालगोपाजनहमुरिति भावः॥१॥

म३ ((कृष्णं१ सूत्रापि गोपमुक्ष्यतोवीक्ष्य गोरं।जोहास इति परानि

सखीं प्रति सखीवचनं१

वऽास्यः श्वरमुखः शिशुः लोलः मया स्याः मूर्तिके निकटे हरसंबंधिनो वृषभस्य मुखे सुवर्णे नसवर्णसदृशाकांतिः यस्य सचासौ वर्णः प्रति
रूपस्वरूपस्वतं लिखति सरवल्ले रवलासहितं किं माविशेषणं मृषभमुनगापते हृदिनेत्रे कर्ज्जलं कलयति दधाति तेनभुजगेशः स्वगशत्रुसम्मद
पपमतं विभेति यह्य कर्ज्जलेहानेमजलप्रसरात्मा रात्रिदर्शनाभावरवैलाशापः मृत्रमुपर्ण सुवर्ण कांतिवर्ण मिति पाठे मुरसं कांति वर्णो यस्य ससत्ता

॥कविना उत्प्रेक्षते ॥
॥विनादृश्यस्य विष्णोः नेत्रां
॥कुः तोमहर्षः नाकु व्यात्तं जन
॥धुतिं दत्तः स्त्री मंवी स्यपतत्
॥स्ये वभवसनो महर्षं प्रकर
॥दंता नं य हि सुना हसितंत
॥तस्वपयोधौ जन गृहीभर्य
॥परिहरयते किमुरसुतेना

((गावेसुर गर्धं कस्मिन्कस्मिन् स्थले३

५५ ५५ ३:२१४८५४५४२४१२५
४५२५४८५५५२८६६६५४५६
४५४५४२४३४६३४५४५४६८

उत्कटेना दो पस्यां क्रियामतौ

छंदःहसितमित्यर्थः

कृष्णो मुखलेकांति वर्णो स्य तमिति विलहे मयायि ... नाक मू ... वन्नो तथापि ... गोगव हा ... ये स ... यथा वर्णाव पमीदेपि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कस्यचित्कं चिस्मृतिट वर्न१ कस्यचिदुक्तिरियम्१

योनिरोध इति॥ मया योनिरोधमारब्ध इति पर्यपश्नद्बुध: पंडित: शपन्दुष्कृद्धनाद्रेन दुष्कृ ज्ञानामाप्स्यतेन केन चिन्मन्दस्थेन् उपहस्यते॥ रतोत्सवइति चारवधू:॥ द्विजांगनां तारस्वरं यथा स्यात्तथा जहास॥ कीदृशां द्विजांगनां दीर्घतरं हसंतीं यतितापितहामावंती॥ पुनः की॥ रतोत्सवे च्छमयनेसवं कं अवस ङ्कुपरिमोचयंती॥ रसमेन पत्नीयनीतकं दत्नग्रन्थि: क्वायायति॥१॥ छत्रीकुवीणा रामभयाद्२

य: निनो य: अपारध इतिभावेन पर्यपृच्छन्बुध: योनेः निरोधः इत्युक्त्वा उपहस्यते१

जहमुस्त करुण: उपहसितं परनिषुंवया योनिरोधो मयारब्ध इति पर्यपश्नद्बुधः शस्वदुष्कृज्ञानामेन नतः स्थेनोपहस्यते अपहसितं परनिष्ठुयया रतोत्सवे वज्ञभय तत्सवं कणवुसं कृपरिमोचयती द्विजांगनां दीर्घतरं स्वसंतीं तार स्वरं वारवधूर्जहास च्युतिहसितं परनिष्ठुयया चौरः कामैरपोगृह निशिगत: शलकपालकरनवीजं धूर्तं फलम्पतेद्लनेधियानीतामुनमुक्त्वान यावज्ञान प्रवलन स्खलन परिपतन्मुखविवृर्ण विशं न्नैहादध्वनि मुक्तमौलिकुसुमं स्वैरं यथोपहस्यते शोकस्य परिपोषः करुणः अपाये विच्छेदे सति सर्वेन्द्रियक्लमौ वा नचविपलंभेति वा द्विः नश्यात्रायाः सत्याते नेविछेदे सति मवविपलंभः करुण एव शोको दुःखवर्णोक्तापविचितः दैवतो करुणः स च करुणः स्वनिष्ठः परनिष्ठः स्वेति स्वसोपस्वबंधन स्वकं शस्वनिष्ठे विभावैः स्वनिष्ठ: परे च न्नाश एवशा

चौर इति॥ स्वैरं स्वपया चौर: अट्टहासध्वनिमौलिमुक्तकुसुमं यथा स्यात्तथा हसते॥ अट्टहास: महान् ध्वनिर्यया॥ मौले: मुक्तानि कुसुमानि यया॥ कीदृश: चौर:॥ कामरियोगृहनिशिरात्रागत: प्राप्त: सन्॥ फलं तया कपालं वहन्धूर्त फलस्य वीजं तन्तुलमियानीता पुनः भुक्तवान॥ विघूर्णन॥ घूर्णितो यथा वना तथा हसन्नेवं रूपं हस्वा हस्यतेरत्यर्थः॥२॥ दु:खानुकूलो मनोदृत्ति विशेषोवा॥ तस्याः सविषयत्वेनालंवनगोचरत्वोपपत्तेः॥

॥ सुवमेव विभेषिधर्महानेः० मदे ॥ हेतु पर्तस्वप्रत्सहस्य सोपपती ॥ तन्त्र्यं जनपूर्वकं रमणमिति ॥ कृधर्मस्पितिरेत्युपहास: ३

२.न.

२९

इर्गं नांप्रीह: ५

रूपसो: परस्परं मिलनाशा विच्छे देसती तत्पर्य: ३

करुणः ३

कस्यचिदुक्तं स्वकं इत्युक्तिरियम्

॥ परस्परमाश्लेषं कुर्वन्नपदयो ॥ रितिशेष: पत्नावल्लाना कुर्व ॥ नमस्संवरूपुलपन् ४

आशा विच्छेदे ३

रा.म:

२९

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्रुपि कं २ रत्याः कामं प्रति विलापः १ — उदीपना स्मि०

नव नाथेति ॥ हे नाथ तव शरः ॥ अत्र यव शरासनं तव देहे न समं भस्म मात्रं भवतु ॥ भस्म रूपं सर्वं इव्यं इति भस्म मात्र ॥ अहमिति ॥ अहं जीव तास्मि तत स्त्वेन वना स्मीति इतैः किमु च्यतां इ भ त्वनुवनमिति ॥ दिनमपि रविरोचिर्मालापेञ्चतः प्रसृतेरजनिरपि तारकावाष्प विंदुन्धत्ते ॥ रविरोचिते तव ताप ञ्चतः अत्र प्रसृतर कि
कृत्वा मदितकमलदाम सामं राम वि लोका मदितं यत ॥ कमलदाम तत स्नामं म्लानं एता दृशं रामं दृष्ट्वा ॥ तथा च परता पदर्शनादि वदिने ना वा वशोक इति भावः

(किंवक्तो यं २ — भीमसेनस्य वाक्यं ५

पृष्ठं ऊ दुर्वैरो वधिहृत्स्वेवार्थं वा रंप्रज्वलितीयः प्रकोपः स एव प्रलं प्रहृतवह: ६

पप रवंधनपरःक्लेश शादीनां दर्शन श्रवणस्मरणै र्विभावैः परनिष्ठः स्वनिष्ठो यथा नव नाथ शरः शरासनं त
वदेहे न समं भस्म शानं अहमस्मि तत: प्रतीयते नव नास्मीति किमु च्यताम्मितः [illegible] न नु व
न मनु यातं वाष्प वारि ननं मदितकमलदाम सामं मोलोक्य रामं दिनमपि रविरोचिर्मालाप मतः प्रसृ
तेरजनिरपि च धत्ते तारकावाष्पविंदुन्न [illegible] सर्वेंडियारणामेकं तं वा व र्णोस्यर
तः देव तेरुड: [illegible] चेशंसु: किं न वक्रं भुजगेंद्रपतिरसौ वर्तंते किं न पाशः कुंता: किं द तिदंता न च गि
रिरशनिः किं वशस्त्वं किमन्य: भीमोहं दुष्टदुर्योधन निधन समुद्दंड बाहुप्रकांड प्रत्यादृत प्रकोप प्रज्व
लदहन वह नास्मि कस्यापि वश्य: [illegible] कौङोनु गनुरंगरा पपदल्ली रववीकुन्नो बीधरस्थ्री लस्फूर्जित
धूल्लि धोरणीतम स्तोमा वलीदं जगत वहस्यके करीइष्टदच्चरणाभ्या भुग्न भोगीश्वर ग्रंथ दग्रफणाग्र

भीमोहं कस्यापि २ वश्यः न अस्मि ॥ कीदृशः ॥ दुष्टदुर्योधने त्यादि ॥ दुष्टः ताम सः अविचार्य कारी यो दुर्जोनेः धनः त पा निर्धनं मरणं तत्र समुद्दंड बाहुप्रकांडेन प्र
त्याहृति र्येन एतादृशो यो कोपः स एव प्रज्वलन दहनो वह्नि यस्य ॥ सूर्यः किं न वक्रं भुजगपति: अयं पाशः किं न वर्त्तंते ॥ दिग्दंति दंताः ॥ यस्मा कुंताः यस्य अस्य निःग
िरः कठोरत्व मा मा स्यात ॥ इतः अन्यैः अस्कै: किं० कौङ्गोनु गेति ॥ व पजगत ॥ वहस्यकेकरी इष्टदच्चरणाभ्या भुग्न भोगीश्वर ग्रंथ दग्रफणा ग्रंथ रत्ननु विभिर्विधीत यामि
त्यन्वयः ॥ वहा सकीयस्त वहस्यके: परदुःखनिवारणे भारूपो मनोदृष्टि ॥ एतादृशा ये रिपवः ते षां करीशः ॥ हस्ति वधे यो तस्य दृदसम हस्तस्य च रणाभ्याम्
भ्या भुग्नो यो भोगीश्वरस्तस्य स्याग्राः उग्राः श्रेष्ठाः याः फणाः तासा मयानि रत्नानि ते षां अनु वपः ॥ ताभिः धीत यामि ॥ प्रकाशयामि जगत ॥ कौङोत्यादि कौङोपे उग

(कस्यापि नवीरस्य वाक्यम् ३

॥ हस्ती ना दंताः कुंताः शस्त्रयोः ४
॥ ननु पितुराके यः ५
॥ कौङो वंते नेयेङ्ग तुरंग सेना ×
॥ दारा पाः सुरस्य प्र ××× विशेषाः ×
॥ ××× ×××
॥ पदिन पंक्ति पस्तात्प्रत्कृति ×
॥ घ धूल्लि पतालाः ×
॥ तम भवंतमलस्य नि व
×× यास्य २

×॥ रम् ॥ पुतिरिक्रैः ॥
×॥ रास्मै ॥ किं २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सीतां प्रति त्रि-नटाया उक्तिः१ ११ लक्ष्मणेन४

संग्रामागमेनेति॥ श्रीरामेण बाणासनेन स्फूर्जत्कपोलस्थिग्रामोऽरस्ने हरसालस्येयथाख्यातया॥ इषवः निदधिरे॥ बाणाः उत्सृष्टा घनेनेति बाणासनं तस्मिन्॥ स्फूर्जंतौ यौ कपोलौ तयोः श्रीः शोभा तया सोऽस्य हरसालस्य यथा॥ भवेतितत्था निदधिरे स्थापिता॥ कस्मिन्सति॥ रक्षमुखेन संग्रामागमेनागते सति॥ संग्रामस्यागमो भूमिः॥ तां प्रत्यागते इत्यर्थः॥ सुप्रवारत्वं भुवो बोधयितुं घनगणमिसुक्तं॥ तत्र सा सिधिणा लक्ष्मणेन विस्मितं विस्मयं प्राप्त इत्यर्थः॥ सुग्रीवेण अधिकोपितं कंपः॥ प्राप्त इत्यर्थः॥ हनुमता स्थाने लोके नातरंयत्था भवतितत्था॥ आलोकितेन संभ्रम इष्वि उक्ता भवतीति भावः॥ ॥४॥ सुभिनिवेश कारस्यगर्व वि भावाः२

रत्वतविभिर्विधोतयामोवधे॥ परिन्यस्तं अस्मात्कस्तुं न्दियप्रहर्षोवावीरः वर्णोस्यगौरः दैवतशक्रःस च

त्रिधा युद्धवीरदानवीरदयावीरभेदाच्चेति इयांस्तु विशेषः स चोत्साहः तत्र युद्धवीरे धनापर्धवस्तयादिप्र

भवः दानवीरे दानसामर्थ्यादिप्रभवः दयावीरे चाद्भुतादिप्रभवः अत एव पुष्प जन्मनि ना तिव्याप्तिः॥

युद्धवीरो यथा॥ संग्रामागमेनागते रणमुखे सौमित्रिणा विस्मिते सुग्रीवेण विवर्तिते हनुमता चालो

लेमालोकिते श्रीरामेणपरं तूणीनपुलकस्फूर्जत्कपोलस्थियाँ साऽनेदरसालसानिदधिरे वाणा

सनेइषवः॥ दानवीरो यथा॥ त्र्यभ्यागतेति मंदिरे द्विजकुले खयं धैर्यं खंडितं बुद्धि स्नात्रांविलवणायदुग्ध

जलधिं दुग्धाय वै दास्यति इतोरेविरहो भवेदिति भियादीनेवदेस्यापगाय स्यांनिनजहाति विप्रव

पुषे रामाय तस्मिन्नपः॥ दयावीरो यथा॥ दयावीजं रैरैनैच्चेमंकं रस्तत्र भास्करः ततः समुत्स्य तावेतौ

१ परशुरामाय१ द्विजरूपाय१ १ उः स्नेनापि हू ती जमदग्न्यः२ १ इति भयादिव२

अभ्यागसंतीति॥ तस्मैविप्रविपुषे रामायनम तस्मैकस्मैदियापगापगायस्यां धुनजहाति॥ दियापगाओं गायस्ययदपसुमंन त्यजती सर्वथाकस्मादिवदुर्वी

शो विरहो भवेदिति भयादिव॥ संभावनायाहेतुमाह॥ मंदिरे द्विजकुलेविचंद्रे देशे प्रभ्यागमेति॥ मतिभया खंआवत्वं अंबुधिंशकारागोनिधिं वैइत्पति

लवणायक्षारायचंदास्यति॥ १अंकुनत्वेनप्रतीयमान१ रवेरदिकुला दितस्पर्शः१

दयैववीजयत्र१ विह्लौः१ दक्षिरालने त्र१

र.ते.
३०
४संभ्रमइष्विरुक्ता भवती
४तिभावः४
४विपुलहर्षजनितनोमो
४द्गमेनस्फूर्जत्कपोल
४श्रियायः दीनानंदनसंतो
४जगंभीराः४

विशेषः२ यादि पदात्पूर्वोक्त४

दिव्याखतं तास्थितं स्मृतः परं४
कोवाकुधं न यःप्राप्त वइरसा४
कारः विचारः४
स्थापिताः४

रामः
३०

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सखीं प्रति सखीय वचनं ३

सखी सखीं प्रत्याह।। शिशुवपुरैश्वर्यमसि प्रसर्पति स्त्रीयं गृहं गच्छति।। किं कृत्वा ज्वरं प्रकाश्य।। की। रोमांचं रचयन् हशी मुकुलयन् मंजीरं व्रजन् प्रसंगं मुग्ध्वादि उत्कंपयन्।। सीत गोपीसीर द्वहीति।। शिशुवपुरैश्वर्यमसि प्रसर्पति स्त्रीयं गृहं गच्छति।। किं कृत्वा ज्वरं प्रकाश्य।। कथितमिति भयेन।। ।। गोपीसीरद्धरी विलुठनविधिव्यापारवान् विदः।। गोपी कुर्वन्।। सीत्कारं कुर्वन्।। कथा।। पिञ्जोलाः न कथा नरयशोदा माता नकर्त्तव्यमिति भयेन।। कर्णेगोपद्धीविदितः तातयोः।। ।।२।। गंगायाः इति।। नानस्तुषारद्युतिः बाल चंद्रः नासीरवधाः तामा विलुठनविधिस्तदनुकूलो व्यापारः सहायसमादन ------ नौभवति।। जटाजूटे परिभ्रामति।। प्रस्ति कुमसनेने त्र्योनो पतित दोः ग्रासप्रउद्दीस्य किंन कुरुते।। ग्रपि तु यावत् यत् कालो कुरुते।। तदाह. गागीरथ्याजलेनि मज्जति म. नौभव न्ति।। जटाजूटे परिभ्रामति।। ।।४।। ।। (यशोदानंदपोः २

(बालवपुः हरिः ३ समीपे सवन्ति श्रणानः फणास्तासाभोग कुचित ग तालीयत नीलाभवंति कुञ्जीरूप।। ।।४।। ।।

नवनीतोपरि पोषः सर्वोद्धि विसो भोगाभयानकः वर्णः श्यामः। देवंतयमः सवस्त्र पल्लवोरामलस्यमेणा।। नवनीतोपरि पोषः सर्वोद्धि .... गोपीसीरद्रुही विलुठनविधिव्यापारवान् विदः। पिञ्जोला निष्ठः परनिष्ठः।। शुकरंधान्वनिष्ठ.......।। गोपीसीर द्रुही विलुठन विधिव्यापार वाञ्जोविदः। पिञ्जोला (अंगुल्यादिसर्वांगं ३ ध्यांते प्रसरति सनि २ उनशकया शिशुवपुर्दैवः प्रकाश्य ज्वरं रोमांचरचयन् हशो मुकुलयन् मंजीरंगमुत्कंपयन्सीत्कुर्वन्नतमां उनशकया शिशुवपुर्दैवः प्रकाश्य ज्वरं रोमांच रचयन् हशो मुकुलयन् मंजीरंगमुत्कंपयन्सीत्कुर्वन्नतमा सिप्रसर्पतिगृहं सायं समागच्छति।। .... ।। गंगायाः सलिलेन निमज्जति जटाजूटे परिभ्राम्य सिप्रसर्पति गृहं सायं समागच्छति।। ......।। गंगायाः सलिलेन निमज्जति जटाजूटे परिभ्राम्य ति भूरिय त्यसि हुताशनेन फणिफणाभोगे कचिल्लीयते कुब्जीभूयहरस्य कर्णसुखिरं निर्गत्य मुक्तोदते (अवस्थादि सर्वः ति भूरिय त्यसि हुताशनेन फणिफणाभोगे कचिल्लीयते कुब्जीभूय हरस्य कर्णसुखिरं निर्गत्य मुक्तो दते राहोरास्यमुदीक्ष्य किं न कुरुते बालस्तुषारद्युतिः विकृतो नना सत्वर निष्ठायया कुर्वाणे दशभि राहोरास्यमुदीक्ष्य किं न कुरुते बालस्तुषारद्युतिः विकृतो नना सत्वर निष्ठायया कुर्वाणे दशभि मुखैर्दशमुखेनादमुरः कोपितं दिग्नागे त्वकितेर वैरथि हयेस्लुठमाधाविनम् सुग्रीवस्तुसमुच्छ मुखैर्दशमुखेनादमुरः कोपितं दिग्नागे स्वकितेर वैरथि हये स्लुठमाधाविनम् सुग्रीवस्तु समुच्छ लज्जलनिधिव्यालोलवीचिभ्रमिभ्रस्यत्सेतु विशंकया हनुमतो वक्रे दृशोसंदधे जुगुप्सायाः परिण लज्जलनिधिव्यालोलवीचि भ्रमिभ्रस्यत्सेतु विशंकया हनुमतो वक्रे दृशोसंदधे जुगुप्सायाः परिण

कुर्वाणेति।। दशभिर्मुखैर्दशमुखेनादकुर्वाणे मुतिमुरः।। कोपितं दिग्नागे स्वकितेर वैरहेहरथि उत्थसमाधाविति।। उइति भनः। सुग्रीवः हनुमतः दृशोसंदधे कुर्वाणेति।। दशभिर्मुखैर्दशमुखेनादकुर्वाणे मुतिमुरः।। कोपितं दिग्नागे स्वकितेर वैरहेहरथि उत्थसमाधाविति।। समुत्सेलरास्वयाः न कया। समुच्छलज्जलनिधिव्यालोलवीचि भ्रमिभ्रस्यत्सेतुविशंकया।। जलनिधेर्यालोलाः वीचयः जलनिधिव्यालोलवीचयः।। समुच्छलत्स्वयाः न लनिधिर्यालोलवीचयस्तासां भ्रमिः तया भ्रश्यन्नयः सेतुः तस्य विशंकातया।। ।।२।।

(विस्मितं २ (श्रवणादि सर्वः ३ (जुगुप्सापत्र क्रिपायां २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कालीकुण्डलिनीति॥ भार्गवः उड्डस्य द्विविधस्य हृदि स्थितः शिवनीत्वात सिद्धिस्तु द्युमतीति। धृ यमस्वलतीति॥ व ग्राम्यकामस्य वदन्यदाः एतादृशा ये विस्ताः ते षा त्वधिगणि ते ग्रं
मेरोः शिवनीतस्माः स्वातः प्रवाहः तस्मिन् रतस्ततो विहरति॥ अथवा सकुलतिभ्रमणाति॥ क्लीं॥ स्वातमसि कालीकुण्डलिनी स्यादि॥ काली योगिनी विशेषः कुण्डलिनी योगिनी
विशेषः॥ ताभ्याम् अन्योन्यं स्थूय स्थातिः तया न्यवतः चचला वीचया पञ्चवनतः विलायषा श्या का पायर्वज्ञाव्विवाकल्पादेवतिभावः उक्तः श्रीवल्लवितीनिपातनम्
सि। वलं स्याच्चिल्पलाः सानि पाततने पतनं ततस्य पितपुक्तः॥ ॥३॥ विह्नौ सोर

८८ प्रकारं ५

घोरा वा सर्वेन्द्रियसंक्षोभकारी भत्स्यः वर्णे प्यनीलः देवतं मन्त्रः कीलः स्वचस्त्रनिष्ठः परनिष्ठस्य ॥ इति निष्ठेयः
कौली कुण्डलिनी कुलनक्षत्रसिद्धः प्राप्यद्युत्स्फुलिन्नवही विवलन्ती तत्त्वसिवनखिल्लीनिपातस्यागि व
इस्यद्विविपक्षपक्षधिरस्यास्तस्त्वनीस्वातसिद्धम्पद्युमति स्ववलं तत्त्वयरणक्रोधाकुलाभार्गवः॥ पर
निष्ठेयस्य॥ ठं चं कुं श्रीं उं कालें विरेचयन्तेनु तां चामर वाजिपुच्छैर्मालाः॥ श्रुः प्रबंधु स्नजनगजजघनै
र्मण्डयंयो नयस्त शुद्धे नीराजनाया कौलयविधिमिति पेतह ठागनानामालापः कुण्डलिन्यालनय
परिणयारम्भजन्मावबन्द्य॥ विनिष्ठेयस्या सम्यक्सम स्थिरद्युतः वर्णेप्यपीतः देवतं ब्रह्मा सचस्वनिष्ठः
परनिष्ठस्य॥ विनिष्ठेयस्या॥ लीलानिवदणयाधिहेलाहतदशाननं सरामः सीतयाश्लिष्टमात्मा
नवकमन्यते॥ पेरनिष्ठेयस्या॥ यं क्रां जीं णं ईं कुलनवठद्धमतीवको वुढिविंदुवक्षाणगेलरस्कपोतक
भवमिति॥ एतवृन्दगानानां इति आलापः॥ कुण्डलिन्या तनयपरिणयारम्भजन्मावबन्धव। एतानाह्रगानानामालापो भाषणं कुण्डलिनीकाचनपेताधिष्ठ
नीतस्याः तनयः उत्तः तस्य परिणयः विवाहः तस्य आरम्भः तत्र जन्म यस्य तथा॥ इति स्तिविकि॥ कुलीके णीः सर्वविरचय॥ हस्तिकर्णानां विस्मृतत्वात स्वत्रैः कु
र्मयपिति॥ वाजिपुच्छैः स्वामरतनुतो॥ प्रवरैः मुण्डमालातेजैः॥ गजजघनैः मण्डयं यो जयस्य॥ श्रुतेः नीराजनायाः विधिकलयश्च यतस्य॥ ॥४॥ ॥लीलेति॥
सरामः सीतया श्लिष्टमात्मानं लीलानिवदणयाधिलीलयानिवदः॥ पाथायेनतत॥ पुनः की॥ हेलाहतदशाननं॥ हेलया विलाससक्रियया हतो विनाशि
कतं मिति सेपमूर ॥ २॥ १२ पृथ्वी २ ॥ विंदुवद्दिसना यसस्सखसद्गाना श्रास्वर्यमभियज्य तेर

हृ सीहं ४
३२
८ अनायाशेनर
निपतनं २
राम:
वढवु २ कपोतरव २
ज्ञै १
परस्परं वा जरायणं वचनं २
परमम् राम ना सम्यक् सिद्धो तपस्य दीर्घ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

हनुमन्नाटक मूल भरतं प्रति २ पत्र ५ ... ५ ...   ८रवि: ४ ८६ता१

यः क्वाइति ॥ रघुनंदनस्य चरितस्य ... कोनेनरामा ज्ञितः अपि तु मर्वीषिरवं कार्यं जीर्णा दुकूलवत ॥ तमुमतीत्यत्रा ॥ मुदुधिः विद्दवतव दृः विंदुवदित्यने ॥ गिरिः ...
पः मानाप्रयासाः स्वितः ॥ तस्मात् रावणः ॥ ... रत्नक पतनके इवव्यापादितः ॥ तयाकापि सुवर्णमयी ... कावि भीषणाय हस्ते समुद्रे ऽर्पिता ॥
तस्माद् ... ॥२॥ ॥ भूगादिति ॥ भगवान कोन्नावतारो हरिः एषः ... सतां स्थिता यया भुवः तारा हारति ॥ हारो भवती तिहारति
तारेति ... एकवचनं यथा वारि ... त्वं कोनवति ॥ ... गागामाल्यति माला भवति ॥ सयापतिः ॥ क्रीडदर्पणति ॥ क्रीडा मुकुरो भवति ॥ ... भानुः
ताटंकति ॥ ताटंकरूपो भवति ॥ ॥२॥ ... विस्तरतस्त्वदि त्यर्थः ॥ शारदःसुधाकरः ... मन्मथ बंधने ... ॥
कीदृशः ॥ शिथिलबंधनं ॥ शैथिलः बंधनं दृढीकरणं ... मनसि ... ॥ पोषः ॥०॥०॥०॥०॥०॥

इवव्यापादिता रावणः लंकाकापि विभीषणाय समुद्रे ऽपिता च्युते रघुनंदनस्य चरितं को वा न
रो भावति भुक्ति मुक्ति विरोधाभासः तया दुतास्त्व ... नृणां दैवस तां हि
तायभगवान्को नाव तारो हरिः ... शान्ते स्थिता या भुवः तारा हारति वारि दं
स्ति लकति स्ववारि ... मालति क्रीडा दर्पणति ... ताटंकति [illegible]
... चंद्रः ... रत्नाकरति ... [illegible] ... ॥
... करैः परिचिता ... क्रीडाकृते नीरधौ मैनाकं स
मुद्रो ... शालूक ... [illegible]
... निश्वास ... वीरा ... कुलधरं ... मतः सो ... स्वं ... ॥ २ ॥

दिव्य हरेरिति ॥ दिवुहरेमुखकुहरे ... ॥ आकाशपर्ण तुल्य दृश्यते ॥ चंद्रः ... ॥ चंद्रस्य सुधा ... ॥ ... सुधा इति नाम ... ॥
... ॥ तत्र ... कणिरिः ... भवति ॥ रवरोमुः ... ॥ रत्नदिरमारति ॥ रत्नदिरमारो भवति ॥ ॥४॥ कीनारिवाहा ॥ ... मनसि ...
ये कपटनरहरेः ॥ ... स्फाराः वहला ॥ ... निश्वास ... वेतःव्याधजाः ... कुलपर्वतशिखरे ... ॥ अतः क्रीधाग्निति ॥ वीरिवार
दिग्गजाः ... वीक्षिता ... विलोकिताः ॥ ... शार्दूला ... वीक्षिता ॥ किराताः ... विलोकिताः ॥
... भूमिः ... वीक्षिताः ... मैनाकं समुद्री स्पर्शालूक ... ॥ २ ॥

(मारितः १
॥वरिर्षिक सा पं संबंधी विविधा
॥रूपादि ... अन्यथा स्वेत
॥पाम ... स्ति लक ...
॥गलयंज ... काव्यस्यसं...
॥सत्वा पत्ते: ४

(तिलकमि
वाचरति
मालमिवाचरति ४

(भोगवल्लीदलमिवाचरति
(सूर्कमिवाचरति ४

(कमलकंदस्पांकपुष: २

(रामस्य २ सर्वे विसोमां ... १
कापमूपा तजायतां २
हारमिवाचरति ३
कारणभूसये भवतीर्थः ४
=कवेत शीर्ष वचनं
रसपदं ... नेकत्वेन ...
सकी ... ग्रथवाली
... तिरिसर्थः २
मनसिकोभागिनाजासतः क
परान सिहस्स ... निरवा
सवातास्ते ... ता: २

(मिवं प्रविमिव ... २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भक्तस्य भावं तं प्रस्तुकिः। असौ कोपि मुनिर्यत्वनीपो तवस्वासौ मुकुन्दस्त्वस स्व म्यानन्दजः। कुः कंससंपदः निंदकः। यः कुंडलीसंकुंडलितं नपूरं नयतिस्य स्वे दूरीभूतत्वात् एते
हरेवत्स्य दंतत्वात् स्वरव्या पारलीला रमः कः पुनातु॥ इतस्त शिवरं प्रातस्त्वस्य व्यापारः प्रेरणा॥ तत्सवधीयोलीलारमः॥ तिकरहरतानी रागः प्रयाः॥ अपानोरा इति॥ श्रीकृ-
इति गमिद॥ निकरं सम्मदहरता॥ किंकर्तुं॥ कपालेस्य लीसेकु॥ कीदृशानि मुचः॥ नीवुः करैः परविता मस्यष्टा॥ कीदृशस्य॥ हरेर्वयस्य॥ पंकपतितं॥ निंकपलि॥
कोप्यसाविति॥ हे मुकुंद श्रीकृष्णस्य सो हृदः नंदकः कंसमंपदः निंदको भवति॥ अथ च त्वं कुंडली कालियकुलोद्भूरतानयसि॥ तन्निवेदय॥ लोके कुंडलं वंता
त्वयीति त्वमपि कुंडलिनं सर्पं कालियं दूरतो नयसि इति ध्वन्यर्थः॥ ॥४॥ ॥

((कदरी भारः३ ((चंद्रत्वेन मुखस्याध्यवसानं२

॥ननु भात्रचि त्रोक्तिः किंतु॥ ॥नीति रतस्ग्राह लीलालिक

नागे नागवृथा वनहरिणकुलैः शकुन्ताकुलानां नो ह्यायाञ्चोत्यालिरानैः सिंतिवपनधिया वीक्षितौ स्वर्वधू-
भिः ... गिरिरिव मतिमौक्लिकौवलिमल्लिरुवस्थावरेशस्तुहिनदीधितिव्यञ्जनमारुतं वो ह-
ति धन्वः स्वापितिमान्मयोसिथिलवधमेधंतं मौन मौमनसिजायते किमपि कौतुकं तत्त्वते लोललिकुम-
रिवलेविन्नोक्लिरेव ... कोप्यसौ नवमुकुन्दनन्दको निन्दको भवति कंससंपदः कुण्डलीतं
मसि कालियकुलोद्भवतो नयसित न्निवेदय नाथे च सर्वरसा आनन्दरूपाः अद्भुताख्या परनिष्ठाः एवेति
इहविनिर्दविस्व निहन्तोयथा सा तरसः इहन्नीत यामायारसं इतिश्रुतिभावि एकत्व रसो रसविरपरइने
तिवन्नुमशको नवसरतिरेव सैकस्योऽनुव्यभिचारी नरागारस्यतेषु रिणावीभत्सस्यते च सत्वात् शृंगार
वन वीभत्सस्यापि नरास्यस्य तैरुरिणः करुणस्यापि तवैसत्वादतः एवनकरुणस्यापि नरोद्रस्यातेरि

(मोपारससत्यो देवी)

रूपत्वा इति भावाः॥ तथा मणिमय भवनं वेधुरं सुंदरं॥ कीदृशं स्व॥ वंधुरं॥ वंधुरं सुंदरमिति प्राप्तेति वंधुरमः॥ अथ वा वंधूनां सुहृदां रंगः॥ यस्मात् तं प्रीतिविशेषः
यस्मानुकूलो सुहृदोऽनुकूला भवंतीति भावः॥४॥ ॥ शांतरूपके वस्त्र काव्य एवेति॥ तेच परस्पर निष्ठाः सामान्तिकालं वनानिष्ठाः॥ आनंदरूपा एवेति॥ माया
रसस्वतं त्रस्यापयितुं प्रतिवादि पुरस्कृत्य भूमिमारचयति॥५॥ (मापारसे२

((तारवैरिणः२

((नचवाच्यमि सर्पः२ कस्यास्त्विति व्यभि-चाभावः२ इतरेवमाषारे सप्त्वं त्व स्वस्यादिसर्पः२

×कविर्विपरीतस्वरतवर्णन
×पूर्वकं कंदर्पपुरस्मति२
×पर्वत्वतेनकुरस्य स्या
×वसानं२ ×तत्पुरा
×रकांकिविय भस्मनिर्द चनी
×४कौतुकं तत्त्वते तम
×नमिनाय ते कामद
×५नमास्तु ३२ पुणा
×स्तुमनांगा तत्सामर्थ
×६दिक दर्पः सांगास्
×नकुर्यादिति पुरातिरित्या
×रस्यः३
(मधारसः२

रिविरेः अप्रतीतिः४
नृत्यवत् सा निरूपणीया नांप्र×
मिति विमर्षापि मानं निरूप्यते वि×
श्व निगरणपूर्वक विमर्षमा×
त्रोक्तिः सर्पः यथाश्रुतेराक×
स्यापि लीला लालिकत्वेन तदुत्तर×
मिति च नोक्तिः वापतेः कृचिदप्य×
राकस्या लीलालिकलात्व
नमुना चि त्रोक्तिः किंतुली
साध्य सा निरूपणीया
विरोध निर्दिधा५
नत्रसत्वादेवर
रामः
(रस्या३२
वैरिणः३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥ तदेव हि वीरवैरिणः त
त्रमापारसेभ्रः तस्वत
॥ नेसत्वादेयतद्विरोधिस
॥त्वात् तत्मा पुरस विरोधि
॥संत्वात् तेऽसादयः तत्र
॥मपारःनसे २ ॥

१ तत्रसत्वादेवी २

वारीत्वारीति॥ हेत्वोके शतंलोकेध्यातः॥ सन् कस्य भवने सर्वदातानयामि॥ सर्वप्रदत्तमेवातिशयितवस्तु मन्तर्यां प्रतिपादयति॥ कांताकापि कात्ता वएरम प्रगीतो
त॥ कीदृशी वापिका॥ चेटीत्वादी दृग् भो रुहरमसकरी॥ चेटी चासौ लाटी च तस्याः दृग्भो रुहतयोः रभसः॥ हर्षः तं करोतीति तथा॥ तस्य हर्षस्य करीति वा॥
प्रथतल्पं वंशनुकल्पं चेऽसदृशमित्यर्थः॥ ततरहः कामिनी कामिनीति प्रकरयति॥ कामिन्याः कामस्य नीतिः तां रूपं कामानुरूपं॥ सौंदर्यस्योद्दीपनविभाव

॥ राजन् प्रतिभसोक्तिः नापकं प्रतिहृत्सु क्विपु

रोऽद्भुतस्यापि तेजस्त्वात् अतएवनोऽद्भुतस्य न वीरस्य तेऽत्र रिरंसाभयानकस्यतेवैमत्त्वात अतएव न भयानकस्यापिन
शांतस्य तद्विरोधित्वात् नच सामान्यएव रसस्तद्विशेषा इतरे च भवंति तर्हि शांतिरसस्य रसाभावत्वापत्तेः॥
विद्युत इव रतिहासशोकक्रोधोत्साहभयजुगुप्साविस्मयास्तेऽत्रोत्पद्यंते विलीयते च तेन ते व्यभिचारिभा
वा इति लक्षणं च प्रबुद्धमिथ्याज्ञानवासना मायारसः मिथ्याज्ञानमस्य स्थायिभावः विभावाः सांसारि
कभोगा अनुभावाः पुत्रकलत्र विजयसाम्राज्यादयः [illegible] वीरीत्वादी दृग्भोरुहरमसक
रीवापिका कापिकांतातल्पं च ऽनुकल्पं प्रकटयति रहः कामिनी कामनीति रूपं कामानुरूपं भवनमय
भवनेवंधुरं लोकेत्वोकयोकस्य तन्मयीयं वनेसर्वं संसर्वदाता नाथमितिच्यत्वोनिर्वेदः स्थायिभावः
शांतोऽपि नवमोरसः निर्वेदस्य च स्थायिभावः शांतः दोषप्रशमौवा दोषाः कामक्रोधलोभादयः अत्रविषयदो

एतत्सर्वं कर्तुं भ तेकाभिनीनां कामनीतिं भित्रः मिलित्वा द्युतस्य १ शांतरसस्य २
प्रकटयति ३

वंधुरं २ हे राजन् २ तेऽर २ (जगति २

(तोहत्व भेवोन्मवा २

॥ कीर्तिस्त्वं वंधौ पदे रंगः रागो पुरुष
॥ पद्मावंधुरं सुंदर गति प्राप्नोति सः १०

८ कस्य सर्वसुखदाता नास्ति

॥ नाद्ये ति काव्येसर्ग नाये पूर्वस्य नु हूलचेष्टा वत्साव प्रांते सर्वतोपरम्य
॥ माम त्वात् भेदस्तपोः स्फुटस्वस्व सुनस्तुमपारसे सर्वरसानंतभी
॥ स्परसद्भवनेनैवविवेचनीयं प्रबुद्धमिथ्याज्ञानवासनापाः रागारा
॥ वपिसत्वात् परंतु सप्त रसवक्ता रंप्रति रसस्य तु त्वं प्रसापुत्रे

(कृत्रिमकुल्या २
॥ सुंदरं २

कौ १
किंतु २
राजानं प्रति भसोक्तिः नापकं प्रतिहृत्सु क्विपु

लाटी च सा देशापेति
हे मः ४ लाटदेशांग
नानेत्रं वुजरूर्षकरी ४
अंगनानां दृक्कमलं॥
कादिका कीर्तिः
की विहार॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्येयमिति॥ इदं सर्वमपि ध्येयं॥ अविरम्यापि त्वाज्जनसेकुलत्त्वाच्चनिकुंजभवनं वेदं विवक्तत्वात॥ भगवत्सजोपयोगिपुष्पसंभतत्वाच्च॥ धनं पदेयं पुण्यसाधनत्वा
त्.। तीर्थपयः पेयत्रेतःशुद्धिहेतुत्वात॥ हरेः भगवतः॥ ऐश्वर्यवतः पद्माम्भोरुहं गेयं॥ इभं शयने कुशास्तरणे॥ विरायजन्मनेय॥ धर्मे मनः॥ निधेयं॥ अघ च सितासि
ताचासिता च सिता सितं गंगायमुनाइत्यर्थः॥ तस्य सविधे समीपे पुराणे महः॥ ध्येयं॥ प्रयागे भगवदाराधनं॥ कर्त्तव्यमितिभावः॥ १॥. ॥१॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥

७अनादिमहःज्योतिस्वरूपं निर्गुणब्रह्म३ १अंतःशुद्धिहेतुत्वात्२ध्यानविषयीकार्यम्३ १कुशास्तरणायां२ १साज्यं१ १तर्हि सर्वं व्यर्थमित्य न्वयः२

संगाख्यं२
॥ सितासितगंगायमुनाख्ययोः
॥ समाहारः तस्य वेली तीर्थस्य ३
॥ द्यकांतमाह४
॥ त्वात्तं कृतं४
र. त. दैवो
३ ३
ध्यवा३
२

प्रविचाररविरक्त्याख्यो विभावाः अनुभावाः आनंदाश्रुपुलकस्वेदगद्गदवचनादयो यथा सेव्यं सर्वमिदं निकुंजभवनं
वेयं द्रव्यं धनं पेयं तीर्थपयो हरेर्भगवतो गेयं पदाम्भोरुहं नेयं जन्म विरागदर्भशयने धर्मे निधेयं मनः ध्येयं
तच्च सितासितस्य सविधे ध्येयं पुराणं महः वेदस्याध्ययनं कृतं परिचितं शास्त्रं पुराणं श्रुतं सर्वं व्यर्थमिदं यद्
नकमलाकान्तस्य देवस्य कीर्तितं उत्तवान्तमेः स्मीकृतं तविरचितः सेकोभमाग्यमामवं निःफलमाल वाल
वलयेसिंचनवीजेयदि [illegible] स्या
यिभावजादयस्त्रयस्त्रिंशद्भवन्ति हृष्टादीनां क्रूरादिप्रभीतजुगुप्सितविस्मितावेति व्यभिचारिभावजाद
ष्टिर्विंशतिः सा स्मितमलिनाश्रान्तलज्जिताशंकितामुकुलितास्नानाजिह्माकुञ्चिताविततर्कितावमिल
ता विप्लुतालिताकेकराविकोशाविभ्रान्ताविधुताचलामदिरा चेति रसभेदाः स्वधारसमद्वृष्टिः कान्ता
वेदस्याध्ययनमिति॥ अध्ययनं वेदस्य कृतं॥ तथा शास्त्रं परिचितं पुराणं च श्रुतं॥ तदेतत्सर्वं व्यर्थं वेत्॥ यदि कमलाकान्तस्य पदं नु कीर्तितं॥ तत्र दृष्टान्तमाह॥ उत्तवा
तमस्करीकृतमुस्माकृतं॥ अुभमामेकोविरचितः॥ एतत्सर्वं निःफलं यदि आलवाल वलयेवीजनमिति दृष्टान्तः॥ २॥ षट्त्रिंशत्मिलिताः सर्वा नवेतिविविध
स्निग्धा विकासिनी स्निग्धमधुरा चतुरसुदा॥ विभ्रान्ताभिन्नाकुस्मरलाच॥ कटाक्षिणी शान्ता स्निग्धा॥ दृष्टान्तमेषिरणी कीञ्चित॥ स्मितकृञ्चितचचला॥ अत
विंशतितारयाः कुलगव्रीं॥ स्मिताकुञ्चिति महर्षीदीनाच पतितोहि विकुटे षट्षट्तारका॥ मदमेत्तारणी॥ वीष्यस्या कुञ्चितामदिरेत्युते॥ इति सेना॥ कुचास्त्र

ग्र१ १८भर्ष मुकुलिता२

रेवत प्रयाणिविकरल तारका॥ भूकुटीकुटिलाकस्मादृष्टिविद्रिङ्गरावतोगता इति क्रुद्धा॥

म५
दृष्टि त्रिरूपरसं प्रति
अनीता ४स्थायिभाव
हेतु सुगम त्वा
रा म. उपेक्षितं स्को
नासाग्रदृष्टिर्मेदाः ४
३ २विश्लासिया
अर्थे उजाता२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

हे सखि इत्यपि पाठः ॥

मनसिजेति ॥ हे शशिमुखि एतद्रविलं लोचनेन कृतार्थमित्यन्वयः ॥ कीदृशेन लोचनेन वीचिविशेषखेलत्कमलविजयलीलाशालिना ॥ वीचीनां विशेषः संघट्टः ॥ तत्र खेलत् चलयत् ॥ कमलं तस्य विजयः तस्य लीलासौन्दर्यविशेषः ॥ तेन शालिना तेन युक्तेन नयनेन विलोकितं यत्र ॥ मनसिजनृपतिशौ ॥ मदनं वा मदेवा ॥ भुवनं ॥ तथा यौवनं ॥ वयं वा ॥ एतत्सर्वं शोभाविलसितं ... भालोचनेन वक्रतेति भावः ॥ ३ ॥ निस्पन्दनीलोत्पलसायेत्यादिना निस्पन्दे निस्खले ये नीलोत्पले तयोः आयाकान्तिः तत्र निडिये पुण्डरीके म्लाने ये सितासि जेतयोर्मुकुलीतयोः स्पर्द्धीजिगीषातत्र समर्थे ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥

दो ४

साम्याकरुणारौद्रवीरभयानकावीभत्साद्भुतावेति षट्त्रिंशद्दृष्टयः उक्तनीयाः कुणिता विकसिता इव विकोसिता चकिता मुग्धा घूर्णिता अलसा विवर्त्तिता इव विचर्त्तिता आवर्त्तिता नर्त्तिता इव नर्त्तिता पर्यस्ता स्तिमिता चेति दृष्टिभेदा उत्तनीयाः ललिता मनसिजनृपतिर्वा मदनं वा मदेवा शशिमुखि भुवनं वा यौवनं वा वयं वा कलितमपि कृतार्थं वीचिविशेषखेलत्कमलविजयलीलाशालिना लोचनेन मा पर्यस्तालकरोविषः अमजुषः प्रस्विन्नगण्डस्थिषः शमी शीकरशीतलेन शशिनावातेमभाजन्वीति नौगोप्ताम चलाधिराजहरितु निस्पन्दनीलोत्पलछायानिदित पुण्डरीकमिथुन मनोसमसदृशो एवमन्या अप्युदाहरणीयाः अथ रसानामनुभावः शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकवीभत्साद्भुतशान्ताः इति नवरसाः ... उत्सर्गः परे

पर्यस्तेति ॥ अचलाधिराजदुहितुः ईशो जीयात् इत्यन्वयः ॥ कीदृश्याः पर्यस्तानामलकानां रोचिः कान्तिर्यस्यास्तस्या इत्यर्थः ॥ उनः कीदृश्याः अमजुषः श्रमं जुषतीति श्रमजूः ॥ तस्याः उनः कीदृश्याः प्रस्विन्नगण्डस्थिषः ॥ कीदृशेन शशिना ॥ शीकरशीतलेन ॥ शीकरैः रेणुकणैः ॥ शीतलस्तेन ॥ शेखरसीतलेनेति ॥ पाठः तस्य शेखरः चूडः चन्द्रस्तेन सत्त्वादीश्वरस्य ... शीतलमेनयोः कीदृशोऽयम् ॥

गौर्याः दृशौ जीयास्तां उत्कृष्टेन भूयास्तां ॥ कीदृश्यौ निस्पन्दनीलोत्पलयोः छाया कान्तिः ... तत्पुष्पम्लानमतसितानीलजपुण्डरीकयोः जिगीषा तत्र समर्थे ॥ कीदृश्याः पर्यस्तानामलकानां रुचिः कान्तिर्यस्याः किविचन्द्र ... कुर्वन्ति ... शीकरैः रेणुकणैः शीतलेन ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मितुं इ. ति भ्रिववचनं १ सर्गो २ नायकं प्रति सखीवचनं राजानं प्रति कवि वचनं वा ४

मातुरित्यादि ॥ भार्गवेण हस्ते कुठारः न्यस्त इत्यन्वयः ॥ कीदृशः कुठारः महत्त्वात् जगत्स्यार्थ मत्तत्वं समारंभः ॥ तस्मिन् गंभीरं यशो यस्य वीर्यपराक्रमो यस्याः एतादृशाम्

भुजमानाया दोर्दण्डीनस्याः रज्ञीनं न्यविशेषः ॥ तत्र चरनद्धाराः ॥ नस्य प्रवर्तनं काचार्यः ॥ किं कृत्वा ॥ मातुरिति गंभीरहस्युगल्लगल्लच्छाया धारा मुरारे दृष्ट्वा ॥ दृष्ट्वा वेवा

मोः हक मन्नेत धायुग नयुगमतस्यादि गातुल्लनायावाच्छ्धारानामुरारामरुन्ती दृष्ट्वा हस्या ॥ तथा तात स्यजमदग्नेः वक्षस्यलं तु धिरचयस्याः कीदृशान् भार्गव ल

कुध्यतां उद्यत क्रोधेन यत्रो ॥ ॥३॥ ॥ कुठारस्यास्य इति ॥ प्रारंभः मदः परीरंभः समात ॥ विरमति ॥ विरामं प्राप्नोति ॥ यदेः शो नोः भवः यो धामघनस्सरणपरीरंभः

आलिगनं तस्य रंभस: इषु वेगो वा तस्मादि रमिति ॥ किं कृत्वा पुनः भगविपरीतेरतिविधौ कुरंगास्याः वेणी स्पर्धि स्कंधे निपतंती ॥ किमपि दृष्ट्वा ॥ पुनः सुंदरः एतादृशो

रतिविधिः स भोगरकारः तत्र कुरंगाक्षी: नव दत्त प्रसिद्धी यस्याः सा कुरंगाक्षी तस्या वेणी त्रिकुटी प्रच्छिता कवरी ॥ स्कंध

कवेः २

धामोपरमानां ... कार्यं कोणमा ... वक्षः स्माति अवि ... कारस्मतिरति ... कपावेन ... विधमा

र. त.

धारौ मुराणां तोनेत्राश्च ... मातुः दृष्ट्वा ... गलदृष्ट्वा

३ष हल्ली ४

गंभीरवीर्यः स्फुर ... सहाधारः कुठारः ... रुमनेरमसमारंभ

((उक्तसूचलरवकूरं सर्गभ्र ३

कारणता ... तात चरणाना ... कुरंगास्या वेणी ... ध ... कि ... स्यो:

मद्

यतनारिभः ... प्रीवप्राप्त्य वलकरवा ... रस्पद्न ... मया वेरमा ... रंभसमान

च भाते के शति रंगारस्यकारनेता ... प्रुधिकुतेहृतो ... मात्रः ... गरकदस्य

कृ वा नेता गी दास्त्रं नेत्रितिलेनकपुत्र्याः सा म्यमालोकमानस्य ... वनात्सु ... रावणः ... पाणिः राकंर

प्रुधिस्कंधनिपतंती इसल तीकिमपि दृष्ट्वा किंचिद्दृष्ट्वा किं कुर्वन् गुतः प्रथिग्रीवयुध्यत्प्रवलकरवालवातिकुरस्पर्शनैः ॥ ग्रीवा प्रथीति प्रथिग्रीव युध्यत्प्रवलस्व

वलः यः करवालः खड्गः तस्य वातिकरः स सर्गः तस्मरन् ध्यायन् प्रचुरगोरागमयानकोत्सविः ॥ ॥४॥ ॥ पृथिकुपितेति ॥ राघवः पवनात्सुन सजेति ॥ सागो

योगपतामाह ॥ किं कृत्वा ॥ दिशिविदिशि ॥ दशाकंठः यक्कवानवारिदाम्बु सम्यगालोकमानः दशकंठः ॥ रावणः तेषु कंसतयः सम्भूताः ये वारिदः तेषामम्बुसम

कृविवेकेन आलोकमानः आलोकते ॥ अस्य आलोकमानः ॥ तथा तत्रिति विपुत्रता योजनकपुत्र्याः सीतायाः समसमालोकमानः ॥ कीदृक् स्विन्नपा

लोः ३ ॥ एक इति ॥ एकः करः सिंधुभुवः सिंधोः भवतीति सिंधुः भः तस्याः करपाणी विलुलितः प्रेरितः द्वितीयः वक्रेस्थितः कामधेसिनितनीयः

॥ प्रकरणं तु रोधात् यतः ४
॥ पूर्वं प्रकल्प्यना तु रोधा ५
त कल्प्यनास्वनः ६
ध्वनः
हृसौभ्यरसः ३

दृ
कोप
रति ५

राम:
३ ए
सात्विक भावेन
स स्वेद कर: ९

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्प१ नाभ

इतिवीरः कारुणता एतेषामंगांगिभावोपन्नानां रसमेककरइतिनामलोकावदंति रसानांमिथोविरोधोपितत्रभरतः
शृंगारवीभत्सरसौ तथावीरभयानकौ रौद्राद्भुतौ तथाहास्यकरुणौ वैरिणौमिथः वैरिरसइववैरिरसस्यमाग
७३ विभावोव्यभिचारिभावोपि रसहानिकरइतितन्नव्यवस्थेत तत्रप्राचीनानामसंमतिरपि नचवैरिरसद्वयाद्धरित्या
नापिभावकं नविभावतत्संचारिभावतैवकदाचन किंतुगांगिभावापन्नयोरेकदा एकदेशसत्तिवैरंदेशभे
देसत्तिनवैरं इत्येकरूपसंयोगतदभावयोरिव [illegible] समयभेदेसत्यपिनवैरं भूतलेघटतदभावयोरिव
प्रियेनालिंग्यमानायाः प्रियायाः कुचकुंभयोः कुंकुमेस्यतनिर्मुक्तरुधिरं कुंकुमायते देशभेदेसतिविरोधाभा
वो [illegible] एकैः सिंधुसुवैः करेविलुलितंस्वकेद्वितीयेस्यनः कोमलंसिन्नि कालकूटकवलनात्क्लिष्टेनेत्रीयोधूं
तः भूयः क्षीरनिधेर्बनेप्रमथनेपाणिस्तुरीयस्तनोव्यासक्तः कमलालयेवभगवतो नानारसाः पांतुवः ॥३३॥ लोकानिवारकत्वेन ध्वनतः २

रत्नाकरेशृंगारः । चक्रकरेसेद्धः । हरकण्ठे । सक्तश्चतुर्थस्तथापापाणिः इतिपाठांतरं १ । विक्षोभिः १ । कुमुमिवाचरति ३ ।
रौद्र[illegible] करुणः । वनप्रमथनेकरे ३ भुजे १ प्रेरितः २ । चतुर्थः पाणिः १ । शिवे २ । कालकूटकवलनेनक्लेशयुक्ता २
तइतिभावः १ । नानारसाः पाणयःरसंतौ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भरूस्य भक्तं प्रतिवचनं१ कौरिङ्गं२ स्रुलौकिकं२ सकं१

भग्नमिति॥ रामस्यातततपसि दृष्टपरिवर्तनं समग्रं लोकोत्तरमित्यन्वयः॥ किंतत् प्राह॥ कामरिपोः धनुः भग्नं राज्यं परिहृतं॥ तथा कानने स्थिते त्रिशिराः निर्भिन्नाः त्रिशि
राःसमाः खरस्य राक्षसस्य पिशितमासस्य षट्प्रकृतमिति भावः॥ कपिः सुग्रीवः हनूमान् लालिताः प्रीत्या योजिताः॥ लंकेशो रावणः॥ दलितः निहतः॥ तथा त
कावधूर्नीरहदिनः॥ चिराय च्युतं विदेहभूः जनकतनया स्वगृहं प्रतिनीता॥ एततल्लोकोत्तरमित्यर्थः॥ सः॥ रावस्ल इति॥ रसशंकरं इत्यर्थः॥ ॥१॥ ॥०॥०॥

८ स्पष्टीकृतः२ (समयभेदमिसविरोधाभावमिसनेनान्वयः१

गारे रौद्रकरुणाद्भुतरसानां नाविरोधाभावः॥ [illegible]॥ भग्नं कामरिपोर्धनुः परिहृतं राज्यं स्थिते का
नने निर्भिन्नास्त्रिशिराः खरस्त्रिशिरास्तस्य कपिर्लालितः लंकेशो दलितस्त्वचिराय हृदितं लंकावधूर्नीत्थु
तं नीता सम्यग् विदेहभूः स्वगृहं सकलं रामस्य लोकोत्तरं॥ [illegible] अद्भुतशांतभयानकरौद्रबीभत्सहास्यवीरकरुण
शृंगाराणां विरोधाभावः॥ शृंगारिणि भावापन्नानां रसानां मैकत्र समावेशायत्र समरस शबल इति वेदितव्यं त
स्याप्युतदेवोदाहरणं॥ शृंगारो वैरिणि नरसमरहानिः॥ भेटयो वैरिपि प्रभोरिव॥ [illegible]॥ सीतां संस्मर्यवीचि
प्रचलत्कुवलयस्पर्द्धिचक्षुः क्षिपंतीं सेनां संवीक्ष्य रक्ताः शरदलितवपुः शोणिताशारसिक्ता रामेण क्रोध
दृष्टदृशमुखविनियतन्मुद्गलाभप्रमोदक्रीडत्कालीकरालभ्रुकुटिसहचरीसंदधे चापयष्टिः॥ शृंगारस्यवी
रबीभत्सयोर्वैरिणि नरसमरहानिः॥ एवं शृंगारिभावापन्नानां विरोधिनामलंकारभावे पिनरसहानिः॥ [illegible]॥

सीतामिति॥ रामेण क्रोधदृष्टचापयष्टिः संदधे॥ किं कृत्वा॥ सीतां संस्मर्य॥ कीदृशीं सीतां॥ वीचिप्रचलत्कुवलयस्पर्द्धिः॥ वीचिषु यत्कुवलयं तस्य स्पर्द्धिच
क्षुर्यस्याः तां॥ एतादृग् चक्षुः क्षिपंतीं इतस्ततः इति भावः॥ तथा सेनां वीक्ष्य॥ कीदृशीं॥ रक्ताः शरदलितवपुः शोणिताशारसिक्ताः रक्तसमः शराः तैर्दलितानि यानि
वपूंषि तेभ्यः शोणितरुधिरस्य आसारः धारासंपातः तेन सिक्ता प्रोक्षिता॥ कीदृशी चापयष्टिः दृष्टामुखविनिपतन्मुद्गलाभप्रमोदक्रीडत्कालीकरालभ्रुकु
टिसहचरी॥ दशमुखस्य विनिपतति यानि मुण्डानि तत्र कलाभं तेन प्रमोद जनक्रीडितया॥ कालीतस्याः करालाया भ्रुकुटिः तस्याः सहचरी सखी त्यर्थः॥ शृंगारवी
रबीभत्सानां स्पष्टत्विरोधाभावादित्यर्थः॥ नरसहानिरिति॥ एकत्रैव प्रतीतिरिति भावः॥४॥
शांतभयानकबीभत्सहास्यवीरकरुणशृंगाराणां विरूद्धा अस्मिन् पद्ये निबद्धाः रौद्ररसोऽपि सम्प्रमाणादेवेत्यव

अथ भयानकेचरौद्रेणहानिरि
रसत्वं प्रतिभावः४ [illegible]
गौडेडलानमिसविपाठः मेडला
॥गः कृखालं इसमरः॥
॥रावणलोपरिविनिपततपः मेत
॥लोकानः तस्य मेदेन क्रीडे
॥स्ववृसीतामरसरामृगारस्य
॥जेकेरुधिरसिक्तसेनदर्शने
॥धीभत्सरौद्रान्योतर स्यज ङे
॥तरुपपचस्त्रि तां निनो वीर
॥रस्यानुमृत्येन नरसहानि
॥दित्यर्थः २ [illegible]

अस्मिन् पद्ये कमतत्रि शे
दः॥ तथाहि रुदत्युत्तुर्भ
गेनाद्भुतः राज्यपरिहार
वननिवासा भ्यां शांतः
त्रिशिरारस्तो नाशने
भयानकः॥ मांसस्प
कैनरौद्रः॥ कपिलाले
नेन बीभत्सः॥ लंकेसदम
नेन हास्यः॥ रुदितश्रद्धे
न करुणः॥ सीतायानयिता
नयनेन शृंगारः॥ कैदितु
कमादिवसायां मासस्य
ने१ [illegible] केवल दी
भत्सः वान
नं [illegible] लालनेन
हास्यसस्यात् [illegible] केशी
दर्शने हास्यरसस्य नकाभि
प्रियम् [illegible] समानहृ
सतसस्य [illegible]
स्यात् [illegible]
अमेदस् २ [illegible]

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दृष्ट्वं अत्र वीरविरह शृंगारयोरंगांगिभावानां यत्र पौरेकत्र रामे भाने । पिबन्नपमानवीरविरहश्शृंगारान्यतरनरसह्यानि किंतु विरोधिरेवेति भावः १

भोजंगमसुमिति ॥ दशकंधरेणायदेवशास्त्रं बुभुजे ॥ तत्सर्वं रामेणावह्निमयं अग्निमयमेव प्रतीतं ॥ क्री ॥ रामेणविदेहतनयाविरहातुरेणविदेहतनयासीतामय
मेव प्रतीतं ॥ तस्याः विरहः वियोगस्तेन आतुरः खिन्नः जेन ॥ यत्॥ तत् किं तदाह ॥ भोजंगमं भुजंगोदेवतायस्य तत् भोजंगमं यस्मिन्नेवारितमस्यं भुजंगमस्या
स्त्रमिव भवति ॥ गिरिमयं पर्वतास्त्रमित्यर्थः जलदात्मकं वारिदास्त्रमित्यर्थः ॥ ॥१॥ ॥

(१ निर्भीकत्वनदर्शनेन २ (१ धर्मकुर्वतोः मुनेः २

भोजंगमं गिरिमयं जलदात्मकं वा शास्त्रं यदेव बुभुजे दशकंधरेण सर्वं विदेहतनयाविरहातुरेण रामेणवे
न्हिमयमस्त्रमिव व्यलोकि ननु शृंगारवीभत्सयोः सहजवैरं कुतः संधुनिर्जीपनिष्ठिवेतोः संभोगद
र्शनादिति चेत्सत्य वीभत्सस्य जुगुप्सा स्थायिभावः सा चैतद्दर्शनेन तटस्थस्य भवति ननु तेषां रागि
त्वं स्यादिति ननु तथापि सति वीभत्से शृंगारो दृश्यते [illegible] यद्यपि हृदि विशाला मुंडमाला न
पाणिस्स्सृजति नरकपालं गौरवं च भस्मचेलं तदपि गिरिसुतायाः पक्षपातः शृंगारं समुदयति विविक्तः का
मिनो प्रेमबंधः इत्यादाविति चेत्सत्य निजभर्तुरधमर्षणेऽभूषणे भवति प्रयेन यत्त्वात्तदपि जुगुप्से
वन भवति (जुगुप्सितत्वेन प्रतीयमानं जुगुप्सोत्पादकं किंच प्रियसंबंधोपाधिकं तरं प्रेमजुगुप्से)
वन भवति जुगुप्सितत्वेन प्रतीयमानं जुगुप्सोत्पादकं किंचोप्रियसंबंधोपाधिकमधिकतरं प्रेम

सोपमानं १

यदपीति ॥ गिरिसुतायाः पक्षपातः तदपि तथापि समुदयति ॥ पक्षपातः ॥ अंगीकृतिः ॥ तदपि कथं यद्यपि मुंडमाला वर्त्तते ॥ मुंडानां शिरसां
मालाः ॥ तथापि पाणिः नरकपालं न त्यजति ॥ चेलं तु गौरवं ॥ चमत्कारपीत्यर्थः ॥ कामिनोः प्रेमबंधः विविक्तः वर्त्तत इति ॥ ॥४॥

॥ प्रियवर्त्तौ पाधिनिमित्तमित्यर्थः ॥ वस्तुतस्तु चिता
॥ धार्त्तिरेवोपाधिनिमित्तं ॥ तथावक्तुं वाः १०७
तौर २

(स्वभावबैरं कुतो न स्यात् २

॥ नन्वित्ति वीभत्से संतीति शेषः

गि ५

॥ स्वरूपतो जुगुप्सितं न जुगुप्सा
॥ जनकं किंतु इति शेषः २०७

(उत्कयानुरागवत्त्वात् ३

कलितुं न पाक्षः ॥ यथा सत्त्व x
विवालाद्वैलाल्या सर्वावादि x
जुगुप्सिते पित्रो जुगुप्सायाभू x
जुस्ततेः ५
[illegible] २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥द्वितीयं प्रसाह· तत्तीति चकितता
॥विस्मयस्वेतद्रूपे सती सर्पः २
श्राश्रयभेदः ३

र०तं०
३६

जुगुप्साभावात् २

ननु चकिततादिकं सति रसावे रौ० सतिवा तत्रा
घं प्रसाह-चकिते तेति २

वीरे· रौद्रे च २ रौ १

तत्रोन्नयते तेन स्थायिभावाभावात् गौरेव लक्षणं न भवति ननु गौरस्य युधि गच्छतः सर्पस्य चकिततायां रौद्रे
वा कस्मिकोत्थानातिपाते विस्मय इति चेन्न चकितता विस्मयस्वरूपत्वेन च रसाभावे शान्तमेव तेव
।सति वा विषयभेदः वीरे न भवति भटाडंबरे किन्तु भुजंगात् रौद्रे न भवति बलवत्त्वाधिक्यात् किं तु त्रात
ठिस्मय इति रसवैरस्यापादकमखिलमवधेयं तत्र पुराणाचार्याः ग्रन्थान्तरसवैरस्यापादकं व
चनतया नवाचारसभावनेनाथ शास्त्रविशारदैः वचनमिन्दुपलसलं एवंभावविना नतु मा
वेधुरघवं ॥ यथा ॥ कौरंकृत्वं कमधुसमयः कुवेवोद्गतिकामाभेखठाणाघविचलमिदं कुचेवाश्रम
यूनोः श्रागुर्वीश्रुप्रचलविसिनीवारिविंदूपमानमुग्धेमानेविसृजमकलं तु क्षेमवप्रतीमः श्रुत्वाति
वेदं भवति पादकमखिललतवशृंगारविमर्षे श्रनोचित्यचसर्वं व्यापवधेयं अत्र प्राचीनग्रंथकाराः

कौरंकृत्वमिति॥ रेमुग्धेत्वं मानं विसृज॥ यतः सकलं तु समेव प्रतीमः॥ यं रंकृ॥ त्वं कृ॥ कुणितत्वेन जीवननियमाभावात्॥ देवबशसंप
न्नत्वात्।समागतस्य॥मधुसमयः कृ॥ अस्थिरत्वात् समयस्य॥ इति का ग्रसौ चतुरासयोगसंपादिनी॥ इदयूनोः॥ प्रेम॥ मेघसंख्यायां प्रचलंकृ
श्रग्रधरपिवाडप्रचलविसिनी वारिविरोधात् न त्वं गारोदयइत्याह॥ ॥३॥

गम:
३६

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्रिजटायाः रामसीं प्रति वचनं १ समर्थो भवति

सीतासमागमे ॥ रामो वा ॥ कामो वा ॥ दशकंधरं निशितैः शरैः प्रहर्तुं समर्थ इत्यन्वयः ॥ कीदृशं दशकंधरं ॥ सीतासमागमं प्रत्याशाबंधुरं ॥
सीतासमागम एव प्रत्याशा यस्यां सा सीतासमागमप्रत्याशा ॥ सीतासमागमं वा सा तया बंधुरं उन्मुद्रं दर्पितः ॥ ३ ॥ ॥

समागमस्य प्रत्याशा समागमस्तुतिः तया बंधुरं रम्यं २

अनौचित्यादृते नान्यद्रसभंगस्य कारणं प्रसिद्धौचित्यबंधस्तु रसोत्कर्षाय जायते । अनुद्रेगकारमनौचित्यं ।
लोकयात्राप्रसिद्धमौचित्यं तस्माद् एतयोरुभयोरेव रतिस्तत्रैव रसः एकस्यैव रतिस्तत्र रसाभास एव । ... १
कस्या एव रतिस्तत्र रसाभास एव । ... सीतासमागमप्रत्याशाबंधुरं दशकंधरं प्रहर्तुं समर्थः कामो
रामो वा निशितैः शरैः अत्र रावणस्यैव रतिः न तु सीतायाः निर्धूतनवनप्रांते यांते चले नयनांचलैः किमिति व
लितग्रीवं मुग्धे मुहुर्मुहुरीक्षसे विफलमखिलं एतन्नो वेद्मि इति परस्परं रतिरस्य मनोजन्मा देवः स एव निषे
ध्यते अत्र नायिकाया एव रतिः न तु नायकस्य एवमेकस्या अनेकविषया रतिरसाभास एव एकस्या अप्यनेकवि
सा ३
सा २ षया रतिरसाभास एव परं त्वेष विशेषः यस्य व्यवस्थिता वक्ता नायकाः स च न रसाभासः तथा सति कस्यां
तत्रापि रसाभासांगीकारे २
पि सकलान्नायकस्य बहुकामिनीविषयायाः एव रतेरसाभासतापत्तिः इति दक्षिणनायकस्याप्याभासतापत्तेः

नायिकां प्रति सखी वचनं
निर्धूतनवनप्रांते ॥ हे कांते त्वं निर्धूतनवनप्रांते यानं कांतं मुहुः मुहुः चलैः नयनांचलैः किमिति वलितग्रीवं यथा स्यात् यथा इक्षसे इत्यन्व
यः ॥ निर्धूतनुमेव वनं ॥ तस्य प्रांतः समाप्तिः ॥ तस्मात्सत्यामिति ॥ याति गच्छति चलतीत्येन यानेन यः अचलैः प्रांतैः तथा पारागस्य बहुलत्वात् ॥ ॥
बहुवचनान्तस्य रवि क्रिया ॥ मुनो ॥ रतिस्तत्र परस्परं नो देति ॥ तदा अखिलं विफलं ॥ अत्र अनंतरत्वं यामनोजन्मा देवः ॥ ... नतांत कुपयैवो भयोः परस्परं
प्रीत्युदय इति भावः ४
इत एव प्रार्थ्यतामिति भावः ॥ १४ ॥ अनेकनायिकाविषया० अनेकासु नायिकासु कामदेवः १
पुनो २ व्यवस्थिता० द्विप्रमतिपरा इत्येषं निशिता ३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र.तं.
३३

(अत्र किमो वाहुल्ये नैव प्रपु-
ना ४)

अत्रैकस्य नायकस्यानेका व्य-
वस्थित नायिका विषयारतिरा-
भास इत्युक्तं परन्तु नेदं युक्तं प्र-
मा[illegible] तथापि तत्र नायकस्त
त्र्याठइ।तनव्या:३

एकस्य अनेकनायिकासु रतिमुदाहरति

पंचेषु सिति पेति॥ पञ्चषुरि----गौर लेहरी त्वदीया प्रीतिः॥ कास्मोत्कर्नुकां चुनाव लतदेन काममीरयं क्रायते। पंचेषुरे वसितिपः॥ राजात
स्य प्रचारः॥ संचरणं लहरी वल्लहरी॥ का का कामिनी नामा नायकं चुना चलातयोः तदं प्रागः॥ तच्च काश्मीरके समरं तस्य पकोऽद्भवः॥ तद्भवति इति
तयाताह दीनत्रापि तु काश्मीरपका यत एव॥ कामानीरजं दृष्ट्वा भ्रुवि सिंदूर लेखायते। सिंदूर लेखा व इव तीति॥ सिंदूर लेखायते॥ हे प्रियसखे।
कीसां कपयोः माणिक्य भूषायते तत्रापि तु वल्ली नां माणिक्य भूषात इत्यर्थः॥ ४७ प्रतापः तस्य लहरी वरीवर्ति ते भूपं कत्वद्
प्रीतिः तस्य नायकस्य प्रीतिः ४

तस्मादव्यवस्थितबहुकामिनीविषयकत्वे शिकनायकपरमेतत् अत एव वैशिकानां वेश्या नायकस्याभासता पि
रिति प्राचीन मतं एकस्यानेकनायिकाविषयारतिर्यथा पंचेषु स्मायाघतारा भवति तत्र स्त्रिनायस्तुरेनेचतारा नायि
कोचीनद्विमिवुत्वगता वेपते रत्नकांची उरः कस्याप्यतुच्छः सखियदनुगमे कस्मिन् द्वयो भितापः स्नातके नायवस्त्री
पघसि विक्रुतो लतायत्नोते काणि वर्णा एकस्यानेकनायिकाविषयारतिर्यथा पंचेषु सितिपप्रतापनत्वद्गीप्रीति
स्त्रीयाः पुनः कान्तारनलनकांचना चलनदे कोश्मीरपंकायते काशामृर्दनिन्द्रेव नीरजदृशां सिंदूर लेखायते कौ
शो वानचकलयोः प्रियसखे माणिक्य भूषायते यत्र रसाभास हेतुः स रसाभास स्तः यत्र भावाभास हेतुः स च भावाभासत्वं
रसाभास लेशो तत्र[illegible]॥ ……॥ प्रहर्षे च शुभाय मे स्तुति पथे जायेत तत्स्यावच स्वकाराममकः स्मर
त्रिजगती शन्याविनालस्थया निर्मुक्तैव मनस्तु यामृगदृशो लावण्यमन्या दृशं धिग्जन्मकुगतामिम् किं विलपितै
प्रभुमेवेति॥ मे मुभायप्रवृत्तो वमवेन॥ प्रवृत्तामद्वं संगपस्याग:॥ स्तुति मुखेत स्या: व व: जायेत। तस्याः वंवः प्रवणा भुवहित सर्थः॥ ममच आग्र
स्मरः कः चकं स्मरं जेतु मम धामिस्तः॥ राधायत्रि नाचित्रगती शन्या॥ मनस्तु या निर्मुक्तैव॥ मृगदृशः॥ लावण्यमन्यो दृश्॥ धिक् जन्मार्क॥॥
गतानि॥ विलपितैः किं अतः कामितं॥ प्रमत्ताभवप्रवृत्तनिर्वेदः॥ ततः श्रोतस्तुतः तततः प्रमर्षः ततो भ्रमः तत्तो दैन्य पुनरपि निर्वेदः श्रोतस्तुत इति
((हे मनस्त्वया लें ज्ञातसत्तोवर॥ ए सां पूर्व पूर्वो[illegible] न्यमेरीवा० ति. लतं तु लक्ष्य मन्ननो मो: पलं २
॥ र्वृणव द्विजातीयु स्वादोत्पत्ति वृत्ति भावः १

एनरएकस्यानायिकापात्र
नेक नायकविषयकर
तिरामासः २
कदिमे रवलो ७

दृष्टाके नात्रोहिः २
सख्योः सखीं पुनः युक्तिः अस्यासन्मुख
तानसस्य नायकस्य भवति यस्याग्रे
नेतारास सा नायिका भवति अथवाके
नायकेनारक्का वीपुरीहव्या यद्
यनिजम्परायप्रभावेन यस्य नाय
कस्य सन्मुखगता सेव रत्नानां कां
चीं यद्येन यस्यात्तथा भूता सेव
सात्विकभावेन कंपते कस्य नायक
स्याघाशवः संपुष्टः हेसख्यत्वंवद
हे यदरसनि कटेनामेनेन मनोयि
नातस्याः नायिकायाः उग्रः
हि दृस्सानः ए अभितापः
क्षौचि दलवीत्यः भवति गम
नेति ३ पाठे मरुस्थः श्या
हौरेण पस्यैपुणसन्मनेर
स्वर्धः केन नायकेन सूचये
शीपपासित्लाते[illegible] प
त्लानेय पर्यं वेसी कवरीविलु
लिता २ गमने ४

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

॥ अंजनपादस्यापूर्तीयमाने ८३

कांतिप्रसन्नाभव निर्वेदोत्सुकामर्षश्रमतिविषाददैन्या ॥ नोभावानांसांकर्यादेषभावशवलः इति
॥ ... सच त्रिविधोभिमुखोविमुखः परमुखश्चेति भावविभावा
नुभावैर्व्यंजकैर्यस्याभिव्यक्तिः सोभिमुखः भावविभावानुभावानामनुक्तौ कष्टाक्षेपेणाविमुखः
परमुखो द्विविधः अलंकारमुखोभावमुखश्च अलंकारमुखः अलंकारोमुख्यमनोविश्रामहेतु
त्वादसौगौणः भावमुखे भावोमुख्यमनोविश्रामहेतुत्वादसौगौणः अत्र प्राचीनसंमतिः अलं
कारेषु सचिरे चित्रविश्रामकारिणि अलंकारस्य मुख्यत्वे गौणत्वं रसभावयोः अभिमुखोः स्वस्वप्र
कारेणउक्ताएव ... मैथिलीलक्ष्मणोरामः सुग्रीवः पवनात्मजः लंकापुरं परित्य

कुवलयानंदे २

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(सत्सु समुद्रतीरेषु निवसन्‌ चंद्राङ्कितदलं का
(रवती २

एषेति॥ प्रभाते भ्रमतां भ्रमरीनां लेखवर्षमान भाति॥ किंतु आलिंगितः तुषारभानोः कलंकस्य कांतिर्वपुर्विलग्ना भाति॥ अत्रापह्नुतेरलंकारस्य मुख्यत्वोरसप्रतीतिरानुवंगिकीति बोध्यं॥ २॥

॥कुमुदसंभ्रमद्भ्रमरपंक्तिरेषा न भासते किं त्वालिंगिता
॥चंद्रकलंककांतिरित्यर्थः २ आलिंगितः इति द्विः २

अपारं वारांनिधेर्ययौ संकरमुरिरिवल्लमुत्तीर्य तेसमागता इन्दुष्टोरसः कष्टादवगम्यते ॥ एषा न तले खे भ्रमतामलीनां भाति प्रभाते नवकैरविण्याः आलिंगता किं तु तुषारभानोः कांतिः कलंकस्य वपुर्विलग्ना ॥ सप्ताम्भोनिधितीरहारपटलालंकारिणीं मेदिनीं दातुं विप्रकुलाय योजितवतः संकल्पवाक्यायमे । नाभीनीररुहात्स्मरोरुह भुवा तत्कालमाविष्कृतहस्ताम्भोरुहि मार्गणस्य किमपि व्रीडास्मितं पातु वः ॥ अत्रापह्नुतेरितिभावस्य मुख्यता दानवीररसस्य गौणता विदग्धारधराः स्फुरत्रथावर्णमनं तत्र लक्षणं वि प्रलाद्विधयाः रसतरंगिण्यां अवगाहस्व बोध्ये विदग्धाः रसतरंगिण्यां अस्माभिरयमेव प्रपञ्चः

सप्ताम्भोनिधीति॥ मार्गणस्य किमपि व्रीडास्मितं वः पातु॥ कीदृशस्य मार्गणस्य सप्ताम्भोनिधिनीरतीरपटलालंकारिणीं मेदिनीं विप्रकुलाय दातुं संकल्पवाक्यायमे योजितवतः॥ ततः॥ सप्त वते॥ अम्भोनिधयः सप्त अम्भोनिधयः तेषां नीरपानीयं तत्र देवहारं फलकहीरखण्डतिः तस्याः अलंकारो यस्याः सा तथा तां मेदिनीं वसुधां ब्राह्मणकुलाय दत्तपश्चात् प्रकटीकृतमिति॥ २॥

॥ दानसंकल्पोपयोजनकाले २ ((विद्वांसस्त्वमेवाः २ मत्कृतपद्यपक्षेन १

र॰तं॰
३८

(प्रसारितेसति ५
हस्तकमले ५
॥व्रीडास्मितमिति भावस्यैव चमत्कृ
॥तिहेतुत्वान्मुख्यतं स्मृतानभिलाषरस
॥दानवीररसस्य तु
॥न त्वोषक कात्वैनांगतेस
॥वध्येयम् २

अत्रापह्नुतेरलंकारस्य मुख्यता ३

रताधनत्वेनास्यापिमत्रसकथं दास्यामीति
शान्त संज्ञास्मितं २

कुसु ३८

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection